

ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ORTADOĞU'YA ETKİLERİ

OZAN ÇELİK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞAHİN ÇAYLI**

DÜZCE, 2023

ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ORTADOĞU'YA ETKİLERİ

OZAN ÇELİK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞAHİN ÇAYLI**

DÜZCE, 2023

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ORTADOĞU'YA ETKİLERİ

Ozan ÇELİK tarafından hazırlanan tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Şahin ÇAYLI
Düzce Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ
Düzce Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şahin ÇAYLI
Düzce Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATATORUN
Süleyman Demirel Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 17/02/2023

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

17 Şubat 2023

Ozan ÇELİK

TEŞEKKÜR

ABD'nin İsrail ile olan ilişkilerini neorealizm perspektifinden ele almasını sınavan bu çalışmanın amacı, ABD-İsrail ilişkilerinin neorealizm düzleminde oturtulduğunda Ortadoğu jeopolitiğine ne gibi etkilerinin olduğu analiz edilmektedir. Çalışmaya göre ikili ilişkilere etki eden din ve lobi faaliyetleri, bu ikili ilişkileri etkileme boyutu ise neorealist perspektife nazaran ikinci planda kalmaktadır. Sonuç olarak ABD din, lobi, iç politik olayları etkileyen kamuoyu gibi sebeplerden ziyade, İsrail'e bakış açısını neorealizm üzerine oturtmuş, bu bakış açısı ise Ortadoğu'nun jeopolitiğinin belirlenmesinde önemli parametrelerden birisi olmuştur.

Yapılan çalışma sırasında bilgi ve tecrübe paylaşımı yaparak, çalışmanın gidişatında önemli bir pay sahibi olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Şahin ÇAYLI hocam teşekkürlerimi sunarım. Öte yandan eğitim hayatım boyunca ve yetişmemde büyük emekleri olan annem Sevim ÇELİK ve babam Cengiz ÇELİK ile tez yazım sürecinde manevi desteğini vererek çalışmayı nihayete erdirmemde önemli payı olan sevgili eşim Aslıhan ÇELİK ve neşesi ile ailemize yeni katılan oğlum Murat Bora ÇELİK'e göstermiş oldukları tüm fedakarlık ve destekleri için teşekkür ederim.

17 Şubat 2023

Ozan ÇELİK

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	ii
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	viii
HARİTA LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
1.GİRİŞ	1
2. TEORİK ÇERÇEVE; NEOREALİZMİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE VE ABD DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ	4
2.1. NEOREALİZMİN ANALİZ KAPSAMI VE GELİŞİMİ	5
2.2. NEOREALİZM VE ABD HEGEMONYASI.....	12
3. ABD’NİN ORTADOĞU’DAKİ ÇIKARLARI	16
3.1. ORTADOĞU’DAKİ STATÜKO VE ABD’NİN ORTADOĞU’DAKİ HEGEMONYASININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ	16
3.1.1. Ortadoğu’daki Enerji Kaynakları Üzerinde ABD Hakimiyetinin Sağlanması .	18
3.1.2. İsrail’in Güvenliği.....	23
3.2. NEOREALİZM BAĞLAMINDA ABD’NİN ORTADOĞU POLİTİKALARININ ARAÇLARI	26
3.2.1. ABD’nin Ortadoğu’daki Askeri Gücü.....	27
3.2.2. ABD’nin Dış Politikasında Ekonomik Yaptırımlar	28
4. ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ.....	31
4.1. ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ	31
4.2. LOBİCİLİK FAALİYETLERİ VE DİNİ İNANÇLARIN ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ	46
4.2.1. İsrail Lobisinin ABD-İsrail İlişkilerindeki Yeri	46
4.2.1.1. İsrail Lehine Hedefler Gözetken Önemli Teşkilatlar	47
4.2.1.2. İsrail Lobisinin Güçlü Olmasının Sebepleri	49
4.2.1.3. İsrail Lobisinin Gücünün Sınanması	53
4.2.2. ABD’deki Dini İnançların İsrail Politikalarına Etkileri	56
5. ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ORTADOĞU’DAKİ BÖLGESEL ETKİLERİ	64
5.1. MODERN FİLİSTİN MESELESİNDE ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN YERİ	64
5.1.1. Filistin Sorununun Modern Filistin Sorununa Evrimi.....	64

5.1.2. Hüseyin McMahon, Sykes Picot Antlaşmaları ile Balfour Deklarasyonu Süreçleri	66
5.1.3. Filistin Mandası Dönemi (1920-1948)	70
5.1.4. ABD-İsrail İlişkilerinin “Metamorfozu” ve Filistin Sorununa Etkisi.....	74
5.1.5. Filistin’de Barış Süreci ve Barış Sürecine Götüren Koşullar	777
5.2. SAVAŞ VE BARIŞ EKSENİNDE ÜRDÜN HAŞİMİ REJİMİ, İSRAİL VE ABD ÜÇGENİ	844
5.3. ABD İSRAİL PERSPEKTİFİNDEN SUUDİ ARABİSTAN VE İRAN İLİŞKİLERİ	91
5.4. ARAP MİLLİYETÇİSİ REJİMLERE ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ETKİLERİ	104
5.5. CAMP DAVID ANTLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE MİSİR İLE ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİ.....	115
6. SONUÇ	1199
7. KAYNAKLAR	1244
8. EKLER.....	1344
8.1. EK 1: BMGK 242 NO’LU KARAR İNGİLİZCE METNİ	1344
8.2. EK 2: BMGK 338 NO’LU KARAR İNGİLİZCE METNİ	1355
8.3. EK 3: BALFOUR DEKLERASYONU METNİ	1366
8.4. EK 4: OSLO II (TABA) ANTLAŞMASI.....	1377
ÖZGEÇMİŞ.....	138

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 3.1. 2020 yılında Süveyş Kanalı'ndan geçen gemi türleri ve oransal dağılımı 22

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa No

Çizelge 3.1. 1943 yılında Ortadoğu’da petrol üretiminin oransal bazda şirket menşelerine göre dağılımı.....	20
Çizelge 3.2. ABD Dışışleri Bakanlığı’nın bütçe talebine göre Ortadoğu’da askeri yardımlar için ayrılmak istenen kaynağın ülkelere göre dağılımı	25
Çizelge 3.3. ABD’nin Ortadoğu’da kullandığı bazı üsler	27
Çizelge 4.1. Filistin’de Yahudi nüfus ve Yahudi olmayan nüfusun kıyası, 1882-1947.....	33
Çizelge 4.2. Büyük Amerikan Teşkilatlarının Başkanları Konferansı üyeleri.....	48
Çizelge 4.3. Yahudi kökenlilerin Demokrat Parti başkan adaylarına verdiği oylar	50
Çizelge 4.4. ABD Dış Politikası’nın çerçevesi	61

HARİTA LİSTESİ

Sayfa No

Harita 4.1. Yüzyılın Antlaşması'na göre Filistin.....	45
Harita 5.1. Mekke Şerifi Hüseyin'in Britanya Mısır Yüksek Komiseri Henry McMahon ile yaptığı yazışmalarda tanımladığı Bağımsız Arap Devleti'nin sınırları	66
Harita 5.2. Sykes-Picot Antlaşması: Mavi alan; doğrudan Fransız kontrolü, kırmızı alan doğrudan Britanya kontrolü, sarı alan Filistin Bölgesi, A bölgesi Fransız nüfuz alanı, B bölgesi Britanya nüfuz alanı.....	68

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADL	İftira ve Karalama ile Mücadele Birliği (Anti-Defamation League)
AIPAC	Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi (American Israel Public Affairs Committee)
ARAMCO	Arap Amerikan Petrol Şirketi (Arabian American Oil Company)
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
CAATSA	Amerika'nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act)
CENTO	Merkezi Anlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization)
CFP	Fransız Petrol Şirketi (Compagnie Française des Petroles (Fr.))
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
HAMAS	İslami Direniş Hareketi (Harakat al-Muqawama al-Islamiya)
HISTADRUT	İsrail Devleti Genel İşçi Konfederasyonu
IDF	İsrail Savunma Kuvvetleri (Israel Defence Forces)
IPC	Irak Petrol Şirketi (Iraq Petroleum Company)
IRGUN	İsrail Topraklarındaki Ulusal Askeri Örgüt
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
LEHI	İsrail Özgürlük Savaşçıları (Lohamei Herut Yisrael)
MAPAI	İsrail Toprağının İşçi Partisi (Mifleget Padei Eretz Israel)
MOSSAD	İstihbarat ve Özel Harekatlar Enstitüsü (HaMossad leModi'in Ule Tafkaidim Meyuhadim)
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OFAC	Yabancı Varlıkların Kontrolü Ofisi (Office of Foreign Assets Control)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler (Organization of Petroleum Exporting Countries)
SAVAK	İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü (Saziman-ı İttilat ve Emniyet-i Keşver)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TPC	Türk Petrol Şirketi (Turkish Petroleum Company)

ÖZET

ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ORTADOĞU'YA ETKİLERİ

Ozan ÇELİK

Düzce Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Şahin ÇAYLI

Şubat 2023, 137 sayfa

Amerika Birleşik Devletleri-İsrail ilişkileri, ilk bakışta diğer devletlerarası münasebetlerden farklı gözükmemektedir. Bu aykırı izlenimin sebebi ikili ilişkilerin temelini, karşılıklı çıkarların yanında, din, lobi, iç politik olaylar ve ekonomi gibi değişkenlerin oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu değişkenlerin, ABD-İsrail ilişkilerini karmaşık göstermesine karşın, iki devlet için de neorealist perspektifte karşılıklı çıkarlara dayalı ilişkiler tesis edilmiştir. İsrail Ortadoğu'daki varlığını sürdürebilmek ve güvenliğini sağlayabilmek için ABD'nin ekonomik, siyasal ve askeri yardımına ihtiyaç duymaktadır. ABD de Ortadoğu'daki hegemonyasını sürdürülebilir kılmak için bölgede stratejik ortağı olarak İsrail'i öncelemektedir. Ortadoğu ise istikrarsız bir görünüm vermeye devam etmektedir. İsrail'in kuruluşuyla birlikte istikrarsızlık genel anlamda Arap-İsrail ilişkileri ile doğru orantılı olmuştur. Ayrıca çözümsüz kalan Filistin Sorunu da istikrarsızlığın önemli sebeplerindendir. Bu çalışmadaki amaç, ABD'nin İsrail'e olan bakış açısında din, lobi faaliyetleri gibi kavramlar önemli bir yer tutmakla birlikte, neorealist yaklaşımın bu kavramlara nazaran ön planda olduğunu sınamaktır. ABD'nin İsrail ile olan ilişkilerindeki neorealist bakış açısının Ortadoğu'ya olan önemli etkilerini araştırmak da çalışmanın bir diğer amacıdır. Çalışmada, kuramsal çerçeveye dayanılarak, ABD'nin Ortadoğu'daki çıkar algılamaları ve ABD-İsrail ilişkileri kronolojik olarak analiz edilmiştir. Ayrıca ikili ilişkilerdeki önemli faktörler olan dini inanışlar, lobi faaliyetleri gibi konular da ele alınmıştır. ABD-İsrail ilişkilerinin Ortadoğu'ya etkileri ise Filistin Sorunu, çatışma, aktörler arası ilişkiler çerçevesinde analiz kapsamına dahil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, İsrail, Ortadoğu, Neorealizm, Hegemonya

ABSTRACT

THE EFFECTS OF THE USA-ISRAEL RELATIONS ON THE MIDDLE EAST

Ozan ÇELİK

Düzce University

Graduate School, Department of International Relations

Master's Thesis

Supervisor: Assistant Professor Şahin ÇAYLI

February 2023, 137 pages

At first glance, USA-Israel relations seem to be different from relations between other states. The reason for this contradictory impression is that the basis of bilateral relations is formed by variables such as religion, lobby, domestic political events and economy as well as mutual interests. Despite the fact that the aforementioned variables make the USA-Israel relations complex, relations based on mutual interests have been established in a neorealist perspective for both states. Israel needs the economic, political and military assistance of the USA in order to maintain its presence in the Middle East and to ensure its security. The USA also prioritizes it as strategic partnership Israel in the region in order to sustain its hegemony in the Middle East. The Middle East, on the other hand, continues to give an unstable appearance. With the establishment of Israel, instability generally has been directly proportional to Arab-Israeli relations. In addition, the unsolved Palestinian Question is one of the important causes of instability. The aim of this study is to test the fact that the neorealist approach is at the forefront compared to these concepts, although concepts such as religion and lobbying have an important place in US's perspective on Israel. Another aim of the study is to investigate the important effects of the neorealist perspective in the relations of the USA with Israel on the Middle East. In the study, based on the theoretical framework, the USA's perceptions of interests in the Middle East and the US-Israel relations were analyzed chronologically. In addition, issues such as religious beliefs and lobbying activities, which are important factors in bilateral relations, are also discussed. The effects of the USA-Israel relations on the Middle East are included in the analysis within the framework of the Palestine Problem, conflict and relations between states.

Keywords: USA, Israel, Middle East, Neorealism, Hegemony

1.GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), başkan James Monroe dönemi ile beraber izolasyonizmi (yalnızcılık) politika haline getirmiştir. İzolasyonizmin sunduğu avantajlarla iç savaşın kaotik ortamını aşabilmiş, kendi iç meselelerine odaklanabilmiştir. Geniş Kuzey Amerika topraklarının sunduğu imkanlarla da ekonomik gelişme göstermiş, kısa sürede endüstrileşmiş devletler arasına girmiştir. Klasik anlamda yayılmacı politikayı destekleyen unsurlar böylelikle elde edilmiştir: Ekonomik kalkınma ve iç işlerinde minimum düzeyde problemler. Bu unsurlar beraberinde askeri ve teknolojik üstünlüğü de ABD'ye kazandırmıştır.

İzolasyonist perspektifi 1898'deki İspanya ile giriştiği savaşta elde ettiği teritorial kazanımlarla terk eden ABD, uluslararası politikada daha aktif bir aktör olacağının da sinyalini vermiştir. Yayılmacı politika tercihlerini 1898'deki savaşla belli eden ABD'nin bundan sonraki amacı hegemonyasını genişletmek ve sürdürülebilir kılmak olacaktır (Brzezinski, 2019, ss. 17–18).

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle galip devletler arasında olmasına karşın ABD, yeniden izolasyonist anlayışa dönmüştür. İki savaş arası dönemde izolasyonist politikayı tercih eden ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise süper güç sıfatıyla uluslararası politikada gündem belirleyen aktör vasfını almıştır.

Enerji kaynakları, ticaret yolları gibi ekonomik imkanların bulunduğu Ortadoğu, gündem belirlemeye haiz “süper gücün” ilgi alanı kapsamındadır. Din alanında da önemli bir bölge olan Ortadoğu, tarihi dönemlerde de hegemon güçlerin mücadele alanı olmuştur. Sahip olduğu bu özelliklerle de süper gücün hegemonyasına meydan okumak için oldukça elverişli bir bölge olmuştur.

Ortadoğu, üzerinde anlaşmazlıkların, çatışmaların olduğu bölgelerden biridir. Söz konusu anlaşmazlıklar uzun süredir devam etmektedir. Ortadoğu'da istikrarsızlığın sürmesi ABD hegemonyasını birçok yönden pozitif ve negatif etkilemektedir. ABD, Ortadoğu'nun istikrarsız statükosunu kendi lehine çevirmeye çalışmaktadır. Durum ve şartlarla uyumlu olarak esnek politikalar üretmektedir. Ancak kendi çıkar ve hegemonyasına ters düşecek hiçbir girişime de izin vermemektedir.

ABD, bir süper güç olarak, diğer devletlerle olan ilişkilerini yönlendirebilmektedir. Robert Dahl'a göre, bir aktörün/devletin (A), başka bir aktörün/devletin (B) yapmayacağı bir şeyi yaptırabildiği ölçüde, söz konusu aktör/devlet (B), üzerinde güce sahiptir. Diğer bir deyişle, ABD'nin diğer devletler üzerindeki gücünden söz etmek mümkündür (Dahl, 1957, ss. 202–203). Ayrıca ABD, Steven Lukes'un gücün farklı boyutlarını incelediği çalışma (Lukes, 2005) analiz edildiğinde gündem belirleme kapasitesine de sahiptir. ABD gücü bir araç olarak kullanarak hegemonyasını Ortadoğu'da yayabilmektedir.

Yüzyıllar boyunca diğer toplumlara nazaran daha izole olarak hayatlarına devam eden Yahudi toplumunun, dini kimliklerinin yanında toplumsal liderlerinin ve fundamentalist şahsiyetlerin de milli bilinçlerini uyandırmalarıyla, Ortadoğu'daki "Kutsal Topraklarında" kurulacak bir İsrail devletine özlemini ve inancını arttırmıştır. Nesillerce diğer toplumlarca uğratıldıkları dışlanma ve katliamların da kamçılamalarıyla Yahudi toplumunun dönem dönem "ana vatana" dönüşleri gerçekleşmiş, mevcut demografik yapı yıldan yıla Yahudi toplumunun lehine değişmiştir. ABD, SSCB ve Britanya gibi başat güçlerin de desteklemesiyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yahudi toplumu Ortadoğu'da İsrail devletini kurmuştur.

İsrail ve onu ilk tanıyan devletlerden olan ABD arasında özel bir ilişki gelişmiştir. Bu özel ilişkide tarafların güç ve çıkar algılamaları ön plana çıkmaktadır. Lukes'un güç analizine göre, çıkar kavramı gücü açıklayabilmek için önemlidir. Lukes'a göre, taraflar arasında bir güç ilişkisinden söz edebilmek için gücü kullanan tarafın diğerinin davranışlarını kendi çıkarlarına ters düşebilecek şekilde etkilemesi gerekmektedir. Bununla birlikte kendi çıkarlarına ters düşebilecek şekilde etkilerken kullanılan ikna yöntemleri güç olarak nitelenemez. Çünkü davranışı değişen aktör/devlet bu hususta kendi çıkarına uygun gördüğü bir noktada tutumunu değiştirmiş de olabilir (Lukes, 2005, s. 30). ABD, İsrail ile olan ilişkilerinde, bazı durumlarda her ne kadar çıkarlarına ters politikalar üretse de (Petrus, 2016) uzun vadede hegemonyasının sürdürülebilmesi ve çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir.

ABD-İsrail ilişkilerinin Ortadoğu'ya etkileri çok yönlü olmaktadır. Ortadoğu'daki anlaşmazlıkların çözümü konusunda ABD-İsrail ilişkilerinin boyutu önemlidir. ABD süper güç vasfını ve Ortadoğu'daki hegemonyasını sürdürdüğü ölçüde Ortadoğu, ABD tercihleriyle şekillenen bir yapıda olacaktır. İsrail açısından ise ABD nezdinde kendi

stratejik önemini koruması önemlidir. Öte yandan Ortadoğu'nun barış ve istikrar kazanması ABD hegemonyası ve ABD-İsrail ilişkileri bakımından ne kadar gerçekleşebilir olduğu sorunsal olarak ön plana çıkmaktadır.

ABD, İsrail ile olan ilişkilerinde, neorealist bakış açısı ile hareket etmektedir. İsrail ABD iç politik yapısında lobi faaliyetlerini organize bir şekilde kullanırken ABD de neorealist bakış açısının yanında İsrail ile ilgili konularda dini inançları araçsallaştırarak retoriklerden de yararlanmaktadır. Bu bağlamda ilk bölümde teorik alt yapı olarak neorealizm tanımlanmış ve çalışmanın gidişatı itibariyle ABD dış politikası Neorealist perspektiften ele alınmıştır. İkinci bölümde de ABD'nin Ortadoğu'daki politikaları ve çıkarları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ABD-İsrail ilişkileri kronolojik, lobi faaliyetleri ve dini inançlar kapsamında analiz edilmiştir. Dördüncü bölümde ise ABD-İsrail ilişkilerinin Ortadoğu'daki dengelere, Filistin sorununa etkileri incelenmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE; NEOREALİZMİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE VE ABD DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ

Uluslararası ilişkiler disiplini, 1920’lerde bilimsel anlamda doğduğundan beri, realizm teorisi bu disiplinin en önemli, üzerinde en çok analiz yapılan paradigmalardan birisi olmuştur. Uluslararası ilişkilerin yapısı, analiz birimi ve analiz düzeyinin ne olduğunu diğer teoriler gibi realizm de sorgular. Realizmin, bu arayışında insan doğasına, anarşiye ve devlete yapılan atıflar ön plana çıkmaktadır.

Yine uluslararası ilişkilerdeki aktör sorunsalını incelerken en önemli aktörü devlet olarak saptayan realizmin, “insan doğası” ve “anarşiye” yaptığı atıflar “rakip” teoriler tarafından demode bulunmaktadır. Bu bağlamda realizm, güncel uluslararası ilişkilerde etkili olan devlet dışı aktörlerin varlığından da hareketle, realizmden farklı uluslararası ilişkiler teorilerini referans alan analistler tarafından yüzeysel ve uluslararası ilişkileri açıklamada yetersiz kalmakla suçlanmaktadır.

Neorealist kuramcılar ise realizmden farklı olarak sistem vurgusu yapmış, güç gibi bazı kavramları realizmden farklı analiz etmişlerdir. Neorealizme göre güç, amaca ulaşmak için devletlerin araçsallaştırdıkları bir kavram olup yalnızca askeri güçten ibaret değildir. Güç, askeri güçle beraber, ekonomi, coğrafya, jeopolitik gibi pek çok boyutun dahil edilebildiği araçtır.

Çalışmanın teorik altyapısı neorealizm üzerinden kurgulanmıştır. Çalışmada yapılan analizler doğrultusunda Amerika Birleşik Devletleri’nin çıkarlarına ve amaçlarına ulaşmak için izlediği metotlar, neorealist perspektiften ele alınmıştır. ABD’nin neorealizm perspektifinden uyguladığı dış politika örnekleminde İsrail ile olan ilişkisi ve bu ilişkinin Ortadoğu’ya etkileri analiz edilmiştir. ABD’nin Ortadoğu’da uyguladığı çok yönlü politikalar yalnızca askeri gücüne dayanmamakta, aynı zamanda, ekonomik, jeopolitik ve jeostratejik gücüne de dayanmaktadır. ABD, dış politikasındaki kapasitesi ve sahip olduğu askeri gücüyle neorealizmin argümanlarını somut bir şekilde canlandırabilen, gündem belirlemeye haiz devletlerdendir.

2.1. NEOREALİZMİN ANALİZ KAPSAMI VE GELİŞİMİ

Uluslararası ilişkileri anlayabilmek, nasıl bir ortamda cereyan ettiğini, hangi aktörlerin olduğunu, bu aktörlerin neyi amaçladığını saptamak gibi sorunsallar uluslararası ilişkilerde teorilerin çıkış noktaları olmuştur. Bu teorilerden realizm doğrultusunda yine bu sorunsallara yanıt aranırken bazı sorulara cevap niteliğinde analizler ortaya çıkmıştır. Realizm, uluslararası ilişkilerin vuku bulduğu ortamın özellikleri, aktör sorunsalı, aktörün uluslararası ilişkiler kapsamındaki amacı ve bu amaca ulaşmak için kullandığı enstrümanın ne olduğuna dair sorunsallarla ilgilenmektedir. (Ersoy, 2019, s. 169).

Realizme göre, hiyerarşik bakımdan devletlerden daha üst bir düzenleyici mekanizma olmamasından dolayı uluslararası ilişkilerinin ortamına anarşi hakim olmakta, bu durum uluslararası ilişkilerde mücadeleyi, çatışmayı ve rekabeti beraberinde getirmektedir. Uluslararası ilişkilerin doğası tıpkı insan doğası gibi kötücüdür. Realizme göre insan, güce ve çıkara karşı konulmaz arzusu olan ve bu yolla türlü mücadeleler içine giren, bu bağlamda “ilk günahattan”(Tarakçı, 2006, s. 308) beri kötücül bir varlıktır (Özlük, 2017, s. 93). Hobbes’a göre insanların davranışları dayanılmaz iç güdülerinin sonucu olmaktadır. İnsanı yönlendiren menfaat düşüncesi olup, tıpkı doğadaki gibi devlette de hakkı meydana getiren güçtür (Hançerlioğlu, 1977, ss. 194–195). Öte yandan realizm doğrultusunda analizler yapan pek çok araştırmacının referans aldığı Rönesans düşünürü Machiavelli’ye göre de insanlar nankör, içten pazarlıklı, riyakar, korkak ve çıkarıcıdırlar (Machiavelli, 2019, s. 64).

Uluslararası ilişkilerin temel aktörünün devlet olduğunu savunan realistler, devlet için öncelikli amacın anarşik ortamda hayatta kalabilme yani beka olduğunu öne sürerler (Ersoy, 2019, s. 169). Devletler hayatta kalma amacı dışında ideolojilerini yayma, ekonomik refah, dini inançlar doğrultusunda hareket etme gibi bir takım amaçları da söz konusu olabilir. Ancak hayatta kalma “güdüsü” hepsinden ağır basmakta, diğer amaçlara nazaran daha başat olmaktadır. Devletlerin bu en önemli amacı gerçekleştirmek için kullandığı enstrümanı ise askeri güçtür (Balcı, 2018, s. 125). Devlet merkeziliğin ve rasyonalitenin ana öncüller olduğu realizm, anarşi (ortam) ve egoizmin (insan doğası) birleşmesi ile güç siyasetinin beraberinde getirdiği zorunluluklarda tezahür eder (Donnelly, 2019, s. 54).

Realizm çalışmalarında araştırmacılar genellikle, Thucydides, Hobbes, Machiavelli gibi “proto disiplin” filozofların düşüncelerini referans alırlar. Bununla birlikte E. Carr,

Hans Morgenthau realizm bağlamında çığır açtığını söylemek yanlış olmaz. Kenneth Waltz gibi bazı araştırmacılar ise klasik realizmin bir takım cevap veremediği sorulardan hareketle realizm paradigmasını revize ederek cevaplanamayan sorulara yanıt bulmaya çalışmıştır. Öte yandan Nicholas Spykman, Reinhard Niebuhr, Arnold Wolfers, Walter Lippman, John Herz, Raymond Aron, Martin Wight gibi isimler çalışmaları yoluyla realizme katkı sağlamışlardır (Arı, 2012a, s. 159).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya siyasetinde idealizm etkisinden söz etmek mümkündür. Paris Barış Konferansı'nda gündeme gelen ve devletler üstü bir irade olarak lanse edilen Milletler Cemiyeti ve ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın literatürde kendi adıyla anılacak olan 14 ilkesi, idealizm etkisinin somut örneklerindendir. Bunun gibi pek çok somut örnekle karşımıza çıkan ve "büyük savaştan kaçınma" hezeyanı ile ortaya çıkmış olan idealizm, uluslararası ilişkilerde Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başat görüş olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının önlenememesi üzerine ise uluslararası politikanın anarşik yapısı, self determinasyon, ortak güvenlik, ortak hukuk yapılarının oluşturulması, bireyin rasyonelliği gibi liberal görüşlerle bezeli olan idealizmin ön plana çıkarttığı kavramlara bir eleştiri ve alternatif getiren realist teori ortaya çıkmıştır (Akbaş, Çaylı ve Duman, 2018, s. 486).

Realist teori, idealizmi eleştirerek, iki dünya savaşı arası dönemde ne olduğunu, ikinci bir dünya savaşı çıkmasına sebep olan sorunların nedenlerini analiz etmiş ve bu sorunları tespit ederek çözüme nasıl gidileceğinin yol haritasını çıkartmayı hedeflemiştir. Bu analiz ve hedeflerde ise realizm adına Edward Carr ve Hans Morgenthau isimleri ön plana çıkmaktadır (Tuğtan, 2016, s. 112).

İdealizm I. Dünya Savaşı'ndan sonra rasyonel ve sürekli olarak uluslararası ilişkilerde uygulanabildi mi? Yoksa ütöpik hezeyanların ve devlet adamlarının başvurdıkları retoriklerin dayanağı olarak mı kaldı? Bu soruların cevabı, klasik realizm alanında önemli çalışmalar yapmış Edward Carr'a göre, idealizm irrasyonel ve retoriklerle bezeli, işlevsellikten uzak bir paradigmadır. Carr bu düşüncelerle idealizme adeta savaş açmış uluslararası ilişkiler literatüründeki ilk büyük tartışmalardan biri olan realizm-idealizm tartışmasını çıkartmıştır.

Edward Carr'a göre, doğa bilimleri dahil bütün bilimler insanların ihtiyaçlarına yönelik salt dileklerden doğmuştur. Tıpkı Ortaçağ'daki simyacıların, en değerli mübadele araçlarından biri olan altının, daha ulaşılabilir olmasını sağlamak için kurşundan

sağlanıp sağlanamayacağını araştırmaları gibi siyaset bilimi oluşturmaya yönelik çabalar da daha önceki rasyonel bir analizden ziyade, dileklerin ve daha iyi bir dünyanın özleminden kaynaklanmaktaydı. Bu dilek ve özlemin karşılığı olan ütopyacılık simya örneğinde olduğu gibi doğrulanmamış varsayımlardan hareket eder (Carr, 2020, ss. 55–56). Bu örneklem aslında bize Carr’ın uluslararası ilişkilere bakış açısını özetlemektedir. Yani Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşturulan düzen sorunları çözmek şöyle dursun mevcut sorunların çeşitlenmesine yol açarak daha çetrefilli bir hale getirmiştir. Daha iyi bir dünya özlemi için oluşturulmuş “Wilsoncu” ulus devlet düzeni Avrupa’da ütöpik bir seviyede kalmış, oluşturulan bu düzenle daimi barış fikri kısa sürede sekteye uğramıştır. Yine “Versay düzeni” olarak da adlandırabileceğimiz düzen daimi barış bir yana yenilen devletleri tamamen alaşağı ederek yenilen devletler türlü imkanlardan yoksun bırakırken, galip devletlerin güdümünde ve çıkarlarıyla örtüşen bir yapıda olmuştur.

Uluslararası ilişkiler literatüründe en önemli kavramlardan olan güç kavramı, üzerinde her ne kadar akademik çalışma ve tanımlamalar yapılsa da, ölçülmesi ve tanımlanması oldukça zordur. Realizm perspektifinden bakıldığında, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletler, uluslararası sistemin anarşik yapısında hayatta kalabilmek için güçlerini maksimize etmeye çalışırlar. Bu noktada realizmin vurguladığı güç kavramı askeri güç ile eşdeğer olmaktadır (Keyik ve Erol, 2019, s. 20).

Carr için güç kavramı da çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Carr güç kavramının uluslararası politikanın en önemli bileşeni olduğunu belirtmiş, uluslararası politikada en önemli aktör olan devletin uluslararası politikadan elimine edilmemesini sağlayan en önemli unsur olduğunu iddia etmiştir. Savaşın ise güç kavramında *ultima ratio* (son çare) olduğunu öne sürerken, bu iddiasından hareketle, askeri gücün devlet nezdinde en önemli enstrüman olduğunu ileri sürmüştür (Mearsheimer, 2005, s. 141).

E.H. Carr’a göre askeri gücün güç tanımlamalarında ön planda olmasının sebebi, savaşın uluslararası ilişkilerde *ultima ratio* olmasından ileri gelmektedir. Herhangi bir üst otoriteden yoksun olan uluslararası politikanın kaotik ortamında aktörlerin askeri güç kullanmaları sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Buradan hareketle uluslararası politikada kimin neyi, ne zaman, nasıl elde edeceği bir savaş veya savaş ihtimali ile belirlenir önermesi bazı araştırmacılar tarafından öne çıkartılmaktadır. Yine bazı

araştırmacılara göre güç analizi savaş kapasitesinin analiziyle eş değer tutulmaktadır (Sönmezoğlu, 2000, s. 160).

Carr'a göre, bir bilim dalının gelişimi esnasında, doğuşundaki hayalperest deneylerin ve projelerin dağılmasıyla beraber ütöpik döneminin sona ermesi ve düşüncenin dilek üzerine ağır basması sürecine gerçekçilik denir. Gerçekçiliğin başlangıç aşaması, hayallere karşı tepki içermekle birlikte eleştireldir. Yine de gerçekçilik ütopyacılığı dizginlemekte kullanılırken, başka dönemlerde de ütopyacılık gerçekçiliğin verimsizliğini dengelemek için kullanılmalıdır (Carr, 2020, s. 59).

Realizmi literatürde önemli noktaya taşıyan bilim adamlarından Morgenthau da Carr ile paralel analizler yapmış, Carr'ın tespitlerini sistematik hale getirerek daha ileri seviyeye taşımıştır. Morgenthau'ya göre realizmin altı ilkesinden söz etmek mümkündür. Bunlardan birinci ilke insan doğasından kaynaklı, iktidar arzusu duyma, kendi çıkarını gözetme gibi kökleri beşerin doğasında bulunan objektif yasalar ile ilintilidir. İkinci ilke devlet adamının güç perspektifinden çıkar odaklı düşünmesi ile ilgilidir. Üçüncü ilke güç ve çıkarın evrensel olduğudur. Dördüncü ilke devletler üstü bir örgüt aracılığıyla uygulanacak bir kolektif güvenliğin ve ortak moral normlarının bütün devletler için geçerliliğinin imkânsız olduğunu savunmaktan yola çıkarak, moral normlarının devlet davranışlarını belirleyemeyeceğidir. Yine bu noktada her moral değerinin her devlet için aynı olamayacağı yani her ne kadar devletler bazı evrensel yasalara bağlı olsalar da hangi devlet için neyin iyi neyin kötü olduğunu belirlemek imkânsızdır. Bu da beşinci ilkeye göre öne çıkan analizdir. Altıncı ilkeye göre ise siyaset de tıpkı hukuk gibi ekonomi gibi kendi ilkelerine sahip olan özerk bir yapıdır (Balcı, 2018, ss. 130–131).

Edward Carr ve Hans Morgenthau yaptıkları çalışmalar dahilindeki analizlerde realizmi uluslararası ilişkiler literatüründe ön plana çıkartmıştır. Bu noktada Carr'ın ütopya gerçekçilik antitezi dikkat çekicidir. Buna göre Carr bu anti tezin sonucu olarak, özgür irade – belirlenim, teori – pratik, entelektüel – bürokrat, sağ – sol, etik – siyaset antitez ilişkilerinin örtüştüğünü varsaymıştır (Carr, 2020, ss. 61–70). Bu antitez ilişkilerinden yola çıkarak iki savaş arası dönem yani yirmi yıl krizi değerlendirmesi yapmış ve realizm açısından önemli bir yapıt ortaya çıkartmıştır. Morgenthau ise yaptığı çalışmalarda değindiği “realizmin altı ilkesi”nden de hareketle şu sonuca varmıştır; uluslararası siyasetin ortamı insanların görmek istediklerinden ziyade ne ise odur (Balcı, 2018, s. 131).

1960'lı yıllardan itibaren uluslararası ilişkiler arenasında yaşanan önemli gelişmeler, realizme bir dizi eleştirel yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Kendilerini ampirik olarak da gören davranışçı akım realizmi gelenekselci olarak nitelendirmiş pek çok bakımdan eleştirmiştir. İşte bu eleştirilere cevap ve tepki olarak doğmuş olan neorealizmin, yapısal ve sistemci analizleriyle ön plana çıkmış olan Keneth Waltz en önemli temsilcilerinden birisi olmuştur (Sönmezoğlu, 2000, s. 108).

Waltz, teorik çalışmaları indirgemeci ve sistemik teoriler olarak sınıflandırır. Waltz bu sınıflandırmayı yaparken teorilerin kapsama alanından ziyade, yol haritalarının belirleyici olduğunu belirtmektedir. Waltz'a göre indirgemeci teorilerde analiz düzeyi ulusal ve ulusal altı seviyesinde olup, iç kuvvetlerin dış sonuçları doğurduğunu öne sürüldüğünü iddia eder. Öte yandan Waltz'a göre ister tarihselci yaklaşımda olan gelenekçiler ister ampirik yaklaşımda olan yenilikçiler, sistemlerini, etkileşen parçalara indirgeyerek "şeyleştirmeleri" aslında onların aynı kefedede olduklarının göstergesidir (Waltz, 2015, ss. 27–28).

Waltz'a göre indirgemeci olan yalnızca uluslararası politikayı açıklarken insan doğasına atıf yaparak sadece devlet aktörünü önceleyen klasik realistler olmamakta, dış politikada birey öncelmesi yapan liberaller ve üretim biçimi ve ekonomiyi baz alan Marksistlerin de indirgemeci olduğunu savunur (Arı, 2012a, s. 187). Bunu da uluslararası politika teorileri analizinde Hobson ve Lenin'in emperyalizm analizlerini eleştirisinde görmekteyiz.

Waltz iç politik sistemin düzenini hiyerarşik açıdan ele almış, itaat düzenine dayalı olduğu için belli bir düzeni içerdiğinden bahsetmiş, dış politik sistemin ise tıpkı klasik realistler gibi anarşik doğasından dolayı belli bir düzenden yoksun olduğunu iddia etmiştir (Sönmezoğlu, 2000, s. 109).

Waltz'a göre uluslararası politika kendini tekerrür eder. Diğer bir deyişle uluslararası politika nezdinde gerçekleşen olaylar, kalıplar, uluslararası politikanın doğası büyük ölçüde değişmez, yinelenir. Söz konusu sürengenlik, aktörlerden birinin uluslararası ilişkilerin anarşik yapısını değiştirip, hiyerarşik bir karaktere çevirmedikçe devam eder. Bu noktada uluslararası ilişkilerin anarşik yapısının devamlılığı uluslararası ilişkilerin tekdüzeliğini gözler önüne sermektedir. Söz konusu süreklilik ve yinelemeler Waltz'ın indirgemeci ve sistemik olarak sınıflandırdığı teorilerden, indirgemeci teorilerin

uyguladığı iç politik olayların dış politik olayları açıklama yöntemini etkisizleştirir (Waltz, 2015, ss. 84–85).

Waltz uluslararası politika yapısının anarşik olduğunu kabul etmekle birlikte yapının devlet davranışlarını etkilediğini ve sınırladığını da belirtir. Böylelikle neden farklı bir sistem ve ideolojiye sahip devletlerin davranışlarının da benzediğini açıklamış olur (Keyik ve Erol, 2019, s. 18). Burada altı çizilmesi gereken husus Waltz'ın analizine göre devletlerin kendi iradesinden ziyade sistemin yönlendirici vasfının daha belirleyici olduğudur.

Anarşi durumunda benzer birimler arasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkan çıkar çatışmalarını uzlaştırmak için tutarlı ve güvenilir bir süreç mevcut değildir. Dolayısıyla kuvvet kullanımı devletlerin dış amaçlarına ulaşmasının bir yoludur (Lamy, Masker, Baylis, Smith ve Owen, 2019, s. 130). Bu noktada Waltz, klasik realistlerden farklı olarak, gücü bir amaç olarak değil araç olarak devletlerin kullandığını iddia etmekte, aynı zamanda gücün yalnızca ihtiyaç anında kullanıldığını belirtmektedir (Keyik ve Erol, 2019, s. 18).

Neorealizm kendi içinde saldırgan realizm ve savunmacı realizm olarak alt teorilere ayrılmaktadır. Saldırgan realizm neorealizmin rekabetçi olan alt teorisidir. Saldırgan realizm daha rekabetçi bir dünya öngördüğü için gücün maksimizasyonunun zorunlu olduğunu ileri sürmektedir (Güven, 2018).

Yapısal realizme göre ülkelerin güvenlik motivasyonları yine uluslararası politikanın yapısına bağlı olup güvenliğini sağlayabilen devlet, dış politikasında daha ölçülü ve stratejilerinde daha makul olacaktır. Saldırgan realizmin bakış açısına göre uluslararası sistem oldukça sınırlı koşullar altında devletlerin güçten ziyade kendi güvenliklerini maksimize etmek için agresif politikalar uygulamasını ve genişlemesini teşvik etmektedir. Bu durumda güvenlik devletlerin ana hedefidir (Israeli, 2019, s. 40).

Savunmacı realizm ise, uluslararası sistemin, saldırgan realizmin varsaydığı gibi rekabetçi yapısının, olmadığını ileri sürmektedir. Savunmacı realizm işbirliği ve kendini sınırlandırmanın belirli koşullar ölçütünde devlet için en iyi seçenek olduğunu öngörmektedir. Savunmacı realizme göre uluslararası sistem, genellikle rekabetçi bir eğilim ortaya çıkartmamakta, bu durum da güvenliğin sağlanabilmesi mümkün kılmaktadır (Güven, 2018).

Waltz’a göre devletler arasındaki farklar fonksiyonel olmaktan ziyade güç ve yeteneklerle ilgili olmakta, benzer birimler birbirlerinin davranışlarını taklit ederek uluslararası siyaseti meydana getirmektedir (Donnelly, 2019, s. 60). Bir devlet kapasite açısından askeri, siyasi ve ekonomik anlamda ileri bir düzeyde ise bu onu büyük güç yapar (Kantarıcı, 2012, s. 60). Diğer yandan uluslararası sistemi oluşturan birimlerin arasındaki söz konusu “kapasite” dağılımı gibi kavramlar uluslararası sistem ve ulusal sistemi ayırmaktadır (Arı, 2012a, s. 187).

Waltz uluslararası politika sisteminin istikrarı konusunda kutuplaşmayı ön plana çıkarır. Buna göre sistemin istikrarı için kutuplaşmanın, iki kutuplu ve çok kutuplu olarak birbirlerinin yerine geçmemesi yani sistemdeki kutuplaşmanın değişmemesi gerekmekte, yine istikrar için başat güçlerin arasında bir savaşın olmaması gerektiğini kabul etmektedir (Israeli, 2019, s. 17).

Uluslararası sistemin özelliklerinden olan güç dengesi sistemi ister çok kutuplu sistem olsun ister iki kutuplu sistem olsun, sistemde süreklilik arz etmektedir. Waltz’a göre iki kutuplu sistemde başat güçler arasında savaş çıkma olasılığının daha az olmasında da hareketle, iki kutuplu sistem daha istikrarlı olmaktadır (Arı, 2012a, s. 188).

Uluslararası sistemdeki “tarih öncesinden gelme” düzenin tek ilkesi olan anarşi, devletlere dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) davranışlarını takınmayı dikte eder (Israeli, 2019, s. 62). Öte yandan hiyerarşik siyasal sistemlerde aktörler galip gelenin “arkasından gitme” eğiliminde olurken, anarşi durumunda peşine takılma siyasetinden ziyade “dengeleme” siyasetini tercih etmek daha makuldür ki bu, yapısal realizmin de önemli bir teorik sonucudur (Donnelly, 2019, s. 60).

Waltz bütün bunlardan hareketle oluşturmaya çalıştığı teoriyi sistemik bir teori olarak yapılandırmaya çalışmış, bu teori ile ulusal değil uluslararası düzeydeki kuvvetleri analiz etmiştir. Bunu da bir zorunluluk olarak görmüş yapıya, sisteme ve yinelemelere vurgu yapmıştır (Waltz, 2015, ss. 87–93). Waltz’a göre, anarşik sisteme dahil olan birimler, sistem tarafından benzer yapı ve kalıplara dönüştürülür, sistemin birimleri olan devletler iç siyasal farklılıklarına rağmen, dış politikalarında fonksiyonel bağlamda benzerlikler gösterirler ve bu benzerlikleri ayıran başlıca özellik ise birimler arası kapasite dağılımıdır (Sönmezoğlu, 2000, s. 110).

2.2. NEOREALİZM VE ABD HEGEMONYASI

Neorealizm'in en önemli temsilcisi Kenneth Waltz olmakla birlikte bazı araştırmacılar da neorealist perspektifte analizler yapmaktadırlar. Stephen Krasner gibi araştırmacılar (Krasner, 1978) neorealizmi "eskisinden" ayırmak için sosyo ekonomik konuları analizlerine dahil etmişlerdir.

Sosyo ekonomik konularda iki kavram ön plana çıkmaktadır: Hegemonya ve rejim. Uluslararası sistemde belirginleşen bir güç asimetrisi, hegemonik ilişkinin de habercisi olmaktadır. Bu noktada bahsedilen hegemonya, rızaya dayalı Gramsci hegemonya tanımından ziyade, güce dayalı bir hegemonya tanımını kapsamaktadır (Bostanoğlu, 1999, s. 198).

Güç asimetrisinin belirginleştiği durumlarda hegemon devletin etrafında bir devletler hiyerarşisi ortaya çıkmaktadır. Askeri/ekonomik güç olarak tanımlanacak bir devlet uluslararası politika ve ekonomiye dair kurallar koyup uygulayabildiğinde ve denetleyebildiğinde, sistemde hegemonik bir istikrardan bahsetmek mümkündür. Söz konusu hegemonyanın gerilemesi durumunda istikrar, eski hegemonun çıkarlarının korunduğu uluslararası rejimler şeklinde devam edecektir. Bunun sebebi alışkanlık ve rasyonel tercihtir. Hegemon güç liderliğinde ekonomik, kültürel ve politika gibi konularda meydana getirilmiş kural ve uygulamalarda kendilerine bir rol biçilmiş olan devletlerde alışkanlık oluşmuştur. Diğer taraftan da devletler, her ne kadar sistem içerisinde kapasitelerini arttırmayı hedefleyip, diğer birimlerden bağımsızlıklarını korumaya çalışsalar da karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin geliştiği son yıllarda, pragmatik bakış açısıyla uluslararası rejim türünden düzenlemelere katılmaktadırlar (Sönmezoğlu, 2000, s. 111).

Neorealist teorinin önemli isimlerinden Robert Gilpin, klasik realizmde çok da önemsenmeyen ekonomi faktörüne analizlerinde yer vermiştir. Bir yandan ekonomi faktörü üzerinden analiz yaparken diğer taraftan uluslararası sistemin istikrarının hangi parametrelerce belirlendiğini izlemiştir. Gilpin, ABD'nin hegemon pozisyonunu kaybetmesi durumunda sistemin istikrarının korunup korunamayacağı hususunda çok fazla optimist düşünmemektedir (Gilpin, 1987, ss. 393–395).

90'lı yılların başında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ABD, Soğuk Savaş'ta zafere ulaşmış, komünizmin ideolojik, Sovyetler Birliği'nin jeopolitik meydan okumalarının üstesinden gelebilmiştir. George H. Bush'un yeni dünya düzeni söylemleri, yeni

ulusların ortaklığı, işbirliği, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi kavramlarla Wilsoncu bir üslupla ortaya çıkmıştır. Bir sonraki başkan Bill Clinton da demokrasiyi yayma söylemlerinde bulunmuştur. ABD'nin Soğuk Savaş döneminden sonra rakipsiz kalıp tek süper güç olarak 21. yüzyıla girmesi bazı kavramsal sorunlara yol açmıştır. ABD, askeri ve ekonomik açıdan rakipsiz girdiği son yüzyılda çok kutuplulukla birlikte daha önce görmediği ölçüde bir ekonomik rekabet içinde kendisini bulacaktır. Çünkü refah ve refahın yaygınlaşmasına vesile olan teknoloji daha fazla yaygındır (Kissinger, 2000, ss. 898–904).

Kardinal Richelieu'nun *raison d'état* yani devletin çıkarlarının bu çıkarlara ulaşmada her türlü aracı meşru kıldığı düşüncesi ABD kamuoyu tarafından her zaman nahoş bulunmuştur. Halbuki ABD de *raison d'état* prensiplerinin uygulayıcılarından olmuştur. Kuruluş aşamasında Avrupalılarla mücadele ve Kader Manifestosu (bkz. Tablo-7) söylemiyle Batı'ya doğru yayılma gibi pek çok örnekte, ABD'nin bu prensiplere bağlılığı görülebilmektedir. Bununla birlikte Amerikalılar bencil çıkarlarının su üstüne çıkmalarından rahatsızlık duymaktadırlar. ABD liderleri, dünya savaşı içindeyken ve yahut bölgesel bir anlaşmazlıkta, çıkar için değil ilkeler için mücadele ettiklerini ileri sürmüşlerdir (Kissinger, 2000, s. 905).

ABD açısından, Neorealist perspektiften bakıldığında, klasik realizmin aksine güç bir amaç olmaktan ziyade bir araç olmuştur (Özdemir, 2008, s. 131). Wilsoncu, idealist söylemlerin ABD dış politikasını kurgulamada söylem düzeyinde kalması, yeni yüzyıla girerken ABD'nin geçmişte olduğu gibi tekrardan neorealist perspektife kaymasına zemin hazırlamıştır. ABD, kendi hegemonyasını Ortadoğu üzerinde sürdürülebilir kılmak için pek çok kavramı araçsallaştırmıştır. Bu kavramlardan bazıları dini inançlar, ekonomi ve güçtür.

İndirgemeci tanımlamalar dışında bazı araştırmacılar gücü, askeri güç haricinde yönü ve diğer parametrelerin etkilerini ön plana çıkartarak yaptıkları tanımlamalar mevcuttur. Morgenthau'ya göre güç kavramı, hem bir ilişki türü hem uluslararası ilişkilerin en temel amacı hem de amaca ulaşmak için kullanılan en temel araç olarak çok boyutlu bir perspektifte tanımlamıştır. Askeri güce başat bir önem atfeden Morgenthau, coğrafya, nüfus, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite gibi gücün maddi unsurlarına da değinmiştir (Keyik ve Erol, 2019, s. 20).

Gücün tanımlanmasında, gücün sahip olmayla ilgili (posesional) yönü ve ilişkisel (relational) yönünü ön plana çıkartan bazı yaklaşımlar da mevcuttur (Sönmezoğlu, 2000, s. 157). Güç toplumsal ilişkiler içinde, aktörlerin kendi kaderlerini kontrol etme kapasitelerini şekillendiren etkilerin üretimidir. Güç, başkalarının kendi varoluş koşullarını kontrol etme yeteneğini etkileyen davranışsal ilişkiler veya etkileşimler yoluyla çalışır. Bu noktada güç, bir aktörün sahip olduğu başka aktörlerin eylemlerini veya eylem koşullarını şekillendirmek için, bilerek kaynak olarak kullanabileceği bir nitelik halini alır (Barnett ve Duvall, 2005, ss. 45–46).

Gücün ilişkisel yönü açısından iki kavram ön plana çıkmaktadır; kontrol ve etki. Morgenthau, insanın diğer insanların düşünce ve eylemleri üzerindeki kontrolüne vurgu yaparken George Modelski ise uluslararası eylemin gerçekleştirilmesi için gerekli olanın “kaynakların kontrolü” olduğunu ileri sürmektedir. James Lee Ray, gücü, kaynaklar ve sonuçların üzerindeki kontrol olarak tanımlar. Gücü ilişkisel yönden ele alan bazı araştırmacılar kontrol dışında etkiyi ön plana çıkartmaktadırlar. Bazı yazarlara göre güç, başkalarının davranışlarını kendi amaçları doğrultusunda etkileme kapasitesi, diğer aktörlerin davranışlarını istenilen doğrultuda geliştirme ya da etkileme yeteneği, diğerlerinin düşünce ve eylemleri üzerindeki etki uygulaması olarak tanımlanmaktadır (Sönmezoğlu, 2000, ss. 158–159).

Neorealizm açısından her devlet kendi varlığı ve bağımsızlığı için elzem olan ve güç olarak düşünülen çıkarlarını korumak ve gerçekleştirmek amacındadır. Bu yüzden jeopolitik ve jeostratejik bağlamda önemli olan bölgelerde hakimiyet alanları oluşturmak için çabalarlar. ABD’nin Ortadoğu’da, Orta Asya’da ve Afrika’daki etkinlikleri buna örnek teşkil etmektedir (Canbolat, 2003, s. 73).

Hammadde kaynaklarına sahip olmak da endüstriyel kapasiteyi doğru orantılı olarak etkilediğinden güç kavramı açısından önemlidir. Endüstriyel devrimden sonra hammaddelerin kontrolü aktörler için elzem hale gelmiştir. ABD gibi aktörlerin endüstriyel kapasitelerini koruma ve geliştirme adına hammaddeler hususunda kendi kendilerine yeterli olmaya, en azından hammaddeye erişimi kontrol etme çalışmalarının sebebi budur (Keyik ve Erol, 2019, s. 29).

Waltz’a göre güç, sistemik dinamiklerin aktörlere sağladığı hareket serbestesi olmakla birlikte sistemik kısıtlamalar çerçevesinde bir devletin birleştirilmiş yetenekleridir. Buradan da hareketle, bir aktöre daha fazla hareket serbestliği sağlayan ilişki, kurum, ön

yargı ve uygulamalar gibi parametreler o aktörün gücünü oluşturmaktadır. Sistemik düzeydeki bu parametrelerin yoksunluğu, gücün diğer öğelerini elinde bulundurmayı anlamsızlaştırır. Arap dünyası, stratejik hammadde olan petrolü ellerinde bulundurmalarına rağmen sisteme hakim güç değildir. Öte yandan II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD, ekonomi alanında Uluslararası Para Fonu – International Monetary Fund (IMF) ve Dünya Bankası kurumları ile birlikte Bretton Woods sistemini kurmuştur. Siyasal alanda da Birleşmiş Milletler sistemini kurmuş ve sistemin merkezine kendisini yerleştirmiştir. Görüldüğü üzere ABD'nin gücü yalnızca sahip olduğu askeri veya ekonomik kaynaklardan değil, ortaya çıkardığı kurum ve sistemin yapılarından da kaynaklanmaktadır (Özdemir, 2008, s. 130).

3. ABD’NİN ORTADOĞU’DAKİ ÇIKARLARI

3.1. ORTADOĞU’DAKİ STATÜKO VE ABD’NİN ORTADOĞU’DAKİ HEGEMONYASININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

II. Dünya Savaşı’nın son bulmasının ardından uluslararası ilişkiler iki kutuplu sistem temelinde cereyan etmiştir. Ortadoğu bölgesi stratejik önemi itibariyle iki süper gücün de ilgi alanına girmiştir. İki kutuplu dönemin başlamasıyla birlikte Ortadoğu’daki dinamikler de değişime uğramıştır. II. Dünya Savaşı öncesinde Ortadoğu’da etkin bölge dışı aktör olan Birleşik Krallık, savaş sonrasında bu konumunu koruyamamıştır. Ortadoğu nezdinde sömürgeci taraflarıyla tanınan Birleşik Krallık ve Fransa milliyetçi akımların hedefi olmuşlardır. Bu durum ABD ve SSCB’nin Ortadoğu’da yeni bölge dışı etkin aktörler olarak ön plana çıkmalarını kolaylaştırmıştır. Birleşik Krallık ve Fransa’nın 1956 yılındaki Süveyş Krizi’ndeki başarısızlıkları, Eisenhower doktrini ile ABD’nin Ortadoğu’daki etkinliğinin artmasına neden olmuştur (Gürel, 2018, ss. 108–109).

Ortadoğu’da, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Büyük Britanya ve Fransa’nın hegemonik anlamda yerini alan ABD bölgedeki etkinliğini arttırmıştır. 1971’den sonra ise Büyük Britanya’nın bölgeden çekilmesi ve körfez ülkelerinin bağımsızlığıyla ortaya çıkan güç boşluğu ABD tarafından askeri anlamda da doldurulmuştur. Örneğin Bahreyn ve Umman ile ABD arasında imzalanan antlaşmalara göre, ABD’ye bazı üslerin tahsisi ve limanlar ile askeri üslerin kullanılmasına yönelik sağlanan kolaylıklar 1970’li yıllarda söz konusu olmuştur (Arı, 2012b, s. 392).

ABD böylelikle Ortadoğu bölgesinde hegemonyasını pekiştirmiş, adeta bölgedeki aktörleri denetleyebilen bir “üst otorite” vasfıyla hareket etme imkânı bulabilmiştir. Ortadoğu’da hegemonyasını arttıran ABD açısından statükoyu etkileyecek bazı olaylar çatışma, kriz, devrim, savaş gibi çeşitli şekillerde tezahür etmiştir. Söz konusu olayları ve ABD’nin bu olaylara tepkisini örneklendirmek mümkündür. İsrail’in kuruluşundan itibaren süregelen Arap-İsrail anlaşmazlığı, bölgedeki ABD hegemonyasını sınanan önemli bir konu olmaktadır. Arap-İsrail anlaşmazlıklarında ABD zaman zaman arabuluculuk rolü üstlenerek, zaman zaman ise İsrail’in sadık bir müttefiki olarak Ortadoğu meselelerinde daha çok etkin olabilme imkânı bulmuştur. Böylelikle İsrail ve Arap Dünyası arasındaki çatışmalar, ABD’nin Ortadoğu denetimi hususunda ABD için pozitif bir faktör olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitmesine yakın bir dönemde, Sovyetler Birliği'nin Afganistan İşgaline cevap olarak ABD, Afgan mücahitleri desteklemesinin yanı sıra, Basra Körfezi'ndeki askeri varlığını da kayda değer bir biçimde arttırmıştır. Böylelikle ABD Ortadoğu'daki ve Avrasya'daki çıkarlarını korumak için doğrudan dahil olacağı potansiyelini göstermiştir (Brzezinski, 2019, s. 22).

Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın ise Kuveyt'i işgal etmesi, I. Körfez Savaşı'nın başlamasına sebep olmuştur. Bu noktada ABD'nin pozisyonu ise, Saddam Hüseyin tarafından Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden önce, "Arapların kendi aralarındaki meselelere karışmama" prensibi olduğu şeklinde algılanmış, işgalin başlamasıyla birlikte ise durumun tam anlamıyla böyle olmadığı ortaya çıkmıştır. I. Körfez Savaşı ile birlikte ABD önderliğindeki koalisyon Irak'a müdahale etmiştir. Böylelikle ABD, ABD'nin tercihleri dışında bölgedeki herhangi bir faaliyetin ABD tarafından "cezalandırılacağı"nı lanse etmiştir (Chomsky ve Achcar, 2007, ss. 42–56).

Arap Baharı ile Ortadoğu'daki çoğu devlet kaosa sürüklenmiş, otoriter rejimler sarsılmaya başlamıştır. Mısır özelinde değerlendirildiğinde İhvan kökenli Muhammed Mursi, ülke tarihinin ilk demokratik seçimleriyle başa gelmiştir. Ancak görev süresi dolmadan Abdülfettah es-Sisi liderliğindeki ordu tarafından yapılan darbe ile yönetimden uzaklaştırılmıştır. Söz konusu müdahalede ABD'nin önemli bir payı olmuştur ve yine ABD'nin çıkarlarının ve tercihlerinin doğrultusunda gerçekleşen darbenin, bölgedeki ABD etkisini göstermesi bağlamında dikkat çekicidir (Şahin ve Beşgül, 2019, s. 206). ABD 1979'dan beri Mısır'a yaptığı dış yardımları kesmemek için Sisi'nin müdahalesini darbe olarak tanımlamamıştır. Çünkü 1961 tarihli dış yardım yasasına göre demokratik yollarla gelen yönetime askeri darbe yaparak iktidar elde eden yönetime dış yardım yapılması yasaklanmıştır. Sisi'nin müdahalesini darbe olarak tanımlamayan ABD, hem Obama döneminde hem de Trump döneminde Mısır'a askeri ve ekonomik yardımlara devam etmiştir (Şahin ve Abbas, 2020a, s. 22).

Kitlesel hareket olarak başlayan Arap Baharı'nda hükümetler el değiştirirken yeni göreve başlayan hükümetlerin çoğu ABD hegemonyasına aykırı tutum içinde olmamışlardır. Öte yandan doğal kaynaklar açısından zengin Körfez ülkelerinin Arap Baharı'ndan olabildiğince az etkilenmeleri ve bu ülkelerde hükümet değişikliği, rejim değişikliği yaşanmaması yine dikkat çekici hususlardandır.

Bölgede yaşanan çatışmalar, savaşlar, Arap Baharı gibi kitlesel hareketler, ABD hegemonyasını ve ABD tarafından oluşturulan statükoyu sarsabilmek şöyle dursun ABD tarafından, avantaja çevrilmiştir. Ortadoğu devletlerinin kendi aralarında ve halklarına güç kullanmaları, ABD tarafından daha kolay denetlenebilir hale gelmelerine sebep olmaktadır. ABD tesis ettiği statükoyu muhafaza etme eğilimindedir. Eğer söz konusu statüko bozulma trendine girerse, ABD mümkün olan bütün araçları kullanarak statükoyu yeniden tesis etmeye yönelik faaliyetlerde bulunur.

3.1.1. Ortadoğu'daki Enerji Kaynakları Üzerinde ABD Hakimiyetinin Sağlanması

Amerikan İç Savaşı sırasında petrol endüstrisinin ortaya çıktığı ABD, dünyanın en büyük petrol üreticisi ve ihracatçısı olarak I. Dünya Savaşı'nda müttefiki olan İtilaf Devletleri'nin savaşı kazanmasında önemli bir payı olan bu enerji kaynağını tedarik hususunda önemli bir konumda olmuştur (Çokuluslu Şirketler Altkomitesi, Dış İlişkiler Komitesi ve ABD Senatosu, 1975). ABD, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya ile birlikte iktisadi anlamda en çok gelişme gösteren kapitalist devletlerden olmuş, Avrupa açısından bakıldığında ise, Avrupa'nın hem mali hem üretim anlamında uğradığı tahribattan dolayı dünya siyaseti üzerindeki hegemonyasının sarsılmasıyla sonuçlanmıştır (Sander, 2011, s. 398).

Ortadoğu bölgesi ABD'nin, II. Dünya Savaşı'ndan daha önce dikkatini verdiği alanlardan birisi olmuştur. Amerikan petrol endüstrisinin, ABD petrol kaynaklarının ilerleyen yıllarda azalacağı endişesi ve Britanya menşeli BP ve Hollanda menşeli Shell'nin Kuzey Amerika dışındaki petrol sahalarındaki dominant konumları ABD'yi Ortadoğu petrollerine olan ilgisini başlatmıştır (Çokuluslu Şirketler Altkomitesi ve diğerleri, 1975). ABD dünyanın en büyük petrol üreticisi ülkesi olup bu konumunu uzun yıllar boyu devam ettirebilmiştir. ABD Ortadoğu petrolünü direk kullanma amacından ziyade bölgedeki petrol denetimini sağlayarak, Ortadoğu petrolüne bağımlı, Avrupa, Çin, Japonya gibi rakiplerinin söz konusu bağımlılıklarını kendi lehine çevirme ve söz konusu enerji kaynağına bağımlı diğer devletleri ise Ortadoğu petrolü yoluyla kontrol altında tutmayı hedeflemiştir (Chomsky ve Achcar, 2007, ss. 100–101).

Osmanlı Devleti'nin parçalanıp Ortadoğu petrolünün paylaşılması amacıyla 1920 yılında toplanan San Remo Konferansı'nda alınan karar neticesinde, daha sonraları adı Iraq Petroleum Company (IPC) olacak, Turkish Petroleum Company (TPC), Irak petrolünde söz sahibi olmuştur. TPC'nin I. Dünya Savaşı öncesi hissedarları ise %50'lik

payla, günümüzde British Petrol olarak bilinen Anglo-Persian Oil, %25’lik payla Royal Dutch Shell, %25’lik payla Deutsche Bank olmuştur ki savaştan sonra %25’lik Deutsche Bank hissesine Britanya hükümeti tarafından el konulmuş günümüzde Total olarak bilinen Compagnie Française des Petroles (CFP)’ ye devredilmiştir (Achcar, 2004, s. 14).

1928 yılında ABD’nin müttefiklerine baskısı sonuç vermiş, “Red Line Agreement” olarak da bilinen antlaşma imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmaya göre, ABD ve müttefikleri arasında, Kuveyt hariç olmak üzere Ortadoğu’da çıkacak yeraltı kaynakları paylaşılmaktaydı. Ayrıca TPC hisseleri yeniden düzenlenmiş, Anglo-Persian Oil, Royal Dutch Shell, CFP ve Near East Development Cooperation (Amerikan petrol şirketleri konsorsiyumu) arasında eşit olarak % 23.75’lik hisselerle sahip olmuşlardır. Kalan % 5’lik pay ise Ermeni işadamı “Bay Yüzde Beş” olarak da bilinen Kalust Gülbenkyan’a ait olmuştur (“The 1928 Red Line Agreement”, y.y.).

ABD Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra elde ettiği ekonomik avantajın da bir sonucu olarak politik anlamda desteklediği özgürlük, açıklık, serbestlik ilkelerini (açık kapı ve serbest piyasa politikaları), retorik olarak kullanmış, söz konusu retorik ekonomik anlamda neorealizme uygun olarak kendi çıkarına uygulamıştır. ABD için serbest piyasa kavramı, kendisine serbestçe açılan pazarlarda yine kendisinin serbestçe hareket edebilmesi anlamı taşımaktaydı. Müttefiklerine yaptığı baskıların da sonuç vermesiyle ABD, Ortadoğu’da hareket serbestliği kazandı. 1930’lu yılların başında TPC’de hisse elde edemeyen Amerikan petrol şirketleri kendi araştırmalarını Irak gibi bölgelerin dışında sürdürdü. İngiliz yanlısı Haşimi hanedanlığı ve Suud hanedanlığının arasındaki rekabetten de faydalanan ABD kendi petrol şirketlerini bu ülkeye sokarak, Suudi Arabistan toprakları üzerinde rezerv araştırmasını teşvik etti. Standart Oil of California (Socal, günümüzde Chevron olarak bilinmekte) 1933 yılında Suudi Arabistan’dan imtiyaz almış, 1938’de araştırmalar sonucunda ise ticari anlamda işlenebilir büyük bir petrol damarı bulabilmiştir (Achcar, 2004, ss. 15–16).

1939 yılında ilk petrol ihracatından etkilenen Suudi Arabistan Kralı Amerikan imtiyazını yaklaşık 1 150 000 km² alan üzerine çıkardı ve bu alanda California Arabian Standard Oil Company (daha sonra Aramco olarak bilinen şirket) şirketinin tekelleşmesini sağladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların Afrika kolordusu ve denizaltı faaliyetleri ile Suudi Arabistan dahilindeki kabilelerin Suudi yönetimine güven

vermeyen tutumları Amerikan çıkarlarının bölgede tutunabilmesini zorlaştıran faktörlerdi. Bunu aşmak için ABD Suudi Kralı'na dönem dönem maddi ve askeri destek vermiştir. 1940 yılında Aramco yoluyla yapılan 2 280 988 dolarlık yardım, Nisan 1941'de 6 milyon dolarlık kredi ve "lend-lease" yasası kapsamında ABD'nin müttefiklerine yaptığı askeri yardımı Suudi Arabistan'a da yapması önemli örneklerdendir (Çokuluslu Şirketler Altkomitesi ve diğerleri, 1975).

Çizelge 3.1. 1943 yılında Ortadoğu'da petrol üretiminin oransal bazda şirket menşelerine göre dağılımı

Şirket	Ülke ve	Petrol Şirketleri Menşeleri			
		Üretim	ABD	Britanya	Diğerleri
Irak: Petroleum	Iraq	25 270 000	6 002 000	13 267 000	6 001 000
Bahreyn: Bahrain Petroleum		6 561 000	6 561 000	-----	-----
Suudi Arabistan: California Arabian Standard		4 866 000	4 866 000	-----	-----
Mısır: Anglo-Egyptian		8 953 000	-----	8 953 000	-----
İran: Anglo-Iranian		75 323 000	-----	75 323 000	-----
Toplam (Varil)		120 973 000	17 429 000	97 543 000	6 001 000
Oran		%100	%14,41	%80,63	%4,96

Kaynak: Çokuluslu Şirketler Altkomitesi, Dış İlişkiler Komitesi ve ABD Senatosu. (1975). *Multinational Oil Corporations and U.S. Foreign Policy - REPORT With Individual Views*. Washington DC. <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/oil1.htm> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 05.06.2021)

1943 yılında ABD petrol üretim tesislerinin önemli bir merkezi olan Dhahran'da askeri üs kurmak için Suudi Arabistan ile antlaşma imzaladı. Böylelikle savaş sırasında, ileriki tarihlerde daha da belirgin olacak, SSCB-ABD rekabeti açısından önemli bir adım atmış olmakta, diğer taraftan Ortadoğu'da Britanya ile girdiği rekabette önemli bir dayanak noktası kazanmaktaydı. ABD bu hamlesiyle iki önemli rakibini ekarte etme amacı taşıırken, hegemonyasını Ortadoğu'da kurmak için sert güce de başvurabileceğini göstermekteydi (Achcar, 2004, s. 17).

1944 Normandiya Çıkarması ile gelen başarıyla birlikte, II. Dünya Savaşı sonrasındaki iktisadi istikrar konusu ile alakalı Bretton Woods Konferansı'nın toplanmasına karar verilmiştir. Bu konferansta çıkartılan kararlar, ABD dolarının dünyadaki tek rezerv olması, 1 ons altının 35 ABD dolarına sabitlenmesi, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun kurulmalarıdır. Bu kararlar literatüre Bretton Woods sistemi olarak girmiştir (Ardor ve Öztürk, 2007, ss. 167–168).

II. Dünya Savaşı sırasında Polonya'nın akıbetine benzer şekilde İran, ABD'nin Ortadoğu'da adeta “Rusları dışarıda ABD'yi içeride, Britanya'yı alaşağı etme” stratejisini uygulamasını (NATO'nun hedefi olan “to keep the Americans in, the Russian out and the Germans down”ın Gilbert Achcar tarafından belirtilen aforizma) benimseyerek ABD'nin “koruma şemsiyesi altına girmiştir. 1951 yılında İran'da yönetime gelen Musaddık İran Petrolünü millileştirerek adeta bölgedeki egemen güçlere meydan okumuştur. ABD'nin buna cevabı ise Musaddık'a karşı yapılan askeri darbeye destek vermek oldu. Askeri darbe sonrasında yönetime yeniden gelen Şahlık rejimi ile petrol üretimindeki pay oranları yeniden düzenlendi. Buna göre Anglo-Iranian (BP)'nin payı %40'a düşürüldü, Amerikan şirketlerine (Aramco'yu oluşturan konsorsiyum ve Gulf Oil) %40 pay, Royal Dutch Shell %14 ve CFP %6 pay elde ettiler (Achcar, 2004, ss. 17–20).

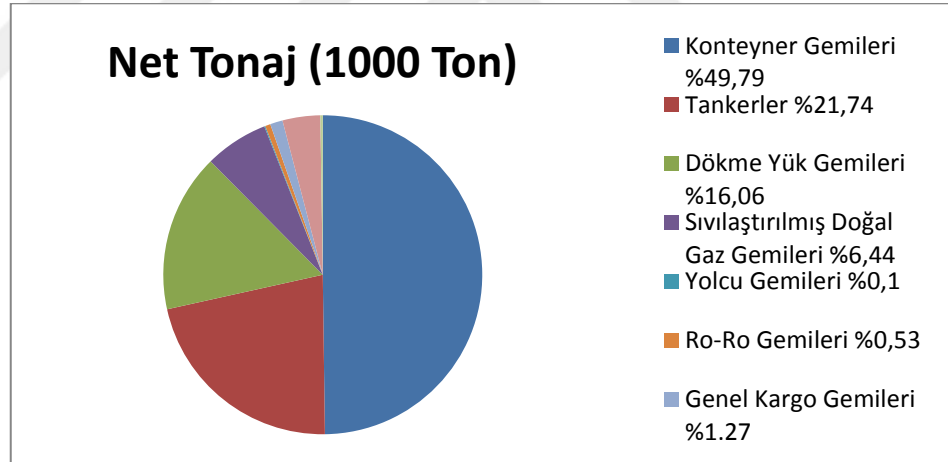
Bretton Woods sistemi 1970'li yıllara kadar sorunsuz çalışmıştır. 70'li yılların başında, Vietnam Savaşı'nın ABD'ye getirdiği yük, Avrupa ve Asya ekonomilerinin artan rekabet gücü Bretton Woods sistemini çökertmiştir. ABD, doları devalüe etmiş, bu da dünya piyasalarında dalgalanmalara yol açmıştır. Petrol ihracatçısı ülkeler dolardaki bu gelişmelere binaen petrol ticaretini pek çok farklı para biriminden oluşan bir para sepetinden yapılabileceğini tartışmaya başlamışlardır. ABD, petrol ticaretinin bu şekilde yapılmasının önüne geçerek ABD dolarının piyasalardaki hegemonyasını sürdürebilmek için Suudi Arabistan'la üst düzey görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmeler neticesinde Suudi Arabistan 2,5 milyar dolar değerinde ABD hazine bonusu almış ve “petro dolarların yeniden döngüsü” olarak bilinen süreç başlamıştır. Suudi Arabistan'la olan bu görüşmelerin içeriği, daha ileri bir tarihte, ABD hazine sekreteri tarafından, Suudi Arabistan'ın petrol ticaretini yalnızca dolarla yapacağını taahhüt ettiği olarak belirtilmiştir. Petrole bağımlı Batı Avrupa ve Uzak Doğu'daki devletler kendi ihracatlarından elde ettikleri dolarla petrol faturalarını nasıl karşılayabileceğini, petrol ihraç eden ülkelerin de petrol fiyatlarının artmasıyla da yurtiçi gereksinimlerden çok

daha fazla kazandıkları dolarları nasıl kullanacakları sorunsalı ortaya çıkmıştır. Bu sorunsala çözüm olarak, petro-doların büyük kısmının tekrardan New York ve Londra bankalarına geri dönmesi bulunmuştur (Ardor ve Öztürk, 2007, ss. 168–169).

ABD, ekonomik gücünü, dolayısıyla doları korumak için petro-dolar döngüsünü de koruması gerekmektedir. Ortadoğu politikalarını dizayn ederken petro-dolar sistemini korumak öncelikli amaçlarından olmaktadır.

Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının sevki bakımından bazı suyollarının öneminden bahsetmek mümkündür. Basra Körfezi enerji tedarikinin yapıldığı yer olmakla birlikte batıdaki Kızıldeniz güzergahı mesafenin kısaltılıp diğer ülkelere enerji arzının hızlandırılması açısından önemli bir konumdur. Kızıldeniz'in güneyinde Babülmendep Boğazı, kuzeyinde ise Süveyş Kanalı bulunmaktadır. 1955 tarihinde Avrupa'nın tedarik ettiği petrolün yaklaşık üçte ikisi Süveyş Kanalı'ndan geçmiştir (Reynolds, 2006).

Şekil 3.1. 2020 yılında Süveyş Kanalı'ndan geçen gemi türleri ve oransal dağılımı

Kaynak: <https://www.suezcanal.gov.eg/English/Navigation/Pages/NavigationStatistics.aspx> (Erişim Tarihi: 23.05.2021)

1956 yılında Nasır önderliğindeki Mısır Asvan Barajı'nın finansmanı için Dünya Bankasına başvurmuş, ancak barajın yapımı için istenilen finansman sağlanamamıştır. Bunun neticesinde Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklamıştır. Britanya ve Fransa ise (Kanalda payı olan iki aktör) İsrail ile de anlaşarak kanal üzerinde hakimiyet sağlamak için bir yol haritası çıkartmışlardır. Buna göre İsrail Mısır'a saldıracak, Britanya ve Fransa da taraflara Süveyş Kanalı'nın 10 mil gerisine çekilmelerini deklare edeceklerdir. Mısır'ın bunu kabul etmemesi üzerine Britanya ve Fransa da Süveyş

Kanalı ve çevresindeki kentleri işgal etmişlerdir. 1956 Süveyş Krizi veya İkinci Arap-İsrail savaşı olarak da adlandırılan krize SSCB'nin Mısır lehine müdahil olma tehdidi ve ABD'nin de krizin büyümesini engellemek adına taraflara baskı yapması sonuç vermiş ve kriz öncesi duruma dönmüştür. (Gürson, 2016, ss. 51–52).

ABD her ne pahasına olursa olsun bölgeyi dış müdahaleden, bilhassa Doğu Bloku etkisinden korumaya çalışmış ve Ortadoğu'yu kendi kontrolünden çıkartacak herhangi bir gelişmeye erken müdahale etme, önceliği olmuştur. ABD başkanlarının kendi isimleriyle anılan doktrinlere bakıldığında Soğuk Savaş rekabetinin önemli mücadele alanlarından olan Ortadoğu ekseninin önemi görülmektedir. Truman Doktrini, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından itibaren ABD'yi agresif olarak, sahip olduğu ilişkiler ve müttefikleri yoluyla SSCB'nin çevrelenmesine yönelik politikalarının dayanağı olmuştur. Eisenhower Doktrini, Ortadoğu'ya yönelik herhangi bir komünist tehdidin önlenmesini içermektedir. Carter Doktrini ise Basra Körfezi'nde enerji kaynakları ile nakline dayanan ticarete ve ABD çıkarlarına yönelik herhangi bir tehdidin, kullanılabilecek her vasıta ile mukavemete ve tehdidi bertaraf etmeye dayanmaktadır (Akbaş, 2011, s. 2).

ABD Ortadoğu'ya doğrudan giriş yaptığından beri, diğer başlıklar altında da analiz edileceği üzere bölgedeki fiziki varlığını devam ettirerek rekabet içinde olduğu aktörleri bu yolla kontrolü altında tutmayı amaçlamıştır. Öte yandan ABD müttefikleri ve potansiyel rakipleri olan Batı ülkelerinin Ortadoğu petrolüne bağımlılıklarını da kullanarak söz konusu ülkeleri dolaylı yoldan kendisine bağımlı hale getirmiş, hegemonyasını hem rakipleri hem de “müttefikleri” üzerinde pekiştirmiştir.

3.1.2. İsrail'in Güvenliği

İsrail, kurulmuş olduğu coğrafyanın sosyo-kültürel ve etnik yapısından da kaynaklanan, barındırdığı nüfusun dünyanın farklı ülkelerinden gelen topluluklardan oluşmasından da hareketle güvenlik ihtiyacı fazla olan bir devlet olmuştur. İsrail'de hem yönetim olarak hem de toplumun çoğu kesiminde bölgedeki Arap ülkeleri tarafından denize dökülme korkusu mevcuttur.

ABD açısından ise, bir süper güç olarak dünyaya hegemonyasını kabul ettirme ve bunun sürdürülebilirliğini sağlamak ve dünyanın önemli enerji kaynaklarını nitelik ve nicelik olarak barındıran Ortadoğu'da varlığını göstermesi gerekmektedir. Bu açıdan ABD'nin askeri üs, donanma yerleştirebileceği limanlar ve hava kuvvetleri gibi fiziksel varlığının

haricinde bölgede müttefik ve hatta istediği gibi yönlendirebileceği “çıkar bekçilerinin” bulunması önemlidir (Achcar, 2004, ss. 319–320).

Brzezinski’ye göre ABD’nin hegemonyasına meydan okuyabilecek potansiyeldeki aktörler Avrasya’dadır. ABD’nin ise Avrasya stratejisi, gizli anlaşmaları önlemek, güdümlü devletlerin güvenlik bağlamında bağımlılıklarının devamlılığını sağlamak, “tebaaların itaatkâr olmasını sağlayarak koruma altında tutmak ve barbarların bir araya gelmesini önlemek” üzerindedir (Brzezinski, 2019, s. 63).

İsrail bölgedeki komşularıyla olan düşmanca ilişkilerinden ve kolonyal geçmişinden dolayı kuruluşundan itibaren askeri bir devlet olmuştur. II. Dünya Savaşı’ndan önce ABD’nin Ortadoğu’daki politikası Suudi Arabistan’ı himaye etmek üzerineyken, daha sonraki dönemde Ortadoğu politikalarının çeşitlenmesi açısından İsrail’in bu özelliği kullanışlı olmuştur. Bölgedeki ABD çıkarlarına ve pek tabii Suudi Arabistan petrolüne meydan okuyan komşu Arap rejimleri için İsrail önemli bir tehdit haline gelmiştir. Bu noktada hem İsrail hem de Suudi Arabistan ABD’nin Ortadoğu politikalarının birer tamamlayıcı pozisyonunda olmuşlardır (Achcar, 2004, s. 320).

ABD için bölgede mevcut olan aktörler ile müttefiklik ilişkisi içerisinde olması çıkarlarına uygun olmuştur. 1953-1979 yılları arasında, şahlık rejiminin devrilmesine kadar ABD’nin en önde gelen müttefik İsrail olmuştur, bu dönemden sonra Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri İran’ın yerini almıştır (İzol, 2020, s. 95). İsrail’in ABD için ifade ettiği anlam ise Reagan’ın “armageddon” retoriği ile bezeli düşüncelerinde açık bir şekilde ifade edilmektedir. Reagan’a göre İsrail, dünyanın sonunun geleceği bölgede ABD’nin güvenebileceği tek demokrasi olup o bölgede mevcut olmayışı ABD’nin bizzat kendisinin orada olmasını zaruri hale getirebilirdi (Erdoğan, 2005, s. 250).

İran İslam Devrimi ABD’nin imajını olumsuz yönde etkilemiştir. Buna sebep olan başlıca gelişmeler, ABD’nin İran Büyükelçiliği’nin uzun süre işgal altında tutulması ve İran kontra skandalıdır. İran kontra skandalı ABD’nin İran’a gizlice silah satmasının ortaya çıkmasıdır. Bu durum hem ABD’ye hem İran’a yönelik uluslararası bir güvensizliğin doğmasına sebep olmuştur. Öte yandan İran’ın ideolojik söylemleri çerçevesinde İsrail’i düşman olarak görmesi ve nükleer programının mevcudiyeti İsrail’in güvenliğini tehlike altına sokmuştur. Bu noktada ABD’nin Ortadoğu’daki

politikalarının amaçları bakımından İsrail'in güvenliğini sağlayabilmek İran'daki mevcut rejimin değiştirilmesinden geçmektedir (Güzel, 2018, s. 57).

İran-Irak Savaşı, İsrail için tehdit unsuru olan iki önemli bölgesel aktörün savaşı olmuştur. Söz konusu savaşın süresi oldukça uzamış (8 yıl) ve taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamamışlardır. Öte yandan Irak'a yapılan müdahaleler (I.ve II. Körfez Savaşları) İsrail'i tehdit eden Saddam Hüseyin'in Irak'ını saf dışı etmiş, İsrail için önemli bir tehlike olmaktan çıkarmıştır.

ABD'nin Irak'a yaptığı müdahalelerde petrol itici güç olmuştur. Çünkü ABD'nin Irak'ı denetim altında tutabilmesi, ABD'nin hegemonyasına meydan okuma potansiyelindeki sanayileşmiş aktörlerin üzerinde bir baskı unsuru sağlamakta, bu durum da söz konusu aktörlerin petrole olan bağımlılığı ile açıklanmaktadır. Diğer yandan ABD bir taraftan rakiplerini "jeopolitik denetim" altında tutarken, diğer taraftan hem Suriye'deki Baas rejimine hem de İran'daki teokratik rejime bu müdahale ile mesaj vermiştir (Brzezinski, 2003).

Çizelge 3.2. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bütçe talebine göre Ortadoğu'da askeri yardımlar için ayrılmak istenen kaynağın ülkelere göre dağılımı

	2019 Tamamlanmış Kalıcı Askeri Yardımlar (Bin Dolar)	2020 Talep Edilen Askeri Yardımlar (Bin Dolar)	2021 Talep Edilen Askeri Yardımlar (Bin Dolar)
Ortadoğu Toplam Yardım	5 475 000	5 040 000	5 190 000
İsrail	3 300 000	3 300 000	3 300 000
Mısır	1 300 000	1 300 000	1 300 000
Ürdün	425 000	350 000	500 000
Irak	250 000	250 000	-
Lübnan	105 000	50 000	50 000
Tunus	85 000	40 000	40 000
Fas	10 000	-	-

Kaynak: ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2021 Mali Yılı Bütçe Talebi state.gov/wp-content/uploads/2020/02/FY-2021-CBJ-Final-508compliment.pdf (Erişim Tarihi: 10.06.2021)

ABD, İsrail'e, askeri ve ekonomik desteğin yanında siyasi destek de vermektedir. Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması, Golan Tepelerinin İsrail hakimiyeti altında olduğunu tanıması ve BM Güvenlik Konseyi'nde İsrail aleyhine herhangi bir karar

alınmasını mutlak veto yetkisiyle önlemesi verdiği siyasi desteklerden bazılarıdır (Akbaş ve diğerleri, 2018, s. 489).

ABD'nin Ortadoğu'da izlediği politikalarda İsrail'in güvenliğinin ön planda olması, İsrail'in güvenlik ihtiyacı ve dolayısıyla beka sorunu ile ABD'nin tıpkı klasik kar etme anlayışının kesişmesi ile ilgilidir. Hegemonyanın sürdürülmesi enerji kaynakları üzerinde denetim ve İsrail'in güvenliği bağlamında, ABD'nin bölge üzerindeki amaçlarında realist bir bakış açısıyla bakıldığında çelişmek şöyle dursun tamamen birbiri ile bağlantılı ve birbirini tamamlayan amaçlar olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

3.2. NEOREALİZM BAĞLAMINDA ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKALARININ ARAÇLARI

ABD'nin, Ortadoğu gibi “Üçüncü Dünya” coğrafyalarında yaşadığı en önemli kaygılardan birisi ekonomik temellidir. Diğer bir deyişle söz konusu bölgelerin doğal kaynaklarını ABD'li özel şirketlerin, sanayicilerinin kısaca elit tabakanın ihtiyaçlarına cevap verebilir nitelikte olmasını garanti altına almak istemektedir. Bu yolla ABD bu bölgelerin sahip olduğu hammaddeleri, doğal kaynakları “kendininmişçesine” elinde tutarak ister bölgede olsun ister bölge dışı olsun uluslararası aktörleri kendisine bağımlı hale getirmektedir. ABD bu hedefe ulaşmak için ise George Kennan'ın “insan hakları, yaşam standartlarının yükseltilmesi gibi ütöpik hedeflere yoğunlaşmak ve idealist sloganların izinden gitmekten ziyade amaçlarımızı gerçekleştirmek için şiddet kullanmaya dahi hazır olmalıyız” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere idealist retoriklerden ziyade salt güç kullanımını da içeren realist perspektifle bezeli bir strateji kullanmaktadır (Chomsky, 2017, ss. 49–50).

İşte bu uhde ile hareket eden ABD, Ortadoğu'da hem hegemonyasını pekiştirmek hem de çıkarlarını korumak için askeri ve ekonomik araçları kullanmaktadır. Askeri anlamda kullandığı araçların başında hem bölge ülkeleri üzerinde hem de rekabet halinde olduğu aktörler üzerinde baskı unsuru olan üsler ön plana çıkmaktadır. Hem teknik açıdan hem de mevcut personel sayısı bakımından dolgun ve ateş gücünün yüksek seviyede olması bakımından da söz konusu askeri üslerin oyun değiştirici potansiyelde olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan dünyanın en güçlü ekonomilerinden birine sahip olması ABD'nin bölgede giriştiği herhangi bir organizasyon ve operasyonu finanse

edebilme kabiliyetinin başlıca dayanağı olmaktadır. Ayrıca ABD sahip olduğu ekonomik güce dayanarak çıkarları doğrultusunda diğer aktörler üzerinde ekonomik baskı uygular veya daha önceki bölümlerde de örneklerde gösterildiği gibi ekonomik yardımlar yoluyla kendine mahkum eder. Ekonomik baskı stratejilerine dahil edilebilecek politikalar ise ekonomik yaptırım, ambargo ve ablukaya alma yönünde olmaktadır.

3.2.1. ABD'nin Ortadoğu'daki Askeri Gücü

Çizelge 3.3. ABD'nin Ortadoğu'da kullandığı bazı üsler

Üslerin Bulunduğu Ülkeler	Üsler/Açıklamalar
Bahreyn	ABD 5. Filosu Bahreyn'de konuşlanmış durumdadır. Şeyh İsa Hava Üssü ve Muharraq Hava Üssü'nde ABD hava kuvvetlerine ve deniz kuvvetlerine ait hava araçları bulunmaktadır.
Irak	Al Asad Hava Üssü: 2011'deki çekilmeden sonra ülkedeki Amerikan askeri unsurları söz konusu üste konuşludur.
İsrail	- Amerikan 6. Filosu sıklıkla Hayfa Limanını kullanmaktadır. - Dimona Radar Üssü ve Mashabim Hava Üssü ülkedeki Amerikan askeri unsurlarının üslandıkları diğer merkezlerdir.
Ürdün	Muvaffak Salti Hava Üssü Işid (Irak-Şam İslam Devleti) ile mücadelede etkin olarak kullanılan üslerdendir.
Kuveyt	- Ali Al Salem Hava Üssü - Camp Arifjan (ABD'nin Kuveyt karargahı bu üstedir.) - Camp Buehring - Camp Patriot
Umman	- RAFO Masirah - Maskat Uluslararası Havalimanı - RAFO Thumrait - Al Musarrah Hava Üssü - Duqm Limanı - Sullalah Limanı
Katar	- Al Udeid Hava Üssü - Camp As Sayliyah
Suudi Arabistan	Eskan Köyü (Amerikan askeri personellerinin ikamet ettiği ve eğitim görevlerinin gerçekleştirdiği üs)
Birleşik Arap Emirlikleri	- Al Dhafra Hava Üssü - Jebel Ali Limanı - Fujairah Donanma Üssü

Kaynak: Wallin, Matthew (2018). US Military Bases and Facilities in The Middle East-Fact Sheet. American Security Project, June. www.americansecurityproject.org (Erişim Tarihi: 03.07.2021)

Neorealizme göre uluslararası konularda gündeme yön verme potansiyelinde olan her aktör hegemonyasını muhafaza edebilmek için kapsamlı, aktif bir askeri güce sahip olmak zorundadır. II. Dünya Savaşı ve akabinde, Soğuk Savaş ile başlayan süreçte

“özgür dünyanın yegâne temsilcisi” olarak askeri kapasitesini ve operasyonel gücünü bir hayli arttıran ABD diğer coğrafyalarda olduğu gibi Ortadoğu’da da sahip olduğu üsler ve personel nitelik-niceliği vasıtalarıyla askeri kapasitesini etken bir şekilde kullanmaya sahiptir. Bu bağlamda Türkiye, Afganistan, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Suudi Arabistan gibi bölge ülkelerinde askeri üslere sahip olup herhangi bir operasyon ve müdahalelerini adı geçen ülkelerdeki üsleri vasıtasıyla gerçekleştirmektedir (Akbaş ve diğerleri, 2018, s. 490).

3.2.2. ABD’nin Dış Politikasında Ekonomik Yaptırımlar

Bir devletin veya uluslararası bir aktörün, diğer aktörleri belli bir doğrultuda davranmaya zorlamak için kullandığı araçlardan birisi de ekonomik güçtür. Bu güç doğrultusunda dış yardım veya ekonomik yaptırım, ambargo, abluka, boykot gibi ekonomik önlemleri diğer aktörler nezdinde uygular. Her ne kadar, asıl hedef dışında diğer aktörlere de zarar verdiğinden söz konusu ekonomik önlemler istenilen başarıya ulaşmasa da, günümüzde toplumların nezdinde ağırlığı artan savaş karşıtlığı ve etik sorunsallar gibi sebeplerden dolayı devletler tarafından zorlayıcı unsur olarak ekonomik önlemler seçeneği de ağırlık kazanmışlardır (Sönmezoğlu, 2000, ss. 365–366).

Devletlerin aralarında çıkan uyuşmazlıklarda ve çıkar çatışmalarında belli bir şekilde davranmaya zorlamak üzere uygulamaya koydukları ekonomik önlemlerden birisi de ekonomik yaptırımlardır. Yaptırım kavramı uluslararası hukuka uymama durumunda davranış değişikliği yaratma amacıyla alınan zorlayıcı tedbirler ve cezalandırma tehdidi olarak tanımlanabilir (Şimşek, 2021, s. 2053).

Uluslararası hukukta, tıpkı yaptırımların işe yarar olup olmadığı tartışmaları gibi, yaptırımların hukuki olup olmadığı da tartışma konusudur. Bu tartışmaların ana sebebi yaptırımlara, ulusal hukuk dahilinde olan yasaları kaynaklık etmesiyle ortaya çıkmasıdır. Öte yandan objektif ülkesellik ilkesi, vatandaşlık ilkesi, etki doktrini, koruma ilkesi ve evrensel yetki ilkesi gibi ilkelerin temelini sağladığı “yasallık” bu tartışmanın diğer cephesinde olanların dayandıkları noktalar olmuştur (Şimşek, 2021, ss. 2069–2070).

James Lindsay aktörlerin ekonomik önlem kapsamında dış ticarete beş farklı amaç edindiklerini önermiştir. Birincisi hedef aktöre kendi isteklerini yerine getirmeyi amaçlayan boyun eğdirme-zorlamadır. İkincisi hedef aktörün lider veya rejimini alaşağı etme, üçüncüsü hedefin ileriye yönelik atacağı adımlardan caydırma. Dördüncü ve

beşinci amaç ise uluslararası sistemdeki diğer aktörlere bir mesaj gönderme ve dış politikaya destek sağlama amacıyla, iç politikadaki dış politikaya yönelik eleştirileri karşılamadır (Lindsay, 1986, s. 154).

Ekonomik önlemler kapsamında aktörler tarafından en çok değerlendirilen önlemler, abluka, ambargo, boykot ve finansal yaptırımlardır. Yaptırıma maruz bırakılmak istenen hedef ülkenin dış dünyaya ulaşımının kısmen veya tamamen kapatılması, ablukayı tanımlamaktadır. Bu hususta en çok başvuru, ayrıca güçlü bir donanmayı gerektiren ve tarihte de örneği görülen “deniz ablukasıdır”. Koalisyon savaşları döneminde Britanya’nın Fransa’ya uygulamış olduğu deniz ablukası ve I. ve II. Dünya Savaşları’nda hem ABD’nin hem de Britanya’nın Almanya’ya uyguladığı deniz ablukası hedef ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Ambargo, ekonomik önleme başvuran ülkenin hedef ülkeye bazı veya tüm mal ve hizmetin doğrudan veya dolaylı olarak aktarılmasının önüne geçmesidir. Boykot ise, ekonomik önlem kapsamında yaptırıma başvuran devletin hedef ülkenin ürettiği mal veya hizmetin kendi ülkesine girmesinin engellemesidir (Sönmezoğlu, 2000, ss. 372–375).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından uluslararası ilişkilerde BM yapısının da ortaya çıkmasıyla aktörlerin aralarındaki ilişkiler, göreceli de olsa, barışın olağan savaşın da istisna olduğu hale gelmiştir. Dolayısıyla aktörler diğer aktörleri zorlama aracı olarak ekonomik önlemlere (yaptırımlara) sıklıkla başvurmaktadırlar. ABD özelinde de değerlendirildiğinde OFAC (yabancı varlıkların kontrolü ofisi) ve CAATSA (ABD’nin hasımlarıyla yaptırımlar yoluyla mücadele yasası) kapsamında diğer aktörler üzerinde uygulanan pek çok yaptırım örneğiyle karşılaşmak mümkündür. Kuzey Kore, Venezuela, Küba, gibi ülkelere uygulanan yaptırımların dışında Ortadoğu’da özellikle İran’a uygulanan yaptırımlar ön plana çıkmaktadır (“Sanctions Programs and Country Information”, y.y.).

ABD yaptırımları ve ekonomik önlemleri zorlayıcı unsur olarak sıklıkla kullanılmaktadır. ABD dolarının dünya piyasalarını etkileyen unsurlardan birisi olması bu tedbirlerin etkisini arttırmaktadır. ABD, OFAC ve CAATSA gibi yasalara dayandırmak yoluyla uyguladığı yaptırımlara hukuki bir geçerlilik kazandırmaya çalışmaktadır (Masters, 2019).

ABD ekonomik önlem olarak yaptırımları, insan hakları ihlalleri, rejim değişikliği ve mevcut siyasi iktidarı değiştirme, nükleer denemelerin önüne geçme, uyuşturucuyla

m¼cadele ve kara para aklamanın ön¼ne ge¼ilmesi gibi sebeplerden dolayı g¼ncel olarak 30'u aşkın ¼lkeye uygulanmaktadır. Yaptırımlar istenilen sonuçları vermesi bakımından uygulanan aktörden ziyade dünya ekonomisinin hassas yapısından ve dünya ekonomisindeki sorunların artmasından dolayı sıradan vatandaşlara ve halklara zarar vermekte, bu durum yaptırımların başarısının sorgulanmasına sebep olmaktadır. Diğer bir deyişle yaptırımlar dünya ekonomisinde kaotik ortamın daha da artmasına sebep olmakta ve daha da çatışmacı bir ortama aktörleri sürüklemektedir (İstikbal, 2019).

4. ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

4.1. ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

İsrail Devleti'nin kuruluşu David Ben Gurion'un 14 Mayıs 1948 tarihinde okuduğu "bağımsızlık deklarasyonu" ile bütün dünyaya beyan edilmiştir ("Day in Jewish History-Iyar 5", y.y.). Ancak Yahudi toplumunun Ortadoğu'daki mevcudiyeti daha eski tarihlere dayanmaktadır. Öyle ki bazı araştırmacılar, Yahudi tarihini, Yahudi inancı ile doğru orantılı olarak, M.Ö. 11. Yüzyılda yaşadığı varsayılan, Musa Peygamber'e dayandırmaktadır (Goitein, 2011, s. 22).

Yahudi inancının kutsal kitabı, Tevrat'ta da anlatımı yapılan "Exodus" yani Musa peygamber önderliğindeki Yahudilerin, Mısır'dan şu anki Filistin bölgesine göç ederek yurt edinmeleri, Yahudilerin, antik çağda devletleşme süreçlerinin hızlanmasını sağlamıştır. Daha sonraki tarihsel süreçlerde meydana gelen savaşlar ve sürgünler neticesinde Yahudi toplumu dünyanın farklı yerlerinde cemaatler halinde yaşamaya başlamışlardır.

Modern döneme gelindiğinde İsrail'in kuruluşu bazı kavramlarla yakın ilintili olup, bu kavramlara değinmek çalışmanın gidişatı açısından faydalı olacaktır. Bu kavramlar, Siyonizm, Balfour Deklarasyonu, Aliyah ve Filistin Sorunudur.

19. yüzyılda milliyetçiliğin trend olması, Avrupa'daki diasporayı oluşturan Yahudi toplulukları arasında dini, siyasi ve kültürel bir farkındalık olmasına yol açmıştır. Yahudi toplulukları eski hatıralarını hatırlayıp "ata topraklarına" yeniden ilgi duyarken, paralel olarak, milliyetçiliğin diğer uluslarda da hali hazırda yükselişte olması, Yahudilere yönelik ön yargı, şiddet eğilimleri ve antisemitizmin artmasına yol açmıştır (Armaoğlu, 2019, s. 23).

Yahudi toplulukları bir yandan Ortadoğu'ya olan ilgilerini canlandırırken diğer yandan da artan antisemitizm ile beraber milli kimlik bilinçlerini uyanışa geçirmişlerdir. Bu önerme, Siyonizm'in önemli ismi Theodor Herzl'in fikirleriyle de uyushmaktadır. Herzl'e göre, "Yahudi Devleti" çalışmasında da vurguladığı üzere, düşmanlarının onlara uyguladığı baskı ve zulmün, Yahudilerin isteyip istememesine bakmaksızın Yahudi toplumunu "yekpare" yapması devlet kuracak kudreti kendilerinde bulmasını sağlamaktadır (Herzl, 2019, s. 40). Siyonizm, Yahudilerin diğer halklar tarafından

uğradıkları baskı, dışlama, asimilasyon gibi negatif tutumların kısır döngü halinde yıllar boyunca tekrar etmesi diğer bir deyişle “antisemitizm”in, Tevrat’taki vaadedilmiş topraklarda kurulacak bir Yahudi devleti ile son bulacağı öngörüsüne dayanan bir ideolojidir (Balpınar, 2012, s. 18).

Dine dayalı bir milliyetçilik olan ve oldukça iyi organize olmuş olan Siyonist düşüncenin günümüzde İsrail Devleti’nin kuruluşu açısından oldukça önemli kazanımlarından birisi 1917 yılında yayımlanan “Balfour Deklarasyonu”dur. Bu bildiride Siyonizm’in bir diğer önemli ismi Chaim Weizmann’ın çabası bir hayli fazladır. Weizmann, Büyük Britanya hükümeti içerisinde sahip olduğu nüfuzu bilhassa dış işleri bakanı Balfour ile arasındaki kişisel ilişkileri kullanarak, bu bildirinin yayımlanmasını sağlamıştır. Balfour Deklarasyonu’na göre, Filistin’de milli bir Yahudi yurdunun tesisi Britanya tarafından desteklenecektir (Armaoğlu, 2019, s. 42).

Filistin bölgesinde Arap nüfusunun fazlalığı lehine olan demografik yapı zaman içerisinde değişime uğramıştır. 1881 yılında Rusya Çarı II. Aleksandr’ın öldürülmesi ile başlayan süreçte Rusya’da baş gösteren antisemitizm, o zamanlar Osmanlı Devleti’ne ait olan Filistin topraklarına kitlesel bir Yahudi göçü yaşanmasına sebep olmuştur (Engel ve Martin, 2020, s. 100). Bu ve bunun gibi gerçekleşen toplu Yahudi göçleri yani “Aliyah”(Rusya’dan, Romanya’dan, ABD’den, Doğu Avrupa gibi pek çok bölgeden Filistin’e kitlesel Yahudi göçleri dönem dönem gerçekleşmiştir) Dünya Siyonist Teşkilatı’nın kurulmasıyla daha da hız kazanmış, Siyonizm’in daha da organize bir hal alması ileride İsrail Devleti’nin kuruluşunu hızlandırmıştır (Armaoğlu, 2019, ss. 25–27).

I. Dünya Savaşı öncesinden itibaren dalgalar silsilesi halinde gerçekleşen aliyahın, 1924-1926 tarihleri arasında gerçekleşen IV. Dalgasından sonra Filistin’e Yahudi göçünde yavaşlama olmuştur. 1930’lu yıllarda ise Almanya’da Nazilerin iktidara gelmesiyle birlikte antisemitiz eğilim doruğa ulaşmış ve diğer aliyahlardan farklı olacak şekilde 1933-1936 yılları arasında gerçekleşen V. Dalgada 170 bin kişilik bir göç olmuştur. V. Dalgayı diğerlerinden ayıran parametrelerden birisi de Almanya’dan eğitilmiş, meslek sahibi ve sermaye getirme kapasitesi olan insanların gelmesidir (Cleveland, 2008, s. 282).

Çizelge 4.1. Filistin’de Yahudi nüfus ve Yahudi olmayan nüfusun kıyası, 1882-1947

	Yahudi Nüfus	Toplam Nüfusa Oranı (%)	Yahudi Olmayan Nüfus	Top lam Nüfusa Oranı (%)	Toplam Nüfus
1882	24000	%8	276 000	%9 2	300 000
1918	60 000	%8.1	600 000	%9 1.9	660 000
1922	83 794	%17	673 388	%8 3	757 182
1931	174 610	%16.9	861 211	%8 3.1	1 035 821
1936	384 078	%28.1	982 614	%7 1.9	1 366 692
1946	543 000	%30	1 267 037	%7 0	1 810 037
1947	630 000	%32	1 324 000	%6 8	1 954 000

Kaynak: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jewish-and-non-jewish-population-of-israel-palestine-1517-present> (Erişim tarihi: 25.08.2021).

II. Dünya Savaşı esnasında pek çok zulüm ve katliama uğrayan Avrupa’daki Yahudi toplumu, savaşın son bulmasıyla Nazi kamplarından Batı Avrupa’daki ülkelerine dönerek, entegrasyon süreçlerini de en az problemle aşarak eski yaşantılarına dönmeye çalışmışlardır. Fakat savaş alanına dönen, istilalara uğrayan Orta ve Doğu Avrupa’daki durumları Batı Avrupa’dakinin tam tersi şekilde, entegrasyon anlamında problemler yaşamışlardır. Bu noktada yeni düşmanlıkların doğması ve yeniden baskı ve zulme uğrama kaygısı yaşayan Orta ve Doğu Avrupa’daki Yahudi toplulukları bu tehlikeyi göze almayarak “vaat edilmiş topraklara” göç etmeyi tercih etmişlerdir (Lewis, 2018, s. 453).

Filistin’e yapılan organize veya spontane göçler beraberinde bazı demografik problemleri de getirmiştir. 1920’li ve 1940’lı yıllar arasında bu problemlerin en çok öne çıkanları 1929 Ağlama duvarı Olayları, Genel Grev ve Büyük İsyan’dır. Ağlama Duvarı

Olayları hem İslam hem de Yahudilik için kutsal sayılan bir mekanın gelecekteki statüsünün belirlenmesi sorunundan kaynaklanmıştır. Olayın sebeplerini araştırmak için kurulan Hope-Simpson Komisyonu’nun hükümete verdiği rapor Passfield Beyaz Kağıdı olarak Britanya’nın Filistin politikasında kendine yer buldu. Yahudi diasporası önderlerinden Chaim Weizman’ın Beyaz Kağıda ilişkin Britanya nezdinde yaptığı lobi çalışmaları sonucunda komisyon ve Beyaz Kağıt işlerliğini yitirmiştir. Bu durum Araplar nezdinde hayal kırıklığı yaşatması, hem Siyonizm’e hem de Britanya emperyalizmine karşı bir direniş ve eyleme geçme isteği uyandırdı. Dünya ekonomik buhranının da etkisiyle ekonomik olarak zor durumda olan bölgenin Arap sakinleri “genel grev” düzenlemişlerdir. Uzun süren grevin devamında Yahudilere ve onlara ait işyerlerine, Britanya’nın lojistik unsurlarına yapılan saldırılar, Britanya hükümetini harekete geçirmiş ve Arap Yüksek Konseyinin direktifiyle grev sona erdirilmiştir (Cleveland, 2008, ss. 285–286).

Genel grevin sona erdirilme sebeplerinden birisi de Britanya Hükümeti’nin yeniden bir komisyon kurulacağına dair vaadiydi. Peel Komisyonu olarak da bilinen bu komisyon kabaca, Filistin’de manda yönetiminin işlevselliğini yitirdiğini ve Filistin’in Arap Yahudi ve Kudüs’ten Akdeniz’e uzanan bir koridor olarak teşkil edilecek olan Britanya Mandası’na göre parçalanmasını öngörmekteydi. Parçalanma fikri Arap toplumunda derin bir hoşnutsuzluk yarattı ve Britanya ile Yahudi hedeflerine yönelik silahlı eylemler başlatıldı. Britanya isyanı bastırmak için bölgeye büyük bir askeri güç gönderdi. Bunun sonucunda bastırılan isyanın neticesi ise 300 Arap, 2000 Yahudi ve 600 Britanyalının öldürülmesiydi (Cleveland, 2008, s. 288).

Bölünme fikrine karşı çıkan Arap liderliği, Filistin’in tamamı üzerinde hak iddia etmiştir. Öte yandan Britanya hükümeti hem Arapları hem de Yahudileri Londra’da toplayarak, Filistin Sorunu’nun çözümü için çalışma başlatmıştır. Hiçbir sonuç alınamayan toplantılar silsilesinin akabinde Britanya Hükümeti yeni bir Beyaz Kağıt deklare etmiştir. Deklare edilen Beyaz Kağıda göre; Arap çoğunluğa sahip bağımsız bir Filistin’in ana hatları çizilmiştir. Ayrıca Yahudi göçünü ve arazi alımlarını sınırlandıran söz konusu beyaz kağıt Filistin’in bağımsızlığının on sene içinde gerçekleşeceğini taahhüt etmekteydi. Balfour deklarasyonunu tam tersine çeviren beyaz kağıt Yahudi toplumunu adeta şoka uğratmıştır. Yahudi toplumunun, beyaz kağıda cevabı, yasadışı göç, arazi alımları ve silahlı eylemler olmuştur. Artan terör faaliyetleri ve II. Dünya

Savaşı'nın getirdiği yük Britanya'nın çözüm çabalarını boşa çıkartmıştır (Shlaim, 2017, s. 48).

Öte yandan Hindistan'daki hakimiyetini kaybetmesi Britanya'nın Filistin'de kalmasındaki başlıca sebebini kaybetmesi anlamına gelmekteydi. Hali hazırda uğradıkları katliamlar neticesinde dünyanın çoğu kesimi tarafından sempatiyle yaklaşılan bir Yahudi Toplumu mevcut iken, savaşın yıkımı ve bozulan ekonomisiyle dolayısıyla gücünü yitirmiş bir Britanya'nın, kendi kamuoyunun desteğinden bile mahrum kalmış bir Filistin politikası mevcuttu. Haliyle egemenliğini daha önceden Milletler Cemiyeti'nden aldığı Filistin mandasını yeni kurulan Birleşmiş Milletler (BM) örgütüne bırakmıştır (Lewis, 2018, s. 454).

BM, Peel Komisyonu tarafından önerilen çözüme daha yakın olduğunu açıklamıştır. Buna karşı çıkan Araplara karşılık Filistin'deki Yahudi toplumu BM'nin kendine ayırdığı bölgenin çoğunu ele geçirmiştir. 15 Mayıs 1948'de Manda'nın son günü kurulan İsrail Devleti'ne komşu Arap devletlerinin Filistin'in parçalanmasını engellemek amacıyla savaş açmasıyla ilk Arap-İsrail Savaşı meydana gelmiş, daha önce toplumlar arasında yaşanan çatışmalar, pek çok ülkenin ordusunun katıldığı bir savaşa dönüşmüştür (Shlaim, 2017, s. 49).

Siyonist retoriklerin kuruluşunda önemli bir yer tutan İsrail Devleti, "aliyah" ile başlayan demografik ve ekonomik sorunları, etrafındaki Arap Devletleri'nin düşmanlığını ve Filistin Sorunu'nu devralarak, kendisini dört bir yanı düşmanlarla çevrili bir halde, denize dökülme korkusu içinde güvensiz bir ortamda bulmuştur.

İsrail'in bekasını ilk sınayan olay Birinci Arap-İsrail Savaşı'dır. Birinci Arap-İsrail savaşı 15 Mayıs 1948 yılı (İsrail'in kuruluş tarihi) itibariyle Filistin'e müşterek bir biçimde gönderilmiş olan Mısır, Suriye, Irak, Ürdün ve Lübnan orduları ve İsrail arasında başladı (Arı, 2012b, s. 279).

Savaşın ilk ateşkese kadar olan birinci kısmında her ne kadar iki taraf da başa baş olsalar da İsrail'in silah mevcudiyeti ve insan kaynakları bakımından dezavantajı vardı. Bu durumda Britanya'nın BM'nin uyguladığı silah ambargosuna sadık kalmasının da etkisi vardı. İlk ateşkesten savaşın bitimine kadar olan ikinci kısımda ise İsrail, söz konusu ambargoyu Sovyet etkisi altında olan Çekoslovakya yardımıyla delmiş adı geçen ülkeden aldığı mühimmat ve silah yardımıyla savaşı kendi lehine çevirmiştir (Pappe, 2007, s. 183). Ayrıca ihtiyacı olan hava kuvvetleri için gerekli teçhizat ve

uçakları yine Çekoslovakya ve SSCB'den temin ederek, Amman, Kahire ve Şam'ı bombalamıştır (Erdoğan, 2005, s. 111).

İsrail kuruluş yıllarına ihtiyacı olan desteği SSCB ve onun uyduları olan ülkelerinden almıştır. SSCB'nin verdiği desteğin sebebi Ortadoğu'da nüfuz elde edebilmek için bir köprübaşı tutabilmek için iken, ABD ve Batılı güçlerin savaşın ilk aşamasında nötral kalmaları hali hazırda Ortadoğu'da bulunmaları ve bölge ülkelerinin kendilerine karşı negatif bir tutum sergilemelerinden çekinmelerinden kaynaklanmaktadır.

ABD ve Batılı güçlerin savaşın sonlanması için İsrail lehine Arap ülkelere siyasi baskıları olmuştur. ABD'nin Arap ülkelere savaşın sonlanması için uyguladığı yaptırımlara Britanya da destek vermiştir. Savaşın sonucunun üstlenilmesi bakımından geri durmakta olan Arap liderleri ise üzerlerinde olacak baskıyı hafifletmek adına Britanya'nın ABD ve İsrail tarafında olduğunu lanse ederek, savaşın kaybedilmesinin sebeplerinden birisi olarak Britanya'yı işaret etmişlerdir (Shlaim, 2017, s. 248).

ABD başkanı Eisenhower ABD'nin İsrail'e olan desteğinin bekasını sağlayacak kadar olduğunu belirtmiş, ABD bölgedeki diğer devletlerle arasındaki ilişkileri etkilemeyecek şekilde, çevre ülkelerce izole edilmiş olan İsrail'in ekonomisinin çökmesini engellemeye çalışmıştır. Öte yandan 1948'den itibaren yaşanan çatışmalarda, İsrail tarafından, ayırım gözetmeksizin yapılan misillemeler, ABD nezdinde her ne kadar hoşnutsuzluk uyandırır da, Eisenhower yaklaşan seçimlerde Yahudi vatandaşların oylarını kaybetmemek için İsrail'e herhangi bir tepki göstermemiştir (Balpınar, 2012, s. 73).

26 Temmuz 1956 yılına gelindiğinde Mısır lideri Cemal Abdül Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı alır. Bu kararı almasına iten süreç Aswan Barajı'nın yapımı için ABD ve Dünya Bankası'ndan istenen kredinin sağlanamamış oluşudur. Bu kararlar birlikte kanalın hissedarları olan Britanya ve Fransa, İsrail ile gizli anlaşma zemininde işbirliğine girişmişlerdir. İsrail Sina Yarımadası'nı hızlı bir şekilde işgal etmiş, Britanya ve Fransa da kanal bölgesini denetimleri altına almıştır. Ancak Sovyetler Birliği ve ABD'nin savaşa müdahaleleriyle işgal son bulmuştur (Yazar, 2017, s. 100).

1956 Arap-İsrail Savaşı sonuçları itibariyle önemlidir. Cemal Abdül Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştirerek Arap Dünyası'ndaki itibarını yükseltmiştir. Savaşın önce Britanya, Fransa ve İsrail arasında, Mısır'ın aleyhine gizli antlaşma yapılmış ve bu antlaşma İsrail'in elindeki toprağı genişletme niyetinde olduğunu kanıtlamıştır. SSCB,

Britanya ve Fransa'nın Mısır'dan kuvvetlerini çekmemesi durumunda bu ülkeleri nükleer gücü ile tehdit etmiş ve ABD de bu işgali onaylamayarak müttefiklerinin yanında olmamıştır. 1956 Arap-İsrail Savaşı'nın sonucunda Nasır ve ona yardım eden SSCB'nin prestijleri artmıştır (Erdoğan, 2005, ss. 119–123).

1956 Savaşı'nda ABD'nin tutumu müttefikleri ve İsrail için hayal kırıklığı olmuştur. Başkan Eisenhower Yahudi lobisinin baskısına rağmen 1956 Savaşı'nı başlatan İsrail saldırısını eleştirerek, İsrail'in Gazze ve Sina Yarımadası'ndan çekilmesini istemiştir (Balpınar, 2012, s. 77). ABD'yi bu tutuma iten sebeplerden ilki Ortadoğu'da eski hükümler güçler olan Britanya ve Fransa'yı bölgeden elimine ederek kendi hegemonyasını pekiştirmektir. İkinci sebep ise SSCB'nin bütün Ortadoğu'da sempati toplayarak nüfuz elde etmesinin önüne geçmektir.

1960'lı yıllara kadar ABD'nin İsrail'e olan yaklaşımının, “Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler içinde olma” politikasından kaynaklı olarak biraz daha “mesafeli” olduğu, bu gelişmeler ışığında gözlemlenebilmektedir. ABD ve İsrail ile olan ilişkisinin seyri 1948 ve 1960'lı yıllar arasında yavaş ilerlemiş, buna da sebep olarak, ABD'nin petrol zengini Araplar ile olan ilişkilerinde bozulmadan kaçınılması ve SSCB'yi Ortadoğu'dan uzak tutmanın asıl çıkarı olmasıdır (Şahin, 2010, s. 40).

Ancak 1960'lı yıllarda, ikili ilişkilerde bazı değişimler ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın başlangıcında eski sömürgeci güç Britanya ile iyi ilişkiler içinde olan Ortadoğu ülkelerindeki hükümetler yerlerini daha çok Sovyet yanlısı hükümlere bırakmışlardır. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'ndaki bariz İsrail üstünlüğü Ortadoğu'da ABD'nin işine yarayabilecek, “güçlü bir müttefiki” ortaya çıkartmıştır. ABD yönetimince, İsrail ile olan yaklaşmanın ABD'deki Yahudileri etkileyebileceğini ve bunun da dolayısıyla ABD iç politikasında kullanılabileceği görülmüştür. Medeni haklar yasasıyla Yahudi toplumu ABD içindeki çeşitli kurumlarda serbestlik kazanmıştır. ABD iç siyaset faaliyetleri açısından da serbestlik bulan Yahudi toplumu, Vietnam Savaşı karşıtı gösterilerde dahi oldukça etkin bir biçimde boy göstermiştir. Johnson hükümeti de hem oy potansiyeli açısından hem de siyaset faaliyetleri açısından etkin olan Yahudi toplumunu kendi tarafına çekebilmek adına İsrail ile ilişkileri hızlandırarak arttırmayı faydalı görmüştür (Bilmen, 2010).

1967'deki savaşta İsrail tarafından işgal edilen Arap toprakları önemli bir itilaf konusu olmuştur. 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı arifesinde Suriye ve Mısır arasında gizli

görüşmeler yapılmış, eş güdümlü olarak İsrail'e iki farklı cepheden taarruz planlanmıştır. Savaş başladığında bu plana göre taarruz eden Arap orduları beklenmedik zaferler elde etmişlerdir. Ancak ABD'nin İsrail'e kapsamlı desteği ve Mısır lideri Enver Sedat ve Suriye lideri Hafız Esad arasındaki koordinasyonun bozulması savaşın seyrini aleyhlerine dönmesine yol açmıştır. Bu noktada iki liderin savaştan beklentilerindeki farklılıklar koordinasyon eksikliğinin önemli sebeplerinden bir tanesidir. Esad'ın amacı kaybedilen Golan Tepeleri'nin geri alınması olmuştur. Sedat'ın beklentisi, İsrail'in yenilebilir olduğunu dünyaya kanıtlamak ve yapılacak diplomatik görüşmelerde ABD'nin İsrail'e yönelik tutumunu değiştirebilmektir. (Eker, 2017, s. 67).

1973 Yom Kippur Savaşı aynı zamanda iki süper gücü de tehlikeli bir boyutta karşı karşıya getirmiştir. SSCB Mısır ve Suriye'ye önemli ölçüde askeri ve ekonomik destekte bulunurken, ABD de İsrail'e oldukça yüksek düzeyde askeri yardımda bulunmuş, söz konusu savaş adeta bir vekalet savaşına dönüşmüştür. Yom Kippur Savaşı'nın devam etmesi süper güçlerin de bu savaşa karışma riskini ortaya çıkartmıştır. ABD'nin 1973 yılından sonraki, Ortadoğu barışındaki yeri bu yüzden farklı bir boyuta geçmiştir. Aynı zamanda Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC)'in uyguladığı petrol ambargosu da ABD'nin tutumunu etkileyen bir diğer sebep olmuştur (Cleveland, 2008, ss. 418–419).

1970'li yılların sonuna gelindiğinde iki olay ABD-İsrail ilişkilerinin sağlamlaşmasına yol açmıştır. İlk olarak 1978 yılında İsrail ile Mısır arasında, ABD arabuluculuğuyla Camp David Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile İsrail en güçlü Arap devleti ile antlaşma sağlayarak güvenlik problemini büyük oranda çözmüş olmaktadır. Öte yandan ABD de Ortadoğu'da diğer devletler nezdinde görülmek istediği arabulucu rolünü oynama fırsatı bulmuştu. İkinci olay ise ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden İran'daki Şah Rejiminin devrilerek, ABD karşıtı İslam Devrimi'nin gerçekleşmesidir. Bu olay İsrail'in önemini ABD açısından arttırmıştır (Bilmen, 2010).

İsrail'in 1982 yılındaki Lübnan müdahalesi ise ABD açısından bazı sorunlar doğurmuştur. Bu müdahale neticesinde Suriye'ye son teknoloji Sovyet silahları sevk edilmiştir. Mısır, 1979'daki Camp David ile yumuşatmaya ve normalleştirmeye başladığı ABD ve İsrail ile olan ilişkilerini tekrardan değerlendirmeye karar vermiş ve İsrail'deki elçisini çekmiştir. Öte yandan ABD başkanı Reagan döneminde yapılan Ortadoğu Barış Planı Ürdün'den destek bulamamıştır (Kasım, 2000, s. 123).

ABD-İsrail ilişkileri Soğuk Savaş döneminde, Washington'un bölgedeki Arap ülkeleri ile arasındaki ilişkilere herhangi bir zarar vermemek için temkinli adımlarıyla başlamıştır. Daha sonra ise bu temkinli davranış yerini Arap ülkelerinin SSCB'ye kayması korkusuna bırakmıştır. Buna yönelik çeşitli hamleler yapılmasına rağmen bu durum engellenememiş, bazı önemli Arap ülkeleri SSCB'ye yakınlaşmıştır. Bu durum Ortadoğu'ya Sovyet etkisinin sirayet ettiğini kanıtlamıştır. ABD önüne geçemediği bu durumu İsrail'e yakınlaşarak dengelemeye çalışmıştır. Özellikle 1967'deki Altı Gün Savaşları'nda ve sonrasında İsrail'e yapılan ABD yardımları yalnızca askeri ve ekonomik anlamda olmamış, politik destek de ABD tarafından sağlanmıştır. OPEC'in petrol ambargosu, artan Sovyet etkisi, İsrail'in Lübnan'a müdahalesi gibi ABD aleyhinde olan gelişmelere rağmen, İsrail önemini korumuştur. ABD geliştirdiği silahları deneme sahası olarak Arap-İsrail sıcak çatışmalarını bulmuştur. Bu noktada İsrail'in Arap ülkelerine sağladığı her üstünlük dünyanın geri kalanına bir mesaj niteliği taşımıştır. ABD'nin NATO dışında en önemli ve stratejik müttefiki yine İsrail olmuştur. İsrail Camp David Antlaşması ile beraber güvenlik ve beka sorununu büyük ölçüde hallederken, ABD de arabulucu sıfatıyla, hegemon bir gücün alametlerinden olan gündem belirleme ve gündemi yönlendirme kabiliyetini ortaya koymuştur. Bu anlamda her iki devlet için mutual fayda örnekleri ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ABD-İsrail ilişkilerinin, demokrasi, serbest piyasa ve liberal toplumun yapısı gibi değerler üzerine oturtulduğu gibi değerlendirmeler yapılırken bazı araştırmacılar da ikili ilişkilerin çıkarlar üzerine olduğunu savunmaktadırlar. Bunun için ise Birinci Körfez Savaşı'ndaki gelişmeler ve daha sonra da değinilecek olan İsrail'in Filistin'deki kurmaya çalıştığı yerleşimler ve buna ABD'nin tutumunu referans almaktadırlar (Bilmen, 2010).

Soğuk Savaş ABD zaferiyle sonuçlanırken, SSCB dağılmış ve bu durum ABD'nin hegemonyasını hangi rakibe karşı koruyacağı sorunsallarını doğururken Ortadoğu'daki ABD politikalarında da değişimler gözlemlenmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla, ABD için "stratejik değer" olan İsrail, ABD için bu konumunu kaybetme riski ile karşı karşıya kalmıştır. ABD ile olan "özel ilişkisinin" temel nedeninin ortadan kalkması ABD nezdinde İsrail'in öneminin sorgulanmasına yol açmıştı. Bu durumun önemli kanıtlarından birisi G.H. Bush'un başkanlık döneminde İsrail'e yönelik olan tutumu olmuştur. Başkan Bush İsrail'in dağılan Sovyetler Birliği'nden gelecek göçmenler için harcanmak üzere ABD'den talep ettiği 10 milyar dolarlık kredinin Kongre'de

görü  lmesini engellemeye  alı mı , dahası bu kredinin kullanımını veto edebileceğini belirtmiştir. İsrail ve destekçileri ile anlaşmazlık ihtimalini açıkça dışa vuran başkan bu tutumunun sebebi olarak, İsrail'in Arap komşuları ile doğrudan müzakere yolunun arifesinde olduğunu, 10 milyar dolarlık kredi gibi konuların bunun önüne geçebileceği endişesini göstermiştir (Apple Jr., 1991).

I. Körfez Savaşı ABD açısından olduğu kadar İsrail açısından da bir takım sonuçlar doğurmuştur. I. Körfez Savaşı esnasında Saddam Hüseyin'in yönetimindeki Irak tarafından İsrail'e füze saldırısı yapılmıştır. Saddam Hüseyin'in amacı ABD'nin Birleşmiş Milletler koalisyonundaki Arap müttefiklerinin, İsrail'in bu saldırılara olası bir cevabı durumunda taraf değiştirmesini sağlamaktı. Ancak ABD'nin telkinleriyle İsrail Irak'a doğrudan bir misillemede bulunmamıştır ki bu durum bazı araştırmacılar göre İsrail-ABD ilişkisinin çıkar bazlı olduğunun kanıtıydı (Bilmen, 2010).

Misilleme yapılmaması İsrail halkı nezdinde güvenlik açısından bir korku iklimi gelişmesine neden olurken bir diğer gelişme de otoriter rejimlerden birine sahip olan Suriye'nin körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme fırsatı yakalaması ve ABD ile "buzları eritme" yönünde karşılıklı adımların atılmasıydı. Bu durum sonucunda İsrail, ABD nezdinde stratejik değerinin azalması korkusu ya amı tır. Ancak I. Körfez Savaşı İsrail'e bir takım avantajlar da sunmuştur. Filistin Kurtuluş  rg t  (FK )'n n bu savaş sırasında Saddam Hüseyin lehine tarafgir bir görüntü çizmesi FK 'y  bazı Arap devletlerinden aldığı destekten yoksun bırakmıştır. Ayrıca İsrail uluslararası arenada, Ortadoğu gündeminde tek sorunun Filistin Sorunu olmadığının, asıl sorunun otoriter rejimlerden kaynaklandığını lanse etme fırsatı yakalamıştır. Ayrıca İsrail bu savaşta bazı Arap  lkeleriyle aynı tarafta bulunma fırsatı yakalamıştır (Kasım, 2000, s. 129).

Clinton dönemi ise ABD-İsrail ilişkileri açısından olumlu dönemlerden birisidir. Clinton 27 Ekim 1994'te İsrail Parlamentosu Knesset'te yaptığı konuşmada bazı hususlara değinmiştir. Söz konusu konuşmada dini retoriklere ve bazı kar ıla tırmalara ba vurmu , ABD'nin İsrail'e olan desteğine değinmiş ve bu desteğin ebedi olduğunu belirtmiştir. İsrail'in ata topraklarında, barış içinde yaşama hakkını vurgulamıştır. İsrail'in Etiyopya, Yemen, henüz yeni dağılmış olan SSCB gibi ülkelerden g   aldığını ve tıpkı ABD gibi İsrail'in de "sürgünlere kucak açan bir ülke" olduğunu belirtmiştir. Yine, İsrail'in zaferleriyle sevindiklerini, çektikleri ı tıraplarla üzüldüklerini belirtmiştir. Başkan Truman'dan beri bütün ABD başkanlarının ve yönetime gelmiş

bütün Kongrelerin İsrail'in öneminin bilincinde olduğunu belirten Clinton, konuşmasının sonunda, ABD'nin her zaman İsrail'in yanında olacağını söylemiştir (Clinton, 1994).

İsrail ile olan ilişkiler bağlamında Bush döneminden farklı olarak Clinton döneminde, ABD yardımlarının “işgal altındaki topraklardaki” Yahudi yerleşimleri için kullanılmasına engel olunmamıştır. ABD tarafından Doğu Kudüs'te İsrail'in mutlak kontrolü olduğu kabul edilirken Altı Gün Savaşları (1967) ile İsrail tarafından ele geçirilen topraklar işgal altında (occupied) olarak tanımlanmamış, tartışmalı topraklar (disputed) olarak tanımlanmıştır. İsrail'e tehdit oluşturan Irak ve İran'ı uluslararası arenada yalnızlaştırmaya yönelik diplomatik girişimler, ABD askeri varlığı ve ekonomik yaptırımlar ile zayıflatılmaları hız kazanmıştır. Barış sürecinde ise ABD'nin konumunun İsrail karşısında değil de yanında olarak görülmesi sağlanmıştır (Hadar, 1994, ss. 87–88).

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ise, G.W. Bush döneminde etkilerini arttıran Yeni Muhafazakarlar, ABD dış politikasına da yön verebilmişlerdir. Yeni muhafazakarlara göre devletlerarası ilişkilerin tesis edilmesi güçle doğru orantılı olup, askeri güç ile bunu kullanabilme iradesi en önemli belirleyicilerden olmaktadır (Ataman ve Gökcan, 2012, s. 222). Bu yönüyle realistlerle örtüşen fikirlere sahip olan yeni muhafazakarlar, ahlaki değerler konusunda ve realistlerin ahlaki bakış açısından soyutlanmış çıkar tanımlamaları hususunda realistlerden ayrılmaktadırlar (Telatar, 2012, s. 168). Yeni muhafazakarlara göre “emr-i vaki” bir ulusal çıkar anlayışı, toplumda yozlaşmaya yol açmanın yanı sıra içeride bozulma ve dışarıda zayıflamaya neden olacağından, ahlaki dış politika ve çıkar anlayışı toplum tarafından benimsenerek daha sürdürülebilir hale gelir (Williams, 2005, ss. 309–310). Öte yandan küçük bir devlet kendi ulusal çıkarını kendi sınırları dahilinde kabul edebilir ve bu yüzden daha savunmacı bir dış politika geliştirebilir. Ancak ABD ve SSCB gibi ideolojik kimliklerin ön planda olan büyük devletlerin somut çıkarları dışında ideolojiye dayalı soyut çıkarlarını da düşünmesi gerekmektedir (Telatar, 2012, s. 169).

Yeni muhafazakarların savunduğu ahlaki açıdan çıkarlar düşünüldüğünde, ABD kendisini, demokratik rejimleri anti demokratik rejimlere karşı korumakla yükümlü hissedebilir. Bu yükümlülüğü II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nda karşı Britanya ve Fransa'yı, günümüzde de Ortadoğu'daki otoriter rejimlere karşı İsrail'in

savunulmasında cevap olarak öne sürebilir (Kristol, 2003). ABD II. Dünya Savaşı'na girmeyi kendi hegemonyasını yayma fırsatı olarak görmüştür. Ahlaki açıdan bakıldığında, ABD önemli değerlerinden olan demokrasinin yayılması açısından, dünyada yalnızca demokratik rejimleri desteklememiş, aksine çıkarları doğrultusunda pek çok askeri darbeye destek sağlamış ve bazı antidemokratik rejimler ve diktatörler ile ilişkisini muhafaza etmiştir. İsrail konusunda ise, İsrail'in ne kadar demokratik yapıda olduğu tartışmaya açıktır. Çünkü İsrail'de aynı zamanın Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki gibi "Apartheid" uygulamalar söz konusudur. Bütün herkesin din, dil, ırk ayrımı olmadan eşit haklara sahip olduğu demokratik rejimlerin aksine, İsrail'de nüfusun yaklaşık %20'sine tekabül eden Arap nüfus, deyim yerindeyse ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmektedir (Şahin, 2010, ss. 42–43).

Yeni muhafazakar çizgisine geri dönülecek olunursa, yeni muhafazakar siyaset yapıcılarının önemli isimlerinin Yahudi kökenli olması hasebiyle de, ABD'nin çıkarlarının Ortadoğu eksenli olduğunu ortaya atmışlar, Büyük Ortadoğu Projesi gibi planları ve İsrail'in güvenliğini incelemişlerdir. Bu dönemde Irak işgali gerçekleşmiş ve İran ABD çıkarlarına tehdit olarak görülen başlıca devletlerden birisi haline gelmiştir. Bu gelişmelerin arkasında yatan ise yukarıda da belirtildiği gibi İsrail'in güvenliğinin ABD için öncelikli politikalardan olmasıdır (Ataman ve Gökcan, 2012, s. 223).

ABD kamuoyunun dış politikaya ilgisiz olması, halkın bu konuda daha yönlendirilebilir hale gelmesine sebep olmaktadır. New York Times, Washington Post, CNN, FOX gibi ana akım yayın sağlayıcılar, ABD kamuoyunun, ABD dış politikası hakkındaki fikirleri üzerinde önemli belirleyicilerdir. Söz konusu ana akım yayın sağlayıcılar, belli grupların görüşlerini ABD halkına empoze etmektedirler (Ataman, 2008, s. 414).

ABD'deki Yahudi asıllı seçmenlerin Demokrat Parti taraftarı olmalarının yanı sıra, daha sonraki bölümlerde yer vereceğimiz "Yahudi Lobisi'nin" cumhuriyetçi başkanlar döneminde daha aktif çalışabildiği görülmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki Cumhuriyetçi başkanlar, R. Nixon, Ronald Reagan, G. W. Bush, İsrail'i arkalayan politikalara pek çok sefer imza atmışlardır. Hem ana akım yayın sağlayıcıların yayımları hem ABD başkanlarının tutumları ile beraber Yahudi Lobisi'nin de aktif çalışmaları ABD kamuoyunda İsrail lehine bir algı oluşmasına sebebiyet vermektedirler. Ayrıca İsrail ile alakalı bir herhangi bir konunun ABD kamuoyuna yanlı

aktarılması, ABD ve İsrail çıkarlarının sürekli örtüştüğü izlenimi edinilmesini sağlamaktadır (Gönülal, 2017, ss. 103–104).

Yeni muhafazakârlık ve ABD’deki şahin kanata karşı Barack Obama ilk göreve geldiği dönemde ABD-İsrail ilişkileri daha önce alışlagelmişin dışında seyir almıştır. Obama, başkanlığının ilan edilmesinden sonra hem Türkiye’ye hem de Mısır’a dış ziyaret gerçekleştirmiştir. İsrail’den evvel bölgedeki Müslüman ülkelere bu ziyaretlerin yapılması dikkat çekici olmuş, Obama döneminde İsrail ile olan ilişkilere “mesafe konulacağı” algısının doğmasına sebep olmuştur. Obama döneminin ilk zamanlarında İsrail ile ABD arasına görece “mesafe” konulması, Filistin meselesi ve diğer konularda İsrail yanlısı tutumun ABD çıkarları ile ters düşeceği endişesinden kaynaklanmıştır (Çoban Oran, 2017, s. 2034).

Obama 4 Ağustos 2009 tarihinde Kahire Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada bazı hususlara değinmiştir. ABD’nin İsrail ile olan bağının asla kopmayacağını belirten Obama, bununla birlikte İsrail’in Filistin toprakları üzerinde kurmuş olduğu yerleşimlerin meşru olmadığını, daha önce imzalanan antlaşmaları çiğnediği ve barış sürecini baltaladığını da söylemiştir. Öte yandan Filistinlilerin şiddete başvurmalarının yanlış olduğunu, Hamas’ı desteklememeleri gerektiğini de söylemiştir. Obama söz konusu konuşmasında iki tarafın da özlemini çektiği barışın ancak Filistinlilerin bağımsız, müstakil bir devlet tesis ederek gerçekleşeceğini belirtmiştir (“The President’s Speech in Cairo: A New Beginning”, 2009).

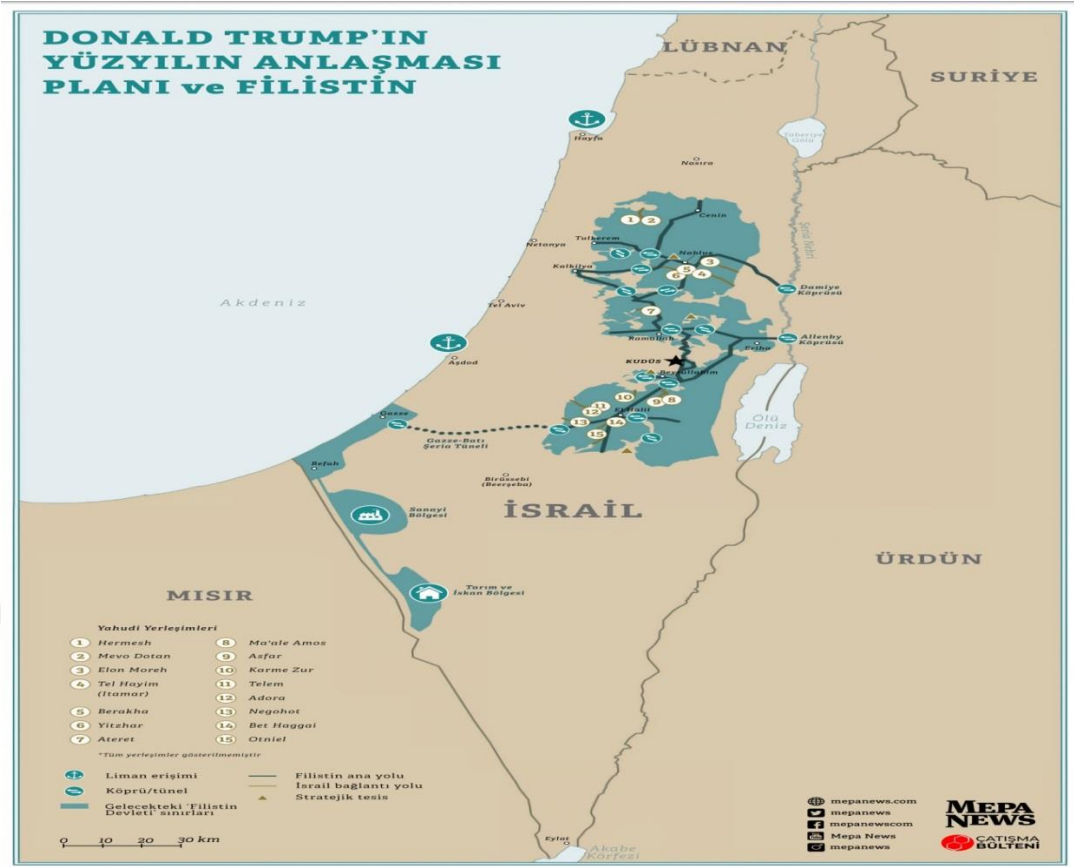
Bu alışlagelmemiş konuşma Filistin ve İslam Dünyasında olumlu karşılanırken İsrail’in şahin kanadı olan Likud Partisine mensup başbakan Benjamin Netanyahu yaklaşık 10 gün sonra, bu konuşmaya cevap vermiştir. Siyonist retorik açısından zengin olan konuşmasında iki devletli çözüme, bazı şartlar öne sürerek, destek verilebileceğini açıklamıştır. Bu şartlara göre Birleşik Kudüs’ün İsrail’in başkenti olduğu tanınmalı, bağımsız olacak olan Filistin devletinin askeri kuvvetten yoksun olması Batılı devletlerin garantisi altında olmalıdır. Ayrıca Netanyahu, yasadışı yerleşim yerleri meselesinde geri adım atmayacağını da sinyalini vermiştir. 1948’den beri mülteci durumuna düşmüş Filistinlilerin ise kendi topraklarına geri dönemeyeceğini belirtmiştir. Netanyahu Obama’nın iki devletli çözüm önerisine sınırlı “destek vermiş”, Filistin tarafı için müzakere edilebilecek pek bir şey bırakmamıştır (Kershner, 2009).

Obama döneminde İsrail ile olan göreceli “soğumaya” sebep olan diğer bir gelişme ise ABD’nin İran ile başlattığı müzakerelerdir. Bu müzakereler sonucunda, İran’ın nükleer programının sınırlandırılması ile ilgili uluslararası antlaşma imzalanmıştır. İsrail tarafında derin endişelere sebep olan bu antlaşmanın çektiği tepkiyi İsrail Başbakanı Netanyahu dile getirmiştir. Netanyahu ABD senatosunda yaptığı konuşmada İsrail’in bu antlaşmadan hoşnut olmadığını açıkça belirtmiştir. Netanyahu’ya göre söz konusu antlaşma ile İran’ın nükleer altyapısına dokunulmamakta ve bu durum İran’ın nükleer silah yapabilme kabiliyetini engellemektedir (Calamur, 2015).

2016 yılı başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçilerin adayı ve 45. ABD başkanı olacak olan Donald Trump, henüz seçim kampanyasında İsrail’i yakından ilgilendiren bazı vaatlerde bulunmuştur. Trump’ın vaatlerine göre ABD Kudüs’ün İsrail’in başkenti olduğunu tanıyacak ve İsrail’deki Büyükelçiliği’ni bu şehre taşıyacaktır. Trump ayrıca İran ile varılan antlaşmanın oldukça kötü olduğunu savunmuş, ABD’nin bu antlaşmadan çıkacağını vaatlerine eklemiştir (Gönülal, 2017, s. 106).

Nitekim Trump başkan seçildikten sonra İsrail’i ilgilendiren vaatlerini yerini getirmiştir. İran ile yapılan antlaşmadan çekilmiş, Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıyıp ABD büyükelçiliğinin bu şehre taşınmasına karar vermiştir. Yine İsrail’in, 1967’deki Altı Gün Savaşı sırasında Suriye’den ele geçirdiği Golan Tepeleri’nin statüsü hususunda İsrail lehine adımlar atmıştır. Bu atılan adımlar neticesinde İsrail-ABD ilişkileri, Trump döneminde, oldukça parlak bir dönemden geçmiştir. Başkan’ın yönetim ekibinin ve damadı Jared Kushner gibi danışmanlarının uyguladıkları Ortadoğu politikaları İsrail eksenli olmuş, sorunlara İsrail penceresinden bakılarak, İsrail’in arzu ettiği şekilde çözümler aranmıştır (Telci, 2020).

Bu gelişmeleri takiben Trump “Yüz Yılın Antlaşması” olarak lanse ettiği planı Filistin ve İsrail tarafına iletmiş, bu antlaşmanın Filistin meselesini bitirmeye yönelik olduğunu ileri sürmüştür. Bu antlaşma taslağına göre İsrail, 1967 yılından sonra yasadışı yerleşimler yoluyla elde ettiği Filistin topraklarından çıkmamaktadır. Bölünmez, birleşik Kudüs’ün İsrail’in başkenti olması kabul edilmekte, Bağımsız Filistin Devleti’nin ise silahlı kuvvetlerden yoksun olması öngörülmektedir. Yine bu antlaşmaya göre Bağımsız Filistin Devleti’nin kurulması, dört senelik müzakerelerden sonra, Filistinlilerin kendilerine sürülen şartları kabul edip yerine getirmeleri durumunda mümkün olacaktı (Aral, 2020).

Harita 4.1. Yüzyılın Antlaşması'na göre Filistin.

Kaynak: <https://www.mepanews.com/yuzyilin-anlasmasin-ongordugu-filistin-israil-haritasi-33318h.htm> (Erişim tarihi: 31.10.2021).

Trump'ın "Yüzyılın Antlaşması" planı, İsrail'in İşgal altında tuttuğu toprakları *de jure* bir hale getirmesi, kurulacak Filistin'in parçalı bir toprağa sahipliğini öngörmesi gibi sonuçları doğuracağından, Filistin tarafından kesin bir şekilde ret edilmiştir. Öte yandan Trump'ın Filistinli mültecilere yapılan yardımları kesmesi, Filistinli diplomatları geri göndermesi açıkça İsrail lehine tarafgirlik yaptığının kanıtı olmuştur. Trump'ın bu politikaları ABD'nin objektifliğini örseleyerek Filistin sorunundaki "arabulucu" rolüne darbe vurmuştur (Telci, 2020).

Trump döneminde İsrail lehine olan bir diğer gelişme ise "İbrahim Antlaşmaları" ve İsrail ile normalleşme sürecine giren ülkelerin çoğalmasındır. 1978'de Camp David ile Mısır İsrail'le normalleşme adımı atmıştı. 1994 yılına gelindiğinde Wadi Araba Antlaşması ile Ürdün İsrail ile arasında olan savaş halini sonlandırmıştı. Bu iki Arap ülkesini 15 Eylül 2020 tarihinde imzaladıkları İbrahim Antlaşmaları ile Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn takip etmiştir. ABD'nin terörü destekleyen ülkeler listesinden

Sudan'ı çıkartması ile 23 Ekim 2020'de Sudan da İsrail ile normalleşme yoluna girmiştir. Son olarak 10 Aralık 2020 tarihinde Fas İsrail ile normalleşmeyi kabul eden ülke olmuştur (Er-Rucub, 2021).

4.2. LOBİCİLİK FAALİYETLERİ VE DİNİ İNANÇLARIN ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Organize halde yapılan lobiciliğin İsrail tarafından kuruluşundan beri kullanıldığını söylemek de ayrıca mümkün. Örnek vermek gerekirse, henüz İsrail'in kurulduğu 1948 yılında bölünme planının uygulanabilirliğine dair farklı bir yaklaşımla ABD BM delegasyonu bir öneri sundu. Bu öneriye göre Filistin Yönetimi'nin 5 yıl süreyle uluslararası bir yönetime devri niteliğinde olmaktaydı. Bu öneri ABD'deki İsrail Lobisi tarafından engellenmiştir (Pappe, 2007, s. 176).

4.2.1. İsrail Lobisinin ABD-İsrail İlişkilerindeki Yeri

Lobicilik, bir devlet nezdinde yasa yapım süreci ve yasaları etki altına alma yoluyla, istenilen unsur için onay, istenilmeyen unsur için ret yönünde baskı altına alma faaliyetlerini içermektedir. Ayrıca lobiciliğin, belirli bir birey veya partinin seçilmesi yönünde veya tam tersi, karalanması yönünde yapılan "PR" çalışmalarını da organize edebilme kabiliyeti olup, bir topluluğun faydasını savunan grupların da faaliyetlerini içermektedir. Kısaca lobicilik hükümet tarafından verilen kararları bir topluluğun lehine etkileme amacıyla kanun koyuculara yönelik olan her türlü faaliyetler bütünüdür (Yenal, 2020, s. 210).

Bazı araştırmacılar lobiciliği faaliyet fonksiyonu açısından dört çerçevede analiz etmektedir. Buna göre kendi üyeleri için bilgi toplama gibi faaliyetleri içeren "hizmet fonksiyonu" birinci çerçevedir. İkinci çerçevedeki analiz ise yasama fonksiyonuna dışarıdan katılımı kapsar. Buna göre, Avrupa Birliği için komisyon memurları ile toplantı yapma, ABD için senatörler ile toplantı yapma, kamuoyu oturumları gibi lobicilik faaliyetleri bu analiz çerçevesi kapsamındadır. Üçüncü analiz çerçevesine göre lobicilik faaliyetlerinde bulunanlar, yasama fonksiyonuna içeriden katılmak suretiyle seçim dönemlerinde, grup çıkarları doğrultusundaki kişinin seçilmesi yönünde çalışmalar yürütürler. Son olarak dördüncü analiz çerçevesine göre yürütme

fonksiyonunda da yürütmeye doğrudan katılım sağlamak suretiyle lobi faaliyetleri gerçekleştirilir (Lehmann ve Bosche, 2003, s. iii).

ABD'deki İsrail lobisine değinildiğinde, akla, yekpare ve merkezden yönetilen bir organizasyon gelmemelidir. İsrail lobisini oluşturan şahıs ve kuruluşlar, tıpkı diğer lobiler gibi, faaliyetlerini açıktan sürdürmektedirler. Ayrıca lobiye oluşturan şahıs ve kuruluşlar her zaman aynı düşünmeyebilirler. Örneğin İsrail lobisi adına faaliyet yürüten bazı kuruluşlara mensup Mortan Klein, John Hagee, Rael Isaac gibi isimler, Filistin sorununda iki devletli çözüme karşı çıkarken, Dennis Ross, Martin Indyk gibi isimler müzakerelerin başarıya ulaşması sonucu elde edilecek barıştan yanadırlar (Mearsheimer ve Walt, 2017, ss. 151–153).

İsrail lobisinin, İsrail'in çıkarlarıyla uyumlu olarak ABD politikalarını değiştirmeye gayret eden birey ve örgütlerden oluşan esnek bir yapısı vardır ki bu özelliği, lobinin birden fazla merkezi olup birbirlerinden bağımsız bir şekilde karar alabilmelerinden kaynaklanmaktadır (Yenal, 2020, s. 210).

İsrail lobisini oluşturan teşkilatların başkanları gibi bazı kişiler, açık bir şekilde lobiye bağlı bulundukları kamuoyu nezdinde malumdur. Ancak lobiye girerken herhangi bir üyelik töreni mevcut değildir. Lobinin üyelik kartı bulunmamaktadır. Bununla birlikte lobinin çıkarlarına farkında olarak veya farkında olmayarak uyumlu faaliyetler yürüten şahıs ve gruplar da İsrail lobisi içinde pek tabii sayılmazlar. Bu olgulardan dolayı İsrail lobisinin sınırı bilinmemektedir. İsrail lobisinin içinde, hedefleri, ABD halkı ve ABD hükümetini İsrail'e maddi yardım sağlamaya, İsrail'in politikalarını desteklemeye yöneltmek olan şahıs ve teşkilatlar mevcuttur. Her ne kadar farklı düşüncelere sahip olabilseler de İsrail lobisini oluşturan birey ve teşkilatların ortak gayesi ABD dış politikasını İsrail eksenine yöneltme ve bu ekseninde tutabilmektir (Mearsheimer ve Walt, 2017, ss. 151–152).

4.2.1.1. İsrail Lehine Hedefler Gözeten Önemli Teşkilatlar

İsrail'in kuruluşundan önce, ABD'deki Yahudi toplumu dahilindeki çalışan, emekçi ve orta sınıf insanların bağışları ve piyango oyunlarıyla finanse edilen bazı hayırsever örgütler kurulmuştur. Bu örgütler, amaçları Yahudi işçilerin, göçmenlerin ve ailelerin ihtiyaçları ile alakalı olup, genellikle sosyal demokrat, sol çizgide olmuşlardır. Ancak bu örgütlerin sağa kayma ve Siyonizm sempatisi dönemi İsrail'in kuruluşu ve 1950'li yıllarla birlikte hız kazanmıştır. “Sağa dönüşün” temel sebeplerinin başında

1948’de İsrail’in kuruluşu ve ABD’li senatör Joseph McCarthy ve ekibinin öncülüğündeki “antikomünist kuşkuculuğun” tırmanışa geçmesi gelmektedirler. Böylelikle faşist saldırılardan ABD’ye kaçan Yahudi göçmenlerine yardım eden hayır kurumları ve bunları finanse eden Yahudi toplumunun bazı bireyleri Siyonist çizgiye kaymaya başlamışlardır (Petras, 2016, ss. 137–138).

Çizelge 4.2. Büyük Amerikan Teşkilatları’nın Başkanları Konferansı üyeleri

Alpha Epsilon Pi The Global Jewish Fraternity	Committee for Accuracy in Middle East Reporting in America	NCSEJ: National Coalition Supporting Eurasian Jewry
Ameinu	Development Corporation for Israel / State of Israel Bonds	ORT America
American Friends of Likud	Emunah of America	Rabbinical Assembly
American Israel Public Affairs Committee	Friends of Israel Defence Forces	Rabbinical Council of America
American Jewish Committee	Hadassah, Women’s Zionist Organistaion of America	Religious Zionist of America
American Jewish Congress	HIAS / The Jewish Organisation for Refugees	The Jewish Institute for National Security of America
American Jewish Joint Distribution Committee	Hillel: The Foundation for Jewish Campus Life	UJA Federation of New York
American Sephardi Federation	JCC Association of North America	Union for Reform Judaism
American Zionist Movement	Jewish Council for Public Affairs	Union of Orthodox Jewish Congregations of America
American-Israel Friendship League	Jewish Federation of North America	United Synagogue of Conservative Judaism
Americans for Peace Now	Jewish Labor Committee	Women of Reform Judaism
AMIT	Jewish National Fund	Women’s International Zionist Organisation
Anti Defamation League	Jewish Women International	Women’s Legaue for Conservative Judaism
Association of Reform Zionist of America	MERCAZ USA, Zionist Organisation of the Conservative Movement	Workers Cicle
Bnai Zion	National Council of Jewish Women	World ORT
B’nai B’rith International	National Council of Young Israel	World Zionist Organisation
Central Conference of American Rabbis	NA’AMAT USA	Zionist Organisation of America

Kaynak: <https://www.conferenceofpresidents.org/about/members>, Erişim Tarihi: 21.11.2021

Amerikan Yahudileri nezdinde, daha önceleri belli belirsiz bir destek bulabilen ve azınlıkta kalan Siyonist düşünce İkinci Dünya Savaşı'ndaki Yahudi katliamları neticesinde Yahudi toplumu nezdinde destek görmeye başlamıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz antikomünist kuşkuculuk sebebiyle, Siyonist düşüncenin Yahudi Toplumu arasında rağbet görmeye başlaması, ABD hükümetinin de avantajına olan bir durum olmuştur.

1948 yılında İsrail'in kuruluşundan sonra en az Yahudi göçü veren ülkelerden birisi ABD olmuş ve özellikle soykırım ve Filistin topraklarında İsrail'in "mucizevi" bir şekilde kurulması Amerikan Yahudilerinde aynı zamanda İsrail'e sadakatin oluşmasına vesile olmuştur (Mearsheimer ve Walt, 2017, s. 155).

Teşkilatların bu dönüşümlerinden sonra, bazı araştırmacıların yayınladıkları raporlara göre İsrail lehine faaliyetlerde bulunan 80'den fazla teşkilat mevcuttur. Bunun haricinde İsrail'in refahını arttırmak, İsrail devletini desteklemek ve İsrail'in anlaşılmasını teşvik etmek amaçlı pek çok teşkilatta mevcuttur (Waxman, 1992, s. 134). Büyük Amerikan Teşkilatlarının Başkanları Konferansı adlı teşkilatın web sitesine göre en önemli 51 teşkilat, adı geçen çatı teşkilatın bünyesinde bulunmaktadırlar ("Member Organizations", y.y.).

4.2.1.2. İsrail Lobisinin Güçlü Olmasının Sebepleri

Her şeyden önce ABD'deki siyasi sistem oldukça açık, fikir özgürlüğü açısından da gelişmiştir. ABD'de yapılan seçimler oldukça hareketli ve pahalıdır. Dolayısıyla bağış mekanizması da işler vaziyettedir. Ancak bu bağış mekanizmasının denetimi oldukça gevşektir. Böyle bir ortam çıkar gruplarına hareket serbestisi tanımaktadır. Böylelikle çıkar grupları lobi faaliyetlerini yürütme hususunda pek çok farklı yol deneme imkanı bulurlar. İstenilen adayın seçim kampanyalarını desteklemek, istenilmeyenin kaybetmesi için çalışmak, seçilmiş hükümetler ve temsilciler nezdinde lobi faaliyetleri, kendi destekçilerinin önemli noktalara atanmasını sağlamak gibi imkanlar buna örnektir (Mearsheimer ve Walt, 2017, ss. 184–185).

ABD'de yapılan seçimlere değinildiğinde Yahudi kökenli seçmen kitlesinin duygularına yönelik hareket etmek de hem Cumhuriyetçiler için hem de Demokratlar için genel anlamda bir strateji olmuştur. İsrail Lobisi'nin bu bağlamda da gelişme ve organizasyon kurabilmedeki kolaylığının açıklanabilmesi için bazı ayrıntıların altının çizilmesi önemlidir.

İstatistiklere göre Yahudi kökenli ABD’lilerin %82’si kayıtlı seçmenken, geri kalan ABD’liler arasında kayıtlı seçmen oranı %49’dur. Yahudi kökenliler arasında Demokrat Parti Cumhuriyetçi Partiye göre daha trendtir (Krieg, 2004, ss. 90–91).

Çizelge 4.3. Yahudi kökenlilerin Demokrat Parti başkan adaylarına verdiği oylar

Seçim Yılı	Demokrat Parti Başkan Adayı	Oy Oranı
1968	Humphrey	%81
1972	McGovern	%65
1976	Carter	%64
1980	Carter	%45
1984	Mondale	%67
1988	Dukakis	%64
1992	Clinton	%78

Kaynak: Krieg, Adrian (2004). *Our Political Systems*, Oakland, Elderberry Press, ss.90. https://books.google.com.tr/books?id=cP_Q3DtIoC&pg=PA99&hl=tr&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi: 24.11.2021)

Yahudi kökenli seçmenlerin seçim kaderinde belirleyici olduğuna dair en bariz örneklerden birisi 1992 seçimleridir. Bu seçimlerde Bill Clinton %43, G.H. Bush % 38 ve Ross Perot %19 oranında oy almışlardır. Yahudi kökenli seçmenlerin % 78’i oylarını Clinton’a, %12’si Bush’a ve %5’i ise Perot’a vermişlerdir. Böylelikle basit bir matematik işlemiyle şu ifadeyi kullanmak yanlış olmaz: “Eğer Yahudi kökenliler oy kullanmamış olsalar seçimi Clinton yerine Bush kazanırdı.” (Krieg, 2004, s. 91)

ABD’deki Yahudi asıllı nüfus 6 milyon civarındadır. Bu da ABD nüfusunun %2,7’sine yakın bir orana denk gelmektedir. Yahudi asıllı nüfusun yaklaşık % 81’lik kısmı ABD seçimleri için oldukça önemli olan 9 eyalette yerleşiktirler. Adı geçen 9 eyalet 535 sandalyeli Seçici Kurul’daki 202 sandalyeye, yani diğer bir deyişle ABD seçim sistemine göre, %37’lik bir oy gücüne sahiptir. Bu rakamların yanında Evanjelizm inancındaki seçimlere katılan ABD’lileri, Hristiyan Siyonistleri, yeni muhafazakarlar gibi pro-İsrail düşünceli grupların azımsanmayacak kadar çok olan sayıları da eklendiğinde ABD kongresinde hem Cumhuriyetçiler hem de Demokratlar mevzubahis olduğunda İsrail lehine bir tablo ortaya çıkmaktadır (Gönülal, 2017, s. 101).

Amerikan siyasal hayatına yüksek düzeyde katılım gösteren Yahudi toplumunun, siyasi partilere yaptıkları bağışlar oldukça cömerttir. Gelişmiş bir bağış gelenekleri vardır. İçinde bulundukları Amerikan toplumuna nazaran maddi açıdan daha zengindirler ve eğitim seviyeleri daha yüksektir. Yahudi toplumu İsrail ile alakalı oldukça duyarlıdır. Aynı zamanda Hristiyan Siyonistlerin de nitelik ve nicelikleri eklendiğinde İsrail lobisinin gayet kuvvetli bir tabanı olduğunu görmekteyiz (Mearsheimer ve Walt, 2017, s. 185).

Finans sektörü ve bankacılık, medya, sinema, eğlence sektörü, akademi ve düşünce kuruluşlarında hem sermaye olarak hem birey olarak önemli derecede aktif olan Yahudi kökenli ABD'lilerin oluşturduğu nüfusun niteliği incelendiğinde maddi açıdan iyi durumda ve eğitilmiş insan sayısının oldukça fazla olduğu gözlemlenmektedir. Eğitim alanında içinde bulunmuş olduğu ABD toplumundan oransal olarak daha ileri seviyede olan Yahudi toplumunda yirminci yüzyılın ortalarında, her dört erkekten biri dört veya daha fazla yıllık üniversite eğitimi görmüştür. Geri kalan ABD nüfusunun ise %10'undan daha az bir kesimi bu seviyede bir eğitim almıştır. Ayrıca ABD kökenlilerin kazandığı her dört Nobel ödülünden birisini Yahudi kökenli bir ABD'li kazanmıştır (Gönülal, 2017, s. 102).

İsrail lobisi, kendi öz kaynakları haricinde İsrail devleti de İsrail lobisinin finansmanını karşılama hususunda kredi ve hibe sağlamaktadır (Yenal, 2020, s. 210). ABD dışişleri bakanlığında çeşitli görevlerde bulunan David Newsom'ın aktardığına göre, tecrübeli bir kongre mensubuna, İsrail lobisi adına çok geniş faaliyetlerde bulunan örgütlerden AIPAC (Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi)'in yasama organı üzerindeki etkisinin nereden geldiği sorulduğunda alınan cevap şu şekildedir "Para, bu kadar basit" (Newsom, 1996, s. 187).

Yahudi kökenli ABD'lilerin ABD siyasal hayatında önemli bir yer tutan bağış kampanyalarına aktif katılımı, karar alıcılar tarafından çıkarılan yasa ve kararların İsrail'in çıkarına olmasını sağlamaktadır. Lyndon B. Johnson döneminde İsrail'e zamanın en gelişmiş savaş uçaklarından olan F-4 Phantom uçaklarının teslimatıyla alakalı, bu uçaklar karşılığında hükümete bağış istenmiştir (Pappe, 2007, s. 292). ABD siyasal hayatında nüfuz ortaya koyma açısından ileri bir seviyede olan İsrail Lobisi, ABD'nin içindeki Yahudilerden ve İsrail'deki Yahudilerden elde ettiği fonlar

aracılığıyla, medya programları ve açık oturumlarla ABD politikasını kendi lehinde değiştirebilmektedir (Gürson, 2016, s. 201).

Bu noktaya kadar nüfuzlu İsrail Lobisinin bu çapta ön plana çıkmasındaki sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz: Yahudi kökenli ABD nüfusunun niteliği, ekonomik güç, ABD siyasal hayatının canlılığı Hristiyan Siyonistler ve pro-İsrail gruplar, ABD Halkı'nın Yahudilere ve İsrail'e karşı tutumu, İsrail Lobisi'nin örgütlenme kabiliyeti. Son olarak İsrail lobisinin avantajına olan bir husus da müteakbil lobi olarak görünen Arap Lobisi'nin Yahudi Lobisi kadar organize olamamasıdır (Arı, 2009, s. 252).

İsrail lobisi, lobicilik faaliyetlerindeki bütün bu avantajlarını çok iyi bir şekilde kullanmıştır. Bu dinamik ve akılcı organizasyon, rakip lobi olarak adlandırılacak Arap Lobisi'nin karmaşıklığı ve yeteri kadar organize olamamasıyla birleşince Yahudi Lobi ve çıkar gruplarının işleri daha da kolaylaşmıştır. Buna örnek olarak 1995 yılında hem senato hem de temsilciler meclisinde Arap Lobisi'nin bütün karşı çabalarına rağmen ABD Senatosu'ndan geçirilen, 1999 yılına kadar ABD'nin büyükelçiliğinin Tel-Aviv'den Kudüs'e taşınmasıyla ilgili (*Jerusalem Embassy Relocation Implemantation Act of 1995*) karar verilebilir (Arı, 2009, s. 259).

İsrail lobisinin birincil amacı ABD'nin İsrail'e yönelik korumacı politikalarının ve İsrail'in güvenliğini sağlamaya yönelik politikalarını devam ettirmesi ve ABD'nin İsrail'e olan yardımların kesintisiz bir biçimde devam etmesidir. Bu yardımlar, daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi yıllık üç milyar doları bulur. Bu kadar yüksek bir bütçeyi kapsayan yardımlar, İsrail'in, ABD tarafından en çok yardım edilen ülke konumunda olması anlamına gelmektedir.(Arı, 2009, s. 253).

İsrail'in bu yardımları almasının ve güvenliğinin sağlanmasının bu denli ön planda olmasının sebeplerinden birisi de, daha önceki bölümlerde de bahsedilen, üzerinde sürekli bir “denize dökülme” tehlikesi hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Buraya kadar realist bir tablo çizen lobicilik konusunun arka planında bir Yahudi sempaticizminin da yattığı söylenebilir. Amerikan Halkı düşüncesinde olan Evenjelizm inancı, ortalama bir ABD'liye göre Yahudilerin mazlum millet oluşu, Yahudilerin batı değerlerine olan katkısı ve batı değerlerine mensupluğu, İsrail'in çevresine nazaran daha çok demokratik oluşu bu sempatiyi yaratan unsurlardır.

İsrail lobisinin üst düzey atamalarındaki oynadığı rol ve seçim kampanyalarındaki etkinliğinden sonra medyadaki etkileri de oldukça fazladır. Günlük haberleri

sansürlemekten ziyade oldukça tutkulu Siyonist olan pek çok yayıncı ABD medyasında mevcuttur. The New York Times, The Washington Post, The Wall Street Journal gibi ana akım medyanın muhabirlerinin adilliği, Ortadoğu ile ilgili yayınlarda oldukça tartışmalıdır (Lind, 2002).

ABD halkında ana akım medya tarafından sunulan ve yayınlanan haberler neticesinde, tek yanlı bir algı oluşmuştur. Örnek vermek gerekirse ABD halkının büyük bir çoğunluğu, Ehud Barak'ın önerdiği Filistin Devleti'nin, İsrail'in askeri kontrolü altında, toprakları bölünmüş, tıpkı Güney Afrika'daki gibi "Bantustan" mantığında olduğunun farkında olmamışlardır. Bunun yerine, haberler, ABD halkına, Yaser Arafat'ın, Ehud Barak'ın sunmuş olduğu "cömert" teklifi ret ettiği şeklinde lanse edilmiştir. Yine aynı şekilde Filistin'de çıkan çatışmalarda İsrail'in uyguladığı orantısız güce yer verilmemekte, Filistinliler saldırgan taraf olarak gösterilmektedir. Ana akım medyada İsrail'in en hafif eleştirisi hala bir tabu olarak görülmektedir (Lind, 2002).

Böylelikle ABD kamuoyunda Filistinlilerden ziyade İsrail tarafına beslenen sempati sağlanmış olmaktadır. İsrail lobisinin sağlamış olduğu bu sempati yine İsrail lobisinin başarısını doğrudan etkilemektedir. Filistin ve İsrail konusundaki haberlerin tarafgir bir biçimde yayınlanması, ABD halkına, İsrail'in çıkar ve değerlerinin ABD'nin çıkar ve değerlerinden farklı olmadığını empoze edilmesini kolaylaştırmaktadır. Medyada pro-İsrail faaliyetler kamuoyu algısını İsrail lehine etkilemektedir (Gönülal, 2017, s. 104).

4.2.1.3. İsrail Lobisinin Gücünün Sınanması

İsrail lobisinin ABD politikaları üzerindeki etkisi, Arap lobisinden, siyahi Demokratlara, askeri kanattan, dış hizmet personeline ve Cumhuriyetçi iş kuruluşlarına ki özellikle Batı Şeria'dan ziyade Basra Körfezi'ndeki gelişmelere ilgi duyan petrol şirketi yöneticileri gibi pek çok kesim tarafından sorgulanmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki uzun vadede, Yahudi kökenli ABD'lilerin Yahudi olmayan toplumdan bireylerle yaptıkları evlilikler yoluyla Amerikan kimliklerinin daha ön plana çıkması, Yahudi Toplumunun sekülerleşerek, geleneksel Yahudi yaşayış biçimi ve öğretilerinden vazgeçmeleri ve ABD'ye gerçekleşen dışarıdan göçler gibi hususların İsrail lobisinin gücü üzerinde azaltıcı etkileri olacaktır (Lind, 2002).

İsrail'in güvenliği ve bekası ABD çıkarları açısından önemli bir konudur. Bununla birlikte ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarları, ABD'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini sürdürmesi gerekliliğini öngörmektedir. Ancak ABD'nin çıkarları ile alakalı bu iki

husus çatışmaktadır. ABD'nin İsrail'e olan desteğinin koşulsuz şartsız bir görüntü çizmesi, Arap ülkelerinin ABD'ye olan güvenlerini sarsmaktadır. Aynı zamanda ABD'nin İsrail'e olan desteğinin uluslararası hukuk sınırlarını aşması hem kendi değerleriyle hem de bölgedeki diğer aktörlerle olan ilişkilerine olumsuz etkiler bırakmaktadır (Akbaş, 2011, s. 13).

Geçmiş dönemde İsrail lobisini diğer etnik lobilerden ayıran özelliklerinden birisi de desteklediği ülkenin, komşuları tarafından yok edilme tehlikesine maruz bırakılmasıydı. Ancak günümüzde bu husus değişmiştir. Bazı araştırmacıların öne sürdüğü hipotezlere göre, aslında çoğu ABD'li İsrail lobisi olmasa bile İsrail'in var olma mücadelesini desteklerdi. ABD'li kongre üyeleri ise İsrail'in işgal altında tuttuğu topraklardan çekilmesi karşılığında İsrail'e yardımcı olurlardı. ABD'nin İsrail'e olan yardımlarının koşulsuz şartsız doğası, ABD'nin Ortadoğu politikalarını tehlikeye atmaktadır (Lind, 2002).

Lobi faaliyetleri dış politika yapımını etkileyebilecek potansiyelde bir aktör olabilse bile bu her zaman mümkün değildir. Buna örnek olarak en güçlü lobilerden olan İsrail Lobisi'nin tüm çabalarına rağmen ABD'nin Arap Devletleri'ne silah satışını önleyememesidir (Arı, 2009, s. 213). Buna sebep olarak, sadece etnik lobicilik perspektifinden baktığımızda bile, ABD'nin bir "göçmen ülkesi" olduğunu düşünürsek, içinde barındırdığı her etnik grubun da lobi faaliyetleri yürütmesi bir kargaşaya yol açabilir. Hâlihazırda, bu durumun önüne geçilmesi anlamında, lobicilik faaliyetlerini kısıtlamaya dair atılan adımlar da mevcuttur. Bir diğer sebep ise baskı gruplarının etnik lobilere göre bazı durumlarda daha baskın olduğu gerçeğidir. Adeta ülkenin kapitalist çıkarlarının temsilcisi olarak görülebilecek Petrol Lobisi'ne ters düşebilecek bir durumda ABD'nin bu lobinin isteklerini de önemseyeceği su götürmez bir gerçektir (Achcar, 2004, s. 27).

İsrail Lobisi özelinde baktığımızda bazı durumlar İsrail Lobisi'nin dezavantajına olabilecek niteliktedir. İsrail ve İsrail Lobisi'ne ABD'deki olumsuz bir perspektiften söz etmek mümkündür. Bu olumsuz perspektifin temelini ise; batı dünyasında var olan Anti-Semitizm, İsrail lobisinin Amerikan çıkarlarına aykırı hareket edebileceği gerçeği ve İsrail'i desteklemenin ABD'ye zarar verdiği düşüncesidir. İsrail'in Filistin işgalini sürdürmesi ABD'nin imajına zarar vermesi de yine İsrail ve İsrail lobisine olan negatif tutumun doğmasına sebep olan hususlardan birisidir (Arı, 2009, s. 269).

İsrail lobisinin gücünün sınındığı örnekleri çoğaltmamız mümkündür. 1956 yılına gelindiğinde Cumhuriyetçi başkan Eisenhower, Sina yarımadası ve Süveyş Kanalı'nın İsrail, Fransa ve Büyük Britanya tarafından ele geçirilmesini desteklememiştir. Yine Cumhuriyetçi başkan George H. Bush, Irak'ın İsrail'e olan füze saldırılarına İsrail'in cevap vermemesi konusunda İsrail'e baskı yapmıştır. Birinci Körfez Savaşı sırasındaki tutumu ve Arap müttefiklerine Filistin Sorunu bağlamında verdiği sözler İsrail lobisini öfkelenmiştir. George H. Bush İsrail lobisini alenen eleştirmiş, İsrail'e verilecek olan kredileri 120 gün geciktirmesi için kongreye açık çağrı yapmıştır (Lind, 2002).

Obama döneminde İran ile yapılan nükleer antlaşma ise İsrail lobisinin en önemli yenilgilerinden birisi olmuştur. Obama döneminde, İsrail'in işgal ettiği topraklar üzerinde inşa ettiği yerleşimlerden dolayı ABD ve İsrail arasında görüş ayrılıkları hasıl olmuştur. Öte yandan İran konusuna da eğilen Obama yönetimi bu sorunu çözmek için müzakerelere başlamıştır. İsrail lobisi Kongre'de İsrail başbakanı Netanyahu'nun konuşmasını sağlayabilmiştir. Ancak İsrail lobisinin süreci baltalama girişimleri ve cumhuriyetçi kanadın aleyhte oylarına karşın İran ile olan antlaşma kongrede onaylanmıştır (Gönülal, 2017, s. 105).

İsrail lobisi yöneticileri, sağladıkları finansmanlardan dolayı bazı dönemler Yahudi Toplumu tarafından da sorgulanmaktadır. The Jewish Daily Forward isimli gazetenin 2013 'te yayınladığı listeye göre AIPAC başkanı Howard Kohr 556 232 dolar, ADL (İftira ve Karalama ile Mücadele Birliği) başkanı Abraham Foxman 688 280 dolar, Hadassah başkanı Janice Weinmann 410 000 dolar maaş ve ek ödeme almaktadırlar. Diğer kuruluşlar ve başkanların maaş ve ek ödeme bilgileri adı geçen listede verilmiştir (Eisner, 2013).

Söz konusu teşkilatların başkanlarının aldıkları bu denli yüksek ödemeler, onları ABD'de üst gelir sınıfına sokmaktadır. Ancak bu durum Yahudi toplumu tarafından samimiyezsizce bulunmalarına yol açmıştır. Alınan bu denli yüksek maaşlar "kar amacı gütmeyen kuruluşlar" ve onların başkanlarının Yahudi toplumu nezdinde sorgulanmalarına sebep olmuştur (Petras, 2016, s. 140).

ABD'de gerçekleştirilen lobicilik faaliyetlerinde İsrail lobisinin gücü yadsınmaz bir gerçektir. Ancak bu lobinin güçlü olmasındaki en temel sebep rakip etnik lobilerin güçsüzlüğü ve ABD nezdinde Yahudilere bakış açısındaki yumuşak tutumdur. Yine Yahudilerin maddi anlamdaki kuvvetleri lobi organizasyonlarındaki başarının anahtarı

durumundadır. Ne var ki ABD iç politik dinamikleri lobilerin kendi çıkarlarını açacak veya hegemonyasını parçalayacak girişimde bulunmalarına izin vermezler. Bundan dolayı lobicilik faaliyetleri ABD politikasını etkileyebilecek düzeydeyken buradaki öncelikli aktör olduğu söylenemez. Bundan dolayı lobicilik bağlamında ABD'nin İsrail ile ilişkilerinde ahlakçı retorikler bulunsa da bir perspektifle yaklaşılabiliyorsa de en temelde realist bir bakış açısıyla ve son derece pragmatist bir ilişki sarmalında olduğunu bilmemiz daha doğru olur.

4.2.2. ABD'deki Dini İnançların İsrail Politikalarına Etkileri

Yahudi toplumu Orta Çağ Avrupası'nda özellikle pek çok ülkeden kovulan ve horlanan bir din olarak görülmüştür. İngiltere'den on üçüncü yüzyılda, Fransa'dan on dördüncü yüzyılda ve İspanya'nın *reconquista* ile günümüz İspanya topraklarını ele geçirmesiyle 1492 yılında Müslümanların ve Yahudilerin ülkeden çıkartılmasına ilişkin Kraliçe Isabella tarafından çıkartılan fermanla ülkeden kovulmuşlardır.

Reform hareketleri ile birlikte ortaya çıkan Protestanlığın ise Yahudi Toplumu'na bakış açısı tamamen farklılık göstermekle birlikte, Avrupa'da yaşayan Yahudilerin nefes almalarını sağlamış ve Yahudi toplumu yeni çıkan bu dini hareketi kendi lehlerinde kullanmaya çalışmışlardır.

On yedinci yüzyıla gelindiğinde Amerika Kıta'sına ilk göç edenler reformist hareketlerden etkilenen ve Protestan mezhebinin seçmiş olan göçmenler olup, bunlar ABD halkının ilk ataları konumundadır. Dolayısıyla onlar için bazı kavramlar önemlidir. Bu kavramlar; seçilmiş halk, toplu göç, yeni Kudüs, Eski Ahit gibi kavramlardır ve bu yolla bu kavramlar yeni ulus kimliklerinin belirlenmesi için ABD yönetimi tarafından kullanılmış ve kullanılmakta, ABD halkı tarafından da benimsenmektedir (Çoban Oran, 2017, s. 2023).

ABD anayasasına bakıldığında her ne kadar görece seküler olsa da, devlet mühründe Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson'ın İsrailoğullarını vaat edilmiş topraklara götürülürken resmedilmesi adeta bir ironidir (Montefiore, 2016, s. 340).

Amerika kıtasına göç eden göçmen grupları arasında hakim olan Protestanlığın en yaygın kolu ise Püritenizm olup Yahudilik inancıyla benzerlikleri söz konusudur. Püriten inancına sahip olan göçmen topluluklarında, günümüzde dahi yerleşik olan taraftarlarında, Amerika topraklarını "Yeni İsrail" ve bu inanca sahip olanları ise

“vaadedilmiş topraklardaki seçilmiş halk” olarak görme eğilimindedirler. Ayrıca Püritenlerin Amerika kıtasına göç etmeden önce İngiltere’de zulüm görmeleri, kendilerinin görmüş olduğu bu zulmü Yahudilerin görmüş oldukları zulümlere benzetmeleri, onların Yahudileri koruma ideali geliştirmelerine vesile olmuştur (Gönülal, 2017, ss. 100–101).

Dini gruplar ABD’nin pek çok politikasını etkilemektedir. ABD’nin Ortadoğu politikalarını dolayısıyla İsrail’e olan yaklaşımını etkileyen gruplardan birisi de Evanjelistlerdir. Protestan mezhebinin Kalvinci Püritenizm kolunun devamı niteliğinde olan Evanjelizm ABD’de oldukça iyi bir biçimde örgütlenmiştir. Evanjelistlerin Eski Ahit’e (Tevrat) olan inançları onları İsrail’i desteklemeye sevk etmektedir.

Evanjelizm’in tarihsel süreçte de etkisini Birleşik Devletlerde en alt kademedен yönetim kademesine kadar görmek mümkündür. Simon Montefiore’nin çalışmasında belirttiği örnekler yer vermek gerekirse, Amerika’daki ilk misyonerler, yerlilerin kayıp kabile olduğunu düşünmüşlerdir. Erken dönem ABD’deki bazı Hristiyanların Kudüs’te sevap işleyerek Yahudilerin yurtlarına dönmelerine yardımcı olmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. ABD ikinci başkanı John Adams “Yahudilerin tekrar Yahudiye’de bir devlet kurmalarını istiyorum.” sözlerini telaffuz etmiştir (Montefiore, 2016, s. 341).

ABD halkı ekseriyetle Hristiyan nüfusa sahip olup, en hızlı yayılan mezhep olan Evanjelizm Hristiyan ABD’liler arasındaki en popüler mezheptir. Evanjelistler tıpkı İsrail lobisinin araçları gibi güçlü bir örgütlenme, basın yayın, üye sayısı ve ekonomik güç gibi çeşitli vasıtalarla sahiptirler. Böylelikle ABD’nin iç ve dış politikası üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. ABD’de “Hristiyan sağ” ve “radikal sağ” temsil eden Evanjelistler, iç politikada kürtaja, homoseksüelliğe ve uyuşturucuya karşı iken dış politikada ise İsrail’e ve yurtdışındaki Hristiyan azınlıklar meselelerine eğilmektedirler. Evanjelistler içindeki Hristiyan Siyonistler olarak adlandırılan hizip, ABD’nin Ortadoğu politikalarında İsrail’i önceleyen politikalar izlenmesini arzulamaktadır. Hristiyan Siyonistlerin düşünce sisteminde ABD’yi yönlendirmek istedikleri politikalarda çıkış kaynakları Eski Ahit yani Tevrat olmaktadır (Şahin, 2016, s. 204).

Adı geçen Hristiyan Siyonist hizbindekiler Tevrat’taki kehanetlere göre hareket etmekte ve yedi dönem/ kırılma noktasına atıf yapmaktadırlar. Bu yedi dönem şu şekilde sıralanabilir; Birinci dönemde Yahudi dinine mensup kişilerin Filistin’e dönüşleri söz konusudur. İkinci dönem Yahudi Devleti’nin kuruluşudur. Üçüncü dönemde ise

İsrailoğulları dahil dünyanın bütün kavimlerine İncil vaaz edilecektir. Dördüncü dönemde Kilise'ye inananlar cennete yükseleceklerdir. Beşinci dönem yedi yıl sürecek bir tribulasyon dönemini kapsamaktadır. Bu felaket döneminde Yahudiler ve Kilise'ye iman edenler zulüm görecektir, Deccal'in önderliğindeki şer odaklarıyla iyiler savaşacaklardır. Altıncı dönemde Tevrat'taki kehanetlere göre İsrail'deki Megiddo Ovası'nda Armageddon Savaşı gerçekleşecektir. Yedinci dönemde Deccal ordusu yenilecek ve Mesih'in krallığı yeryüzünde hakim olacaktır. Bu krallığın merkezi Kudüs olup Yahudiler tarafından yönetilecektir. En nihayetinde Yahudiler Mesih'e bağlanarak Hristiyan inancına geçeceklerdir (Gönültaş, 2003, s. 23).

İsrail Devleti'nin kuruluşu, 1967 Altı Gün Savaşı'ndan sonra Doğu Kudüs'ün İsrail tarafından işgal edilmesi gibi gelişmeler kehanetçilerin, fundamentalistlerin ve Hristiyan Siyonistlerin inançlarını perçinlemiştir. Artık bu gruplar tarafından İsrail'e olan destek kronik hale gelmiştir. İsrail'e destek amacıyla Hristiyan Siyonistler yardımları kurumsal hale getirmişlerdir. Bu yolla Kudüs Mabet Vakfı (Jerusalem Temple Foundation) ve İsrail Toplumunu Geliştirme Vakfı Hristiyan Dostları (Christian Friends of the Israel Community Development Foundation) gibi vakıflar kurulmuştur. Ayrıca bu destek iç politikada da yer yer tezahür etmiştir. Örneğin Başkan Jimmy Carter'ın Filistinlilerin ülke edinme hakkı da dahil insani haklarını desteklemeye yönelik söylemleri Carter karşıtı kampanyaların oluşmasına sebep olmuştur. Hristiyan sağ ve Yahudi oylarının Reagan tarafına geçmesiyle Carter 1980 seçimini kaybetmiştir. Böylelikle İsrail ABD için yalnız dış politika anlamında değil iç politika anlamında da sorun olmaya başlamıştır (Şahin, 2016, ss. 206–210).

ABD dış politikasına hakim olan ve etkileyen bir diğer husus da Amerikan istisnacılığıdır. Avrupa'daki devletlerin etnik kimlik ve üniter yapılarının aksine ABD birçok farklı etnik kökene sahip göçmen topluluklarından meydana gelmiştir. Bu yapıdan kaynaklı olarak ABD halkının zihninde istisnacılık önemli yer tutmaktadır. Amerikan istisnacılığı düşüncesine sahip olanlara göre Amerikan değerleri, inanç ve kültürlerinin oluşturduğu kurum ve kuruluşlar, diğer milletlerin oluşturduklarına göre daha evrensel ve üstündür. İşte bu düşünceden de hareketle ABD'lilerin diğer milletlere kıyasla daha üstün ve ayrıcalıklı olduğunu iddia etmektedirler (Bilensoy, 2018, ss. 52–53).

Bu bir nevi ABD halkı açısından “gönüllü kader ortaklığıdır”. Bu noktada göze çarpan bir durum olarak Amerikan İstisnacılığı ve Yahudilerin Tevrat’a dayanarak kendilerini seçilmiş millet olarak adlandırmalarındaki benzerliktir. Bütün bu benzerlikler ve “gönüllü kader ortaklığı” bir nevi Amerikan Halkı’nda her zaman kendilerinde yer edecek bir Yahudi sempatanlığının olmasının yolunu açmaktadır. Geçmişten günümüze ABD halkının kaderlerini kutsal toprakların “öz evlatlarıyla” birleştirme isteği ABD hükümetlerine İsrail’e yönelik politikalarında kendisine yönelik doğabilecek olası bir kamuoyu baskısını minimal seviyede tutmasına yardımcı olmaktadır.

İsrail’in kuruluşunda ABD bölgedeki Arap ülkelerinin SSCB etkisine girmesini önlemek için İsrail’e askeri anlamda büyük yardımlar yapmaya girişmemiştir. Ancak Altı Gün Savaşı’ndan sonra, başkan Lyndon B. Johnson dönemiyle beraber İsrail’e askeri ve ekonomik anlamda çok büyük destekler verilmeye başlanmıştır. Çünkü artık ABD yönetimi kendi hegemonyasını Orta Doğu üzerinde sürekli hale getirmenin en masrafsız ve en kolay yolunu İsrail’de görmüştür. Bu politikasını da içeride beslemek ve desteklemek için dini etkiyi oldukça fazla kullanmıştır.

11 Eylül 2001’den sonra iki ülkenin çıkarları daha çok örtüşmeye başlamış ve Hizbullah, Hamas ve El Kaide gibi örgütlerle mücadelede, İran’ın baskı altına alınmasında ortaklaşa çalışmışlardır (Çoban Oran, 2017, s. 2034). Yine Irak’ın elimine edilmesi de karşılıklı fayda bağlamında değerlendirmek mümkündür.

ABD’nin dış politikasında din olgusunun etkilerine bakıldığında, dini öğelerle bezenen çeşitli retoriklerin kullanılması ABD politikalarında kolayca gözlemlenebilen bir yaklaşımdır. Truman’ın meşhur doktrinin açıkladığı kongrede özellikle dini bir retorik kullanması (Kalyon, 2010, s. 11), Ronald Reagan’ın pek çok söyleşi ve konuşmasında, Armageddon’a atıf yapması (Çetin, 2014, s. 6), George W. Bush’un 11 Eylül saldırılarından sonraki konuşma metninde İncil’den pasajlar okuması ve şer odaklarına atıf yapması bu retoriklere örnek gösterilebilir.

John B. Judis’e göre Bush’un dış politika üzerine yaptığı konuşmalarda tarih boyunca pek çok kere dillendirilen ve ABD’nin dini geçmişine dayanan üç temel fikir vardır. İlk olarak ABD’liler kendilerini seçilmiş bir millet olarak görmektedirler. Bu husus ABD başkanı Abraham Lincoln’ın ABD’yi yeryüzünün son ve en iyi umudu olarak tanımlamasından, eski dışişleri bakanı Madeline Albright’ın “vazgeçilmez millet” tanımlamasına kadar pek çok kez görülmektedir (Judis, 2005, s. 1).

İkinci fikir Birleşik Devletler'in dünyayı dönüştürmek için misyona sahip olduğudur. Filipinlerin ilhakı ile alakalı tartışmalar sırasında senatör Albert Beveridge “Tanrı, Amerikan Halkı ve onun seçilmiş ulusunu dünyanın kurtuluşuna önderlik etmesi için seçmiştir” şeklinde beyanatta bulunmuştur. Richard Nixon, 1960 başkanlık seçim kampanyası sırasında Amerika’nın 180 yıl önce sadece kendisi için değil bütün dünyaya özgürlük getirmek için geldiğini belirtmiştir. Bununla paralel olarak George W. Bush 2004 yılında, yeryüzünün en büyük gücü olarak özgürlüğü yaymalarının zorunlulukları olduğunu ve yine kendisine göre yapmaya çağrıldıkları şeyin bu olduğunu belirtmiştir (Judis, 2005, s. 2).

Üçüncü fikir ise ABD’nin kötüye (evil) karşı iyiyi (good) temsil ettiği düşüncesidir. Başkan Roosevelt II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası ve Japonya’ya karşı bu husus ile alakalı retoriklere sıkça başvurmuştur. Yine George W. Bush da ABD askeri akademisi West Point’de 2003 yılında yaptığı konuşmada iyi ile kötünün savaşının içinde olduklarını vurgulamıştır (Judis, 2005, s. 2).

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Başkan Bush’un ilan ettiği “teröre karşı savaş” pek çok Müslümanın nezdinde, ABD ve Batılı güçler tarafından İslam’a karşı sistematik ve planlı bir saldırı başlatıldığı yönünde algılamalara neden olmuştur. ABD, dış politikasında, Siyasal İslam’ı tehdit olarak görürken, bu durum iç politikasında kimlik pekiştirici bir etki yaratmıştır. ABD küresel hegemonyasını genişletmek için tıpkı Soğuk Savaş döneminde SSCB’nin şer odağı (Antichrist) olarak görülmesi gibi, din olgusunu Soğuk Savaş’tan sonra da kullanmaktadır. Muhafazakar dini değerlere zaman zaman başvuran ABD yönetimleri için dış politikadaki ana motivasyon kaynakları ekonomik ve güvenlik çıkarları olsa da, dini değerler araç olarak dış politikada kullanılmaktadır. Aynı zamanda dini baskı grupları ABD dış politikasının oluşmasında etkilidir ki bunun en bariz örneği ABD’nin İsrail politikalarıdır (Şahin, 2016, ss. 232–233).

Amerikan tarihi, her bir olayın neden-sonuç ilişkisinde olduğu, her biten olayın, başlayan diğer bir olay üzerinde etkili olduğu önemli olayların kronolojik tarihi üzerine inşa edilmiştir. Kader Manifestosu (Manifest Destiny) ise bir fenomen olmuştur. Belli bir olaya veya tarihe bağlanamaz. Kader Manifestosu Amerikan tarihini kucaklayan bir felsefe olup, bu tarihi ortaya çıkartan soyut bir ideolojidir. Amerikan yaşamını,

kültürünü ve tarihini güçlendirmek, sürdürebilmek ve sistematik bir hale getirmek için böyle bir fenomene ihtiyaç vardır (Lubragge, y.y.).

Çizelge 4.4. ABD Dış Politikası'nın çerçevesi

Periyot	Misyon	Düşman	Araç
Devrim Öncesi Kolonyal Amerika (1660-1776)	Milenyumculuk	Deccal Papalık	Tepedeki/Yüksek teki Şehir
Amerikan Devrimi ve Kuruluş Çağı (1776-1815)	Özgürlük İmparatorluğu	Eski Dünya Tiranlığı, “İblisler” (Yerli Kızılderililer)	Karmaşık İttifaklar Olmaksızın Kıtasal Genişleme
Kader Manifestosu (1815- 1848)	Hristiyan Uygarlığı	“Vahşiler” (Yerli Kızılderililer)	Karmaşık İttifaklar Olmaksızın Kıtasal Genişleme
Emperyal Amerika 1898-1913)	Hristiyan Uygarlığı	Barbarlar ve Vahşiler (Filipinliler)	Karmaşık İttifaklar Olmaksızın Denizaşırı Genişleme
Wilsoncu Enternasyonellik (1914- 1919)	Küresel Demokrasi	Otokrasi ve Emperyalizm	Uluslararası Organizasyonlar ve İttifaklar
Soğuk Savaş Liberalizmi (1946-1989)	Özgür Dünya	Komünizm	Uluslararası Organizasyonlar ve İttifaklar
Bush ve Yeni Muhafazakarlık	Özgürlüğü Yayma	Uluslararası Terörizm, Radikal İslam	<i>Ad Hoc</i> İttifaklarla Tek Taraflı Eylem

Kaynak: Judis, J. B. (2005). The Chosen Nation: The Influence of Religion on U.S. Foreign Policy. *Policy Brief 37*. <https://carnegieendowment.org/files/PB37.judis.FINAL.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi:07.12.2021)

Kader Manifestosu, Amerikalıların bütün Amerika kıtası boyunca yayılma ve yerleşmelerinin Tanrısal bir irade olduğunu öne sürer. Daha önce yapılan keşifler ve toprak kazanımları bu iradeye dayanarak oluşturulmuştur. İlk olarak 1845 yılında terim olarak kullanılan Kader Manifestosu, ABD tarihinde her dönem başvurulmuş bir argüman olmuştur. 1818 yılındaki “Florida Krizi” sırasında Başkan Monroe’nun görevlendirdiği Andrew Jackson’ın komuta ettiği kuvvetlerin sert tutumu ve ele geçirdiği kale ve araziler Kader Manifestosu’na dayandırılmıştır. 1846’daki Meksika ile olan savaşın meşruluğu yine Kader Manifestosu ile açıklanmaya çalışılmıştır. Kader Manifestosu, ABD’nin “haklı” kaderinin emperyalist yayılmayı da içerdiği fikrini ortaya çıkartmıştır.

Kader Manifestosu doğal olarak yeni topraklar fethetmek, keşfetmek ve yeni sınırlar oluşturma arzusu ve ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. ABD'nin o dönemki (1815-1845) sınırları göz önüne alındığında Atlantik'teki 13 Koloni'den ibaret olduğu, Kuzey Amerika'nın bu alana kıyasla uçsuz bucaksız olduğunu vurgulamak yerindedir. İşte bu uçsuz bucaksız alanı ele geçirmek için Amerikalıların iştahını kabartmak için böyle bir fenomen oldukça iyi bir araçtır (Lubragge, y.y.).

İsrail Devleti'nin ve Yahudi dinine mensup kişilerin ABD'nin içinde yaşayan Protestan inancına mensup, Evanjelist ve Püritenist inanca sahip kimseler için önemi dini metin ve anlatımlarda görmek mümkündür. Söz konusu dini inanca sahip kesim İsrail'i, inanmış oldukları kehanetler, dini referanslar aracılığıyla Filistin Meselesi de dahil her konuda koşulsuz desteklerler (Şahin, 2016, s. 146).

Kehanet inancına sahip olanlar milenyumculuk ile yakından ilgililerdir. Dindar sağ oluşturan fundamentalistlerin (radikaller) çoğu İngiliz teolog John Nelson Darby'nin ABD'ye getirdiği Protestan milenyumculuğun farklı bir formunu benimsemektedir. Milenyumculuğun tarihe bakış açısı oldukça karamsar olup dünya nezdinde ABD'ye olan negatif bakış açısını pekiştirmiştir. Darby İsa'nın çarmıha gerilmesinden "Milenyum" dan önceki "Armageddon Savaşı'nın" bir periyot olduğunu iddia etmiştir. Hristiyanlar, Yahudilerle birlikte, Yahudilerin geri dönüp hak iddia ettikleri İsrail topraklarında girdikleri yedi yıllık kanlı "tribulasyon" döneminden sonra zulüm ve sıkıntıdan kurtulacaklarını önermiştir. Ayrıca, "yedi yılın sonunda İsa Armageddon Savaşı'nda Deccal'i yenmek için geri dönecek ve milenyum başlayacaktır" iddiasında bulunmuştur. Bu teoriye bağlı Hristiyanlar yeryüzündeki görevlerinin tribulasyon döneminden önce "örnek yaşamlar" sürmek olduğuna inanmışlardır. İsrail'in kuruluşuna kadar siyasette ve dış politikada etkin olmamışlardır. İsrail'in kurulmasından sonra ABD'nin dış politikasında İsrail'e odaklanmışlardır. Irak'taki Savaşı, Ortadoğu'yu demokratikleştirmek için değil, Saddam'ın İsrail'e olan tehditlerinden dolayı desteklemişlerdir (Judis, 2005, s. 6).

ABD'nin dış politikasında dini retoriklere sıkça başvurulması ise uygulanan her kararın, her politikanın dini gerekçelerle, dini temelli olduğu manasına gelmemektedir. ABD'nin dış politikası ekonomik ve jeopolitik temelli olup, din, dış politikaya meşruluk kazandırmak ve motivasyon sağlamak amacıyla kullanılan bir araçtır. ABD

başkanlarının dinsel temelli retoriklerde din meşruiyet unsuru olarak ön plana çıkmaktadır (Şahin, 2016, s. 193).

ABD uyguladığı İsrail politikalarının meşruiyeti, en azından kendi iç politikasına örtüştüğü müddetçe kendi sisteminde kazanılmış hale gelmektedir. Uyguladığı Orta Doğu stratejisi ortalama bir ABD vatandaşı tarafından özellikle de dini retoriklerle süslenince gayet kabul edilebilir ve mantıklı bir hal almaktadır. Yine bunda ABD vatandaşlarının karakteristik dini inançları ve onları bağlılıkları etkin bir şekilde yapılan politikalarda belirleyici olabilmektedir. Dolayısıyla ABD, İsrail'in kuruluşundaki dönemde İsrail'e uyguladığı realist politikalar, İsrail'in genişleme politikasındaki başarılı savaşlarından sonra idealist ve moralist bir yaklaşıma evrilmeye Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla da karşılıklı pragmatist/realist politikalar üretme bağlamında yeniden dönüşüme uğradığı bir döneme geçmiş bulunmaktadır.

5. ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ORTADOĞU'DAKİ BÖLGESEL ETKİLERİ

5.1. MODERN FİLİSTİN MESELESİNDE ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN YERİ

5.1.1. Filistin Sorununun Modern Filistin Sorununa Evrimi

Filistin, tarihin pek çok döneminde anlaşmazlıkların yaşandığı, savaş ve çatışmaların ön plana çıktığı bölgelerden birisi olmuştur. Filistin bölgesi antik çağda önemli uygarlıklardan olan Hitit, Asur, Babil, Pers uygarlıklarının Mısır uygarlığı ile olan mücadelelerine pek çok kez sahne olmuştur. Tarihin ilk diplomasi örneklerinden birisi olarak bilinen Kadeş Antlaşması, Hitit ve Mısır uygarlıkları arasında, Filistin Bölgesi'ne çok yakın bir bölgede gerçekleşen, Kadeş Savaşı sonucunda yapılmıştır (Lloyd, 2003, ss. 42–43). Hitit, Asur, Babil ve Pers uygarlıklarının Mısır ile olan savaşlarında aralarındaki ilk sıcak temaslar Filistin Bölgesi'nde olmuştur.

Mısır'da, Çıkış'a (Exodus) kadar zor dönemler yaşayan İsrailoğulları “vaadedilmiş topraklar” olarak gördükleri Filistin topraklarına geldikten sonra müstakil bir krallığa sahip olmuşlardır. Ancak aralarındaki anlaşmazlıklardan dolayı krallık İsrail Krallığı ve Yahuda Krallığı olarak ikiye bölünmüştür. Bu iki krallığın kendileri arasındaki mücadele Filistin bölgesini dış saldırılara karşı daha kırılgan bırakmıştır. Kuzeydeki İsrail Krallığı Asur kralı II. Sargon tarafından yıkılmıştır. Bu krallığın yıkılmasının ardından diğer Yahudi Krallığı olan Yahuda Krallığı Mezopotamya ve Mısır medeniyetleri arasında rekabet unsuru olmuştur. Asurluların yıkılmasından sonra bir diğer Mezopotamya medeniyeti olan Babilliler Nebukanezar önderliğinde, Yahuda Krallığı'na son vererek Mabedi yıkmışlar ve pek çok Yahudi'yi Babil Sürgünü'ne göndermişlerdir (Arslantaş, 2015, ss. 27–35).

Roma İmparatorluğu ile de pek çok kez çatışma yaşayan Yahudiler, Roma yönetimi altında da zor zamanlar geçirmişlerdir. Roma İmparatorluğu'na pek çok kez karşı isyan çıkartan Yahudiler, bu mücadelelerinde başarısız olmuşlardır. Bu isyanların sonucunda Mabet son kez olarak yıkılmış ve Yahudilerin “Büyük Sürgünleri başlamıştır.

İslamiyet'in doğuşu ve yükselişi ile birlikte ise İslam Toprağı olan Filistin bölgesine, 11. yüzyılın sonu 13. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde, dünya tarihi için önemli

dönüm noktalarından olan, Avrupalı Hristiyanlar tarafından Haçlı Seferleri organize edilmiştir.

Modernleşmenin Filistin'e girişinde Napolyon'un Ortadoğu Seferi ve Mısır'daki Kavalalı Hanedanlığının önemli etkileri olmuştur. Kavalalı modernleşme etkileri, genelde imar çalışmalarını kapsarken çok da uzun sürmemiştir. Kayda değer modernleşme hareketleri 1853-1856 Kırım Savaşı ile kendini göstermiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Filistin bölgesinde, tekrardan İstanbul'daki merkezi otoritenin nüfuzunu arttırmasında Kırım Savaşı ile Osmanlı Devleti nezdinde etkilerini arttıran Avrupalı devletlerin önemli payı olmuştur. Bu durum Filistin bölgesinde de Avrupalılara söz hakkı tanımıştır. Eğitim, mimari, kültür pek çok alanda Avrupa etkisi kendisini hissettirmiştir. İleride Filistin milliyetçiliğinin karakteristiği olan laiklik bu dönemde, bu etkiyle Filistin bölgesinde kendisine yer bulmuştur. Öte yandan bölge halkı nezdinde geleneksel düşünceye sahip kesimin modernleşme anlayışını benimsememesinden dolayı, modernleşme yanlılarının gelenek ve modernlik arasındaki geçiş dönemi olarak adlandırdıkları statik bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu statik dönem Avrupa kökenli Siyonizm ile yerini "motive olmuş" bir dinamik geçiş dönemine bırakmıştır (Pappe, 2007, ss. xxvi–xxviii).

Modernleşmeye paralel olarak Filistin'de, 19. yüzyılda, yaşanan göçlerle birlikte artmaya başlayan Yahudi yerleşimleri ve Siyonizm, I. Dünya Savaşı'nın arifesinde Osmanlı Mebusan Meclisinde gündem oluşturmıştır. Arap kökenli bazı mebuslar Siyonizmi ve Yahudi yerleşimlerini gündeme getirmiş ve mecliste tartışma konusu olmuştur. Arap kökenli mebuslardan Ruhi el Halidi, Said el Hüseyini ve Şükrü el Asali'nin mecliste yaptığı konuşmalarda, Yahudilerin Kudüs ve Filistin bölgesinde yasaklara rağmen toprak edinimlerinin bir hayli fazla olduğunu belirtmişlerdir. Bazı yerleşim yerlerinde arazi miktarının çoğunluğunun edinildiğinden ve hükümetin bu konu ile alakalı herhangi bir girişimde bulunmadığından söz etmişlerdir (Kayalı, 2019, ss. 122–123).

1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet ile azınlık haklarının kapsamının genişlemesinden avantaj elde eden Yahudi toplumu Filistin'den toprak alımını hızlandırmış, başta Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinden Filistin'e göç eden Yahudi yerleşimci sayısı artmaya başlamıştır. 1882-1904 yılları arasında Doğu Avrupa, Rusya ve Yemen'den 21 000; 1904-1914 yılları arasında 40 000; 1919-1923 yılları arasında

Rusya, Romanya ve diğer bölgelerden 35 000; 1924-1928 yılları arasında Polonya ve Doğu Avrupa'dan 67 000; 1930-1939 yılları arasında Avrupa'dan 250 000 Yahudi kökenli göçmen Filistin'e göç etmiştir (İbas, 2005, ss. 59–60).

5.1.2. Hüseyin McMahon, Sykes Picot Antlaşmaları ile Balfour Deklarasyonu Süreçleri

Filistin bölgesinin geleceği I. Dünya Savaşı sırasında önemli ölçüde “revizyona” uğramıştır. Ortadoğu'nun çağdaş tarihini anlatırken üç esaslı antlaşma ile başlamak “adet” haline gelirken, üç antlaşma da Filistin'in yakın tarihteki geleceğini doğrudan etkilemiştir. Ortadoğu tarih anlatımında “adet” haline gelen bu üç antlaşma; Şerif Hüseyin ve McMahon arasındaki, Haşimilere bağımsız, sınırları geniş bir Arap varlığının taahhüdünü içeren yazışmalar, Mayıs 1916'da Hüseyin-McMahon akdini bozan Britanya ve Fransa arasındaki Sykes-Picot Antlaşması ve yukarıda da bahsedilen, Filistin'de Yahudilere yurt vadeden Balfour Deklarasyonudur (Kayalı, 2019, s. 222).

Harita 5.1. Mekke Şerifi Hüseyin'in Britanya Mısır Yüksek Komiseri Henry McMahon ile yaptığı yazışmalarda tanımladığı bağımsız Arap Devleti'nin sınırları

Kaynak: <http://www.worldfuturefund.org/Reports/Imperialism/britainlies.html> (Erişim tarihi: 17.01.2022)

Hüseyin-McMahon yazışmasında; Büyük Britanya, Arapların bağımsızlık savaşında, Türkleri ve Almanları Arap Bölgelerinden çıkartmak için ihtiyaçları olan her şeyi temin edecektir. Şerif Hüseyin'in belirlediği Arap ülkesinin sınırları şu şekilde olmuştur: İskenderun'dan güneye Refah sınırı ve Tih Çölü, Kızıldeniz ve Batıya doğru Bab'ül Mendeb, doğuda Maskat-Ummân, kuzeyde Bahreyn, Kuveyt ve Basra vilayeti ile İran sınırı. Daha kuzeyde Arap ve Kürt bölgelerinin birleştiği yerlerden batıya doğru Cizre

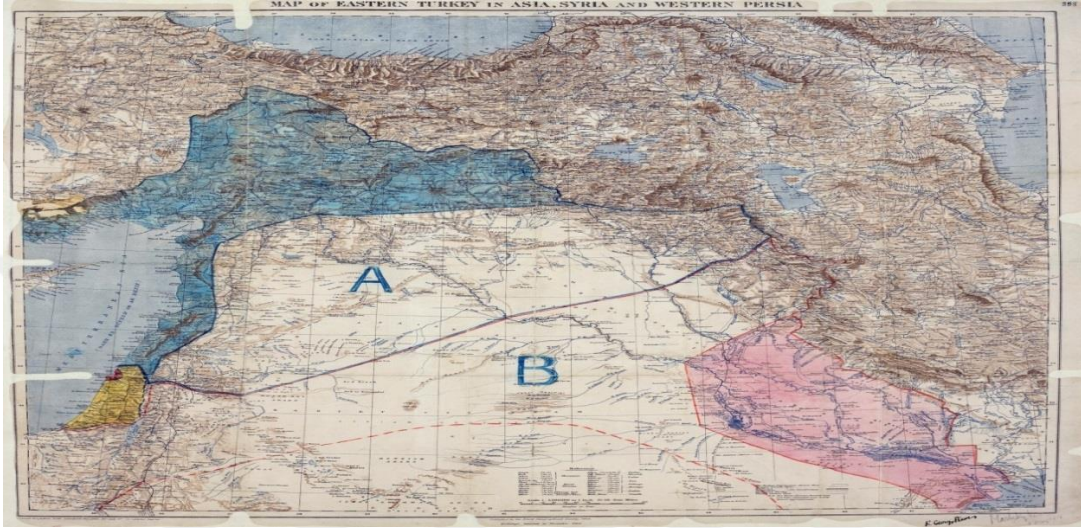
ve Musul'u içine alarak, Halep'i güneyde bırakacak şekilde tekrar İskenderun'da biten sınır. McMahon, Mekke Şerifi Hüseyin'e yönelik, hükümeti adına yazdığı mektuplarından birinde bu bölgelerin bağımsızlığı ile alakalı Britanya hükümetinin birlikte mücadele ve destek sözünü vermiştir. Ancak İran Körfezi, Hint Okyanusu ile İskenderun Sancağı ve Suriye'nin Batı kıyılarını, bu destek sözünü verirken hariç tutmuştur. Ayrıca McMahon Şerif Hüseyin'e Filistin'in Arap hakimiyetine girmesi halinde nasıl yönetileceğini sormuştur. Şerif Hüseyin cevabında üç dine hürriyet verilmesi esasına dayanarak yönetileceğini beyan etmiştir (KralAbdullah, 2019, ss. 96–97).

Coğrafya neoklasik realizmde de önemli bir değişken olmaktadır. Spykman coğrafyanın daimi bir unsur olmasından hareketle, ulusal bir dış politika yapımında en etkili faktör olduğunu öne sürmektedir (Spykman, 1938). Dağlar, denizler, bataklıklar gibi doğal engeller de aktörlerin saldırganlıklarını zorlaştırır veya kolaylaştırır. Özellikle kara savaşlarında savunma açısından oldukça faydalı olan doğal engeller, aktörlerin savaş kabiliyetlerini belirlemektedir (Lobell, 2017, s. 6661).

Bu önermelerden de hareketle, yapısal değişken olarak Filistin'in coğrafi konumu oldukça önemlidir. 19. yüzyıldan itibaren Hindistan'ın güvenliğini sağlamak için pek çok adım atan Britanya 1882 yılında Mısır'ı işgal etmiştir. 20. yüzyılın başında ise Hindistan'ın güvenliği Britanya için önemini korumakla birlikte Filistin Bölgesi hem Mısır'daki Süveyş Kanalı'na tampon bölge hem de Irak'a açılan bir kapı olarak algılanmıştır. Ayrıca dünyadaki ticaret hacmi açısından en çok kullanılan rotaların güzergahlarında olan Süveyş Kanalı, Britanya ve Hindistan arasındaki mesafeyi kısaltması bağlamında da stratejik olarak oldukça değerlidir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Britanya, Ortadoğu'da Fransa ve Almanya ile rekabet halindeydi. Almanya düşman kampta bir devlet olarak patlak verecek bir savaşta yenilgiye uğratılarak bertaraf edilebilirdi. Fakat Britanya'nın bir müttefiki olarak Fransa'nın Süveyş Kanalı etrafından elimine edilmesi büyük bir sorun olmuştur (Ediz, 2019, s. 103).

Fransa açısından ise, Batı Cephesi'ndeki siper savaşlarında büyük bir muharebe yükü taşınması sebebiyle Ortadoğu'daki çıkarlarını doğrudan koruyamamıştır. Buna paralel olarak Britanya'nın Ortadoğu'daki asker varlığının artması Fransa'yı endişelendirmiştir. Bu noktada iki müttefik 1916'nın Mayıs ayında imzaladıkları gizli bir antlaşma ile Ortadoğu'yu kendi nüfuz alanlarına böldüler. Sykes-Picot Antlaşması olarak bilinen bu

gizli antlaşma ile Fransa'ya güney Lübnan'dan Anadolu'ya kadar olan Suriye kıyılarında “doğrudan kontrol” bölgesi verilmiş, yine Suriye'nin geri kalanında kendi nüfuz alanını tahsis etme imkanı tanınmıştır. Britanya ise Mezopotamya güneyinde “doğrudan kontrol” bölgesine sahip olmakta, Gazze'den Kerkük'e kadar olan bölümde kendi nüfuz alanını tahsis etme imkanı bulmuştur. Filistin bölgesinde ise uluslararası yönetim tahsis edilecektir (Cleveland, 2008, s. 182).

Harita 5.2. Sykes-Picot Antlaşması: Mavi alan; doğrudan Fransız kontrolü, kırmızı alan doğrudan Britanya kontrolü, sarı alan Filistin Bölgesi, A bölgesi Fransız nüfuz alanı, B bölgesi Britanya nüfuz alanı

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Sykes-Picot_Antla%C5%9Fması (Erişim tarihi 17.01.2022)

Sykes-Picot Antlaşması, Britanya'nın Araplara vermiş olduğu sözlerle çakışmıştır. ABD başkanı Wilson'ın prensiplerine dahil olan Osmanlı hakimiyetindeki halkların kendi kaderlerini tayin haklarıyla (*self-determination*) da örtüşmemiştir. Başkan Wilson'ın dış politika danışmanı olan Edward House antlaşmanın oldukça kötü bir antlaşma olduğunu gelecekte savaşların üreyeceği bir bölge yaratıldığını belirtmiştir (Muir, 2016).

Britanyalı pek çok askeri üst düzey yetkili ve sivil politika yapıcılar, Filistin'in hem Mısır için hem de Hindistan ile diğer sömürgeler açısından önemli olduğunu ve başka bir güç tarafından yönetilmesinin Britanya çıkarlarına zarar vereceği görüşünü paylaşmışlardır. Ancak Britanya'nın Araplara verdiği sözler ve Filistin'i uluslararasılaştıran, Fransa ile imzalanan Sykes-Picot Antlaşması, Britanya'nın Filistin'e doğrudan yönetimini engelleyen angajmanlar olmuştur. Bu noktada

Siyonizm'i kullanma yoluna giden Britanyalı politika yapıcılar, “meşhur” deklarasyonla Filistin Bölgesi'nde kalıcı olarak söz hakkı elde edebileceklerini düşünmüşlerdir (Ediz, 2019, s. 105).

Siyonizm açısından bakıldığında, Basel'de toplanan I. Dünya Yahudi Kongresi'nde (1897) öngörülen, “büyük bir devletin desteğini sağlama” amacı, Theodor Herzl'in ölümünden (1904) sonraki zamanda dahi sağlanamamıştır. Öngörülen bu amacın somutlaşması ise I. Dünya Savaşı koşullarında mümkün olmuştur. Özellikle Theodor Herzl'in ölümünden sonra Dünya Siyonist Teşkilatı'nın lideri olan Chaim Weizmann'ın Britanya nezdindeki girişimleri, Herbert Samuel, Lloyd George, Arthur Balfour gibi isimlerle görüşmeleri sonucunda amaçlanan destek Britanya'da bulunmuştur. Weizmann'a göre Filistin'in Britanya nüfuz alanına girmesi ve Britanya'nın da Yahudi yerleşimlerini teşvik etmesi önemlidir. Çünkü Filistin'de 20-30 yıl içerisinde 1 milyon ve daha fazla Yahudi kökenlinin olması, Süveyş Kanalı'nın korunması açısından da faydalı olacaktır (Arı, 2012b, ss. 249–250)

Britanya'da iktidara gelen Lloyd George'un da öncelikli hedefi Ortadoğu'da Alman tehdidinin bertaraf edilmesinin ardından Fransa'nın bölgeyi kontrol etmesini engellemek olmuştur. Bölgenin önemli şehirlerinden Yafa, Hayfa ve Trablus'ta önemli yatırımlara sahip olan Fransa Sykes-Picot antlaşmasıyla Filistin Bölgesi'nde etkinliğini artırma fırsatı bulmuştur. Bu durum Britanyalı politika yapıcıların endişelerinin yersiz olmadığını kanıtı niteliğindedir. I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında, Siyonizm'in kullanılması Britanyalı politikacıların gündeminde olmamıştır. Savaş alanındaki, Britanya lehine olan gelişmeler ve ekonomik anlamda artan fırsatlarla birlikte Filistin 1917'nin ilk aylarından itibaren Londra'da daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. 1917'nin başında Ortadoğu'da kalkıştığı genel taarruzdaki başarı ve ABD ile müzakerelerde olumlu gelişmeler yaşanması Britanya'ya Fransa karşısında avantaj sağlamıştır. Bu noktada, farklı çıkan seslere rağmen, Britanya Yahudi desteğini isteyen tek aktör olmadığından dolayı Siyonizm konusunda önleyici hamle yapmak zorunda kalmıştır (Ediz, 2019, ss. 106–107).

Weizmann, Lloyd George, Herbert Samuel ve Arthur Balfour gibi isimler nezdindeki girişimlere rağmen 1917 başlarında dahi somut bir karşılık alamamıştır. Ancak Britanya için Ekim 1917'de Rusya'nın savaştan çekilmesiyle ABD desteğinin ehemmiyeti artmıştır. Bu desteğin acil hale gelmesi, Britanyalı idareciler ve politika yapıcıları,

ABD’li Yahudilerin de sempatisini kazanma isteklerinden dolayı, Weizmann’ın istekleri doğrultusunda adımlar atılması yönünde ikna eden bir faktör olmuştur. 2 Kasım 1917’de Britanya dışişleri bakanı Arthur Balfour’un adıyla anılacak olan Balfour Deklarasyonu, “Siyonist Teşkilatları Federasyonu” Başkanı Baron Lionel Rothschild’e gönderilmiştir. Bu deklarasyonu, Filistin’de bir Yahudi Yurdu kurulmasının Britanya hükümeti tarafından destekleneceğini içermektedir. Ayrıca bölgede yaşayan yerli halkların (Araplar) özgürlük ve haklarına hâle getirilmeyeceği gibi muğlak ifadeler de içermektedir. Deklarasyonun bu ifadeleri içermesinin nedeni kamuoyunda herhangi bir dönemde Britanya ile siyasal Siyonizm arasındaki bu denli resmiyete dökülmüş bir ittifakın eleştirilmesinden kaçınmak için açık kapı bırakılması taktiğindendir. Söz konusu deklarasyon Britanya hükümeti tarafından her ne kadar bildiri olarak sunulmuş olsa da hazırlanışı iki yıl kadar sürmüştür. Hazırlanış sürecinde ABD ve Siyonist örgütlerin görüşleri önemsenmiştir. Britanya’nın Yahudi Toplumu’na bir vatan vaadi olarak algılanan ancak hukuken bir değer taşımayan Balfour Deklarasyonu’nun ABD, Fransa, İtalya ve Japonya gibi aktörlerce tanınması hususunda Yahudi önderlerin çabaları büyük ölçüde başarıya ulaşmıştır (Arı, 2012b, ss. 252–255).

5.1.3. Filistin Mandası Dönemi (1920-1948)

I. Dünya Savaşı’nın ardından 18 Ocak 1919 yılında toplanan Paris Barış Konferansı’nda İtilaf Devletlerince Osmanlı Devleti’nin Parçalanması uygun görülmüştür. Parçalanmış imparatorluk topraklarında ise paylaşım konusunda geçmişten gelen anlaşmazlıklar mevcuttu. Fransa Suriye’deki hakimiyeti karşılığında Filistin ve Musul’daki Britanya hakimiyetini Şubat 1919 tarihinde kabul etmiştir. Nisan 1920 tarihinde ise imzalanan San Remo Antlaşması ile Filistin’in Osmanlı Devleti’nden kopuşu kesinleşmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarından itibaren *de facto* Britanya kontrolünde olan Filistin, *de jure* olarak Britanya kontrolünde sayılması Filistin Manda Yönetimi’nin tesisiyle mümkün olmuştur. Filistin Mandası’nın kuruluşu Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası da dahil olmak üzere, pek çok platformda bir dizi tartışmanın sonucunda olmuştur. Sömürge Bakanı Churchill ve Britanya hükümetinin Filistin politikasının onaylanmasının akabinde 24 Temmuz 1922 tarihinde Milletler Cemiyeti tarafından Filistin’in Britanya mandası altında girmesi kararlaştırıldı. Britanya hazırladığı memorandum ile 16 Eylül 1922’de bu kararı kabul etti (Kasalak, 2016, ss. 69–71).

Siyonizm'in söz konusu tarihlerde en güçlü dayanağı ABD, hem Milletler Cemiyeti'ne üye olmayı hem de Versay Antlaşmasını ret etmiştir. Dolayısıyla Avrupa Devletleri'nin aralarındaki meselelerden uzak durma imajı çizirken diğer yandan Filistin hususunda ilgili bir çizgide olmuştur. ABD senatosu 21 Eylül 1921 tarihinde çıkardığı karara göre Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını kabul etmiştir (Armaoğlu, 2019, s. 46).

İki dünya savaşı arasındaki dönemde, bölgede bulunan petrol yatakları sebebiyle Ortadoğu'ya ilgisini arttıran ABD, Filistin'deki Britanya manda yönetimine muhalefet etmemiştir (Altunbeğ Turgut, 2015, s. 107). ABD, Filistin'deki Britanya Manda Yönetimini tanıyarak "milli Yahudi yurdu" da dahil olmak üzere mandanın ön sözünü kabul etti. 23 Aralık 1924 tarihinde ise Britanya ile Filistin konusunda antlaşma imzalamıştır (Evans, 1972, s. 318). ABD ve Britanya arasında imzalanan antlaşmadan sonra ABD Filistin üzerinde söz sahibi olmuştur. Çünkü antlaşmanın 7. maddesine göre Britanya manda yönetimi üzerinde yapacağı herhangi bir değişikliği ABD onayına sunmak durumundaydı (Armaoğlu, 2019, ss. 46–47).

Britanya manda idaresi altında, 1923-1929 tarihleri arasında nispeten Yerel Arap Halkı ve Yahudi Toplumu arasında sakin bir dönem geçmiştir. Bu duruma etki eden gelişmelerden birisi de Yahudi göçlerinde, Britanya hükümetinin koymuş olduğu kotalardan dolayı düşüş yaşanmasıdır (Kasalak, 2016, s. 72).

Filistin manda döneminde 1920-1933 yılları arasında öne çıkan üç Arap-Yahudi çatışması olmuştur. Nispeten gelecek yıllardaki çatışmalara göre şiddetin daha düşük olduğu bu çatışmaların tarihleri 1920, 1921 ve 1929'dur. Bu tarihlerdeki çatışmalar 1933 yılından sonrasında yaşanan çatışmalara oranla çok daha küçük olarak cereyan etmiştir. Bu durumun en önemli sebebi Arap toplumunun Yahudi toplumu kadar örgütlü olamayıp sıkı dayanışma yapamamalarıdır (Armaoğlu, 2019, s. 48).

Filistin Mandası döneminde Arap toplumunun siyasal hayatı toprak sahibi, zengin ailelerin ve ruhban sınıfı ailelerin etrafında dönmekteydi. Bu ailelerden öne çıkanlar Hüseyiniler ve Neşâşibilerdir. Kudüs müftüsü Hacı Emin El Hüseyini Yüksek İslam Konseyi başkanlığına gelmesiyle Hüseyini ailesi daha güçlü bir pozisyona gelmiştir. Yüksek İslam Konseyi, Hüseyini ailesi ve milliyetçi tarafları ile Neşâşibi ailesinin başını çektiği muhalifler arasında parçalanmış bir vaziyetteydi. 1930'ların ortalarına kadar Filistin'deki Arap siyasal hayatında, söz konusu hizipleşme sonucunda bazı siyasi parti ve gruplar ortaya çıkmıştır. Emin El Hüseyini kontrolündeki Filistin Arap Partisi, Ragıp

Neşasıbi'nin yönettiği Milli Savunma Partisi, Avni Abdülhadi'nin yönetimindeki İstiklal Partisi ve Dr. Hüseyin Halidi'nin başında olduğu İslah partisi bunlardan bazılarıdır (Shlaim, 2017, s. 45).

1933 yılında Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesi Filistin'deki gerilimin tırmanışa geçmesinde önemli bir faktör olmuştur. Çünkü Almanya ve Almanya ile yakınlaşan ülkeler içerisinde Nazi ideolojisiyle doğru orantılı olarak antisemitizm de tırmanışa geçmiştir. Söz konusu ülkelere Filistin'e kitlesel Yahudi göçleri yaşanmaya başlamıştır. Bu durum ise Filistin'deki Arap toplumunun tepkilerini şiddetlendirmelerine ve Arap-Yahudi çatışmalarının artmasına sebep olmuştur (Armaoğlu, 2019, s. 48).

Filistin'de bölünmüş olan Arap siyasal hayatının aksine Yahudi örgütlenmesi (Yişuv), Britanya'nın sunduğu koruma kalkanı sayesinde daha organize bir halde olmuştur. Bu dönemde, her ne kadar bölünmüş görüntüsüne rağmen Arap siyasal hayatı, Britanya idaresinin otoritesini tanımayı reddetme hususunda ve Siyonizm karşısında birleşmiş bir haldedir (Shlaim, 2017, s. 45). Arap siyasal hayatının rakipleri gibi tehlike karşısında organize hale gelmesi şiddet olaylarında bir artışın doğmasına sebep olmuştur. 1933 tarihinden itibaren tırmanışa geçen şiddet dalgası 1936-1939 Arap İsyanı ile zirveye çıkmıştır.

Çözümün silahlı mücadeleden geçtiğine inanan bazı Araplar bu doğrultuda bazı örgütler kurmuşlardır. Yaşanılan hayal kırıklıkları Araplar arasındaki radikalizmi arttırmıştır. Kurulan örgütlerin bazıları arasında Yeşil El, Cihad-ı Mukaddes, Kara El, İhvanül Kassam sayılabilir. Bunlara karşılık Yahudilerin kurduğu silahlı bazı örgütlerden de söz edilebilir. Bunların başında henüz 1920'de kurulan Haganah gelmektedir. Savunma organizasyonu olan Haganah'ın Palmah adında vurucu gücü de mevcuttur. Haganah İsrail'in kuruluşundan sonra teşkil edilen İsrail Savunma Kuvvetleri'nin (IDF) çekirdeğini oluşturur. İkinci örgüt, bir yeraltı örgütü olarak kurulan Irgun'dur. Irgun Filistin meselesinde katı milliyetçi ve dini görüşlere sahip bir örgüt olup, önemli liderlerinden birisi de sonraki yıllarda İsrail Başbakanlığı yapan Menahem Begin'dir. Irgun'un Britanya'ya karşı tutumunu yumuşak bulanların ayrılarak kurduğu Stern (Lehi) örgütü son derece fanatik olup Filistin Yahudiliği içinde en şiddetli Britanya düşmanlığını temsil eder (Armaoğlu, 2019, ss. 53-57).

Çözümeye yönelik bazı girişimler bağlamında değerlendirildiğinde, 1937 yılında Lord Peel başkanlığındaki komisyon, Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında bölüşülmesini önermişlerdir. Ancak Arap temsilciler bunu reddetmişler, azınlık haklarının korunduğu bağımsız Filistin devleti talep etmişlerdir (İbas, 2005, s. 62).

II. Dünya Savaşı ile beraber Ortadoğu'ya ilgisini daha da arttıran ABD, bölgeye yönelik siyaset ve güvenlik politikaları geliştirmeye başlamıştır. Nazi iktidarı ile beraber kıta Avrupa'sında Yahudiler üzerinde artan eziyet ve baskılar ABD kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu durum paralel olarak Siyonist grupların ABD nezdinde çalışmalarına ivme kazandırmalarına vesile olmuştur (Bilgiç, 2005, s. 92).

II. Dünya Savaşı'nın ardından 1947 yılında Britanya Filistin sorununun çözme sorumluluğunu Birleşmiş Milletlere (BM) devretmiştir. BM ise Filistin'i Yahudi ve Araplar arasında pay eden iki devletli taksim planını önermiştir. Söz konusu plan, Filistin topraklarının %6'sına sahip olan Yahudi toplumuna %56,47'lik bir pay, %94'üne sahip olan Arap toplumuna %43,53'lük bir pay verilmesini, Kudüs'ün etrafında uluslararası bir bölge oluşturulmasını ön görmüştür. Plana göre 1 Ekim 1948'den itibaren geçerli olacak şekilde Arap ve Yahudi devletleri kurulacaktır. BM'nin taksim planını Yahudi tarafı kabul ederken, Filistin temsilcileri reddetmişlerdir. BM'nin Filistin'de Taksim Planı, 29 Kasım 1947 tarihinde Genel Kurul'da 33 kabul oyuna karşı 13 ret oyuyla kabul edilmiştir. Oylamada aralarında Britanya'nın da olduğu on ülke çekimser oy kullanmışlardır. Ancak oylamadan sonraki süreçte planı kabul eden Britanya 14 Mayıs 1948 tarihinden itibaren Filistin Manda idaresini lağvedeceğini açıklamıştır. Bu kararda, bölgede artan çatışmalar, Britanya'nın artan zayıflarını kamuoyuna açıklayamaması ve ABD'nin Yahudi göçü konusunda artan baskısı etkili olmuştur (İbas, 2005, ss. 62–63).

ABD, Britanya'nın Filistin'deki idaresinin son bulmasıyla Filistin sorununa müdahil olmaya başlamıştır. Genel Kurul'daki taksim planı oylamasında ABD bazı kararsız olan devletler nezdinde baskı yaparak, bu devletlerin kabul oyu vermelerinde etkili olmuştur (Bilgiç, 2005, ss. 93–94).

Britanya'nın Filistin Mandasını lağvettiği 14 Mayıs 1948 tarihinde Yahudi Ajansı, İsrail'in kurulduğunu ilan etmiş ve ABD tarafından da yeni kurulan devlet derhal tanınmıştır. İsrail'in kurulmasıyla birlikte Arap dünyasının askeri açıdan önde gelen devletlerinin (Mısır, Suriye, Irak, Ürdün ve Lübnan) orduları harekete geçmişlerdir.

1948-1949 tarihinde I. Arap-İsrail Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ABD ve Britanya Filistin kıyılarını abluka altına almışlar ve bölgeye silah sevkiyatına ambargo koymuşlardır. Buna rağmen SSCB Filistin bölgesine bir hava köprüsü kurmuş ve İsrail'e silah sevk etmeye başlamıştır. Savaşın sonucunda Arap devletleri büyük bir hezimete uğramışlardır. İsrail'in ateşkesle sağladığı sınırlar, BM taksim planının çok daha fazlasına tekabül etmiştir. İsrail, ateşkes ile birlikte Filistin'in dörtte üçünü ele geçirmiştir. Kudüs'ün Batı yakası İsrail'e, Doğu yakası ise Ürdün hakimiyetine geçmiştir. Ayrıca savaş, bir milyon Filistinlinin mülteci durumuna düşmesine ve günümüze kadar devam eden sorunun doğmasına sebep olmuştur. Bu ağır yenilgi sonucunda Arap devletlerinde yönetim değişiklikleri olmuş, milliyetçilik duygusunun tırmanışa geçmesiyle de bundan sonraki Arap-İsrail savaşlarının tohumları ekilmiştir (İbas, 2005, ss. 65–67).

5.1.4. ABD-İsrail İlişkilerinin “Metamorfozu” ve Filistin Sorununa Etkisi

Erken dönem ABD-İsrail ilişkilerinin belirleyicisi, ABD'nin Ortadoğu çıkarlarını maksimize etme isteğidir. I. Arap-İsrail Savaşı'nda ABD, savaşa müdahil olmamaya çalışmıştır. Truman dönemi süresince ABD, Ortadoğu politikasını, İsrail-Arap sorununun bölgesel bir soruna dönüşmeden çözülebilmesi üzerine kurgulamıştır. Bölgede istikrarın sağlanması ve çıkarlarını maksimize etmeye yönelik politikalar takip etmiştir. Ayrıca ABD, BM kanallarını sorunun çözümü için kullanmaya çalışmıştır. Öte yandan ABD, 1950 yılında Britanya ve Fransa ile birlikte Ortadoğu'ya silah ambargosunu öngören bir deklarasyona katılmıştır (Bilgiç, 2005, ss. 95–96).

1954-1961 yılları arasında başkanlık yapan Dwight Eisenhower, ABD'nin İsrail'e olan desteğinin İsrail'in yaşayacak kadarına tekabül ettiğini, verilen ekonomik desteğin ölçeğinin ekonomisinin çökmeyecek kadarı olduğunu belirtmiştir (Balpınar, 2012, s. 73). Buradan da hareketle, bu dönemde ABD, bölgedeki diğer aktörlerin tepkisini minimize edecek bir tarafsızlıkla ilişkilerini yürütmeye çalışmıştır.

ABD'nin, Eisenhower dönemindeki Ortadoğu politikasında “denge” ön planda olmuştur. Bu bağlamda Eisenhower yönetimi ilk yıllarında ABD'nin Arap-İsrail sorununda tarafsızlığını açıklamış, hatta sorunun çözümü için Arap ülkelerine yönelik ekonomik yardımlarını arttırmıştır. ABD-İsrail ilişkileri 1956 Süveyş Krizi ile gerginleşmiş, Britanya ve Fransa birliklerinin çıkarma yapıp, İsrail ile koordineli bir şekilde Mısır'a saldırımları hem ABD'nin hem de SSCB'nin tepkisini çekmiştir. Bu

husus, ABD'nin sorunun çözümü ile alakalı barışçıl bir çözüm bulma gayretiyle zıt düşmüştür. Eisenhower İsrail'in Mısır'dan çekilmemesi halinde ABD-İsrail ilişkilerinin zarar göreceğini belirtmiş ve BM yaptırımlarını destekleyeceğini açıklamıştır (Bilgiç, 2005, s. 96).

Eisenhower, Süveyş Krizi'nden önce, Mısır tarafından saldırıya uğraması halinde İsrail'in savunulmasını öngören bir antlaşma teklif etmiş, ancak İsrail'in ileride girişeceği olası hareketleri engelleyeceğinden dolayı İsrail tarafından reddedilmiştir. Bu durum İsrail'in yalnızca sınır güvenliğini sağlamak için değil, inisiyatifi ele alarak bir yayılma politikası güttüğünü de kanıtlar niteliktedir. Böylelikle 1956 yılında, Filistinli Fidayun eylemlerini gerekçe göstererek Mısır'a saldırmıştır. Eisenhower İsrail'in 1956 Savaşı'na neden olan saldırısını "insafsızlık" olarak tanımlamıştır (Balpınar, 2012, s. 77).

Süveyş Krizi'nin önemli sonuçlarından birisi, ABD'nin Ortadoğu politikalarında değişikliğe giderek, "Eisenhower Doktrini" olarak da bilinen, bir dış politika perspektifi ortaya koymasıdır. Bu doktrine göre ABD, Sovyetlerin bölgede artan nüfuzunu uluslararası komünizmin yayılması olarak tanımlayarak, bu tehdidi bertaraf edebilmek için Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımda bulunmaya karar vermiştir. Bu doktrinle birlikte, Britanya ve Fransa'nın Ortadoğu'da bıraktığı boşluğu ABD doldurarak, bölgede etkin aktörlerden birisi olmuştur (Bilgiç, 2005, ss. 97–98).

Filistin tarafında, 1950'li yılların sonunda kurulan "El-Fetih", İsrail'in tehdit algılamalarında ön plana çıkmıştır. El Fetih'in taktik amacı Fidayun güçlerini organize hale getirip İsrail hedeflerine yönelik vur-kaç operasyonları tertip etmektir. Stratejik amacı ise Arap ülkelerinin çatışmaya dahil olmalarını sağlayarak Filistin-İsrail çatışmasını Arap-İsrail savaşına dönüştürerek mutlak bir zafer elde etmek ve Filistin topraklarını yeniden ele geçirmektir. Ayrıca Filistin meselesinin dünya kamuoyunca daha fark edilir kılınmasını sağlamak, örgütün amaçlarındandır (Balpınar, 2012, s. 79).

El-Fetih, silahlı mücadele stratejisini benimsemiş bir örgüttür. El-Fetih silahlı mücadele stratejisini benimseyerek bazı avantajlar elde etmeyi amaçlamıştır: İsrail ile girişilen çatışmalarda, İsrail'in karşı saldırısına, diğer Arap devletlerinin de dahil olarak, İsrail ile çatışmalarını sağlamak ve halk desteğini sağlamak ki hem Filistin halkının desteğini sağlamak hem de bölgedeki Arap halklarının özgür Filistin için kendi hükümetlerine baskı yapmalarını sağlamaktır. Ayrıca silahlı mücadele stratejisi, Filistin halkının

temsilcisi konumunda olan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) içerisinde El-Fetih tabanlı bir kurumsallaşmaya da fayda sağlamaktadır (Kurz, 2001, s. 22).

1960'lı yıllara gelindiğinde İsrail'in, Fransızların yardımıyla, Necef Çölü'nde atom bombası yapında kullanılacak bir nükleer reaktörü (Dimona) faaliyete geçirme planı ABD-İsrail ilişkilerinde yeni bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. ABD tarafı bu reaktörün nükleer silah yapımında kullanılmaması için İsrail'e baskı yaparken İsrail de, bunun karşılığında HAWK füzeleri ve çeşitli silahları içeren silah yardımı talebinde bulunmuştur. ABD'nin İsrail'e kurmuş olduğu baskının sebebi, bölgede nükleer silahlanma yarışı, bölgedeki diğer aktörlerin SSCB'nin nüfuzu altına girmelerine sebebiyet verebileceği endişesidir. Mülteci sorunun çözümü ve nükleer tesisin ABD'li uzmanlar tarafından kontrolü karşılığında ABD ve İsrail arasında silah antlaşması yapılmıştır. Ancak İsrail başbakanı Golda Meir, silah antlaşmasını elde ettikten sonra mültecilere yönelik planları Arap yanlısı bularak antlaşmayı reddetmiştir (Bilgiç, 2005, s. 100).

Johnson yönetimi ile birlikte ABD-İsrail ilişkileri düzenli bir yoğunluk kazanmıştır. 1964 yılında İsrail Başbakanı Levi Eskol'un ABD ziyaretinde ABD-İsrail arasında ortak bir bildiri yayınlanmış, ABD, İsrail'in toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruyacağını teyit etmiştir. 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı'na kadar ABD, İsrail'e sınırlı silahla yardımını biraz arttırmak dışında Ortadoğu'ya temkinli yaklaşmıştır. Altı Gün Savaşı ise bir kırılma noktası olmuş, ABD'nin Vietnam'daki durumunun aksine İsrail'in Arap milliyetçiliğine karşı kazandığı zafer, üçüncü dünyanın giriştiği her silahlı mücadeleyi de kazanamayacağını ortaya koymuştur. Öte yandan Altı Gün Savaşı'ndan önce ABD, Araplar ve İsrail arasında ateşkes sağlamayı öngören antlaşmalar için çaba harcarken, Altı Gün Savaşından sonra iki taraf arasında etkili ve sürekli bir barış antlaşması için çalışmıştır. ABD bundan sonra 1956 Süveyş Krizi'ndeki gibi İsrail'i, işgal ettiği topraklardan çıkmaya zorlamamış, İsrail'in Araplardan elde ettiği bazı ödünleri alarak bu topraklardan çıkmasını tercih etmiştir. Bu bağlamda SSCB'nin BM nezdinde, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çıkmasını talep eden girişimlerini desteklememiş, bu durum da bölge ülkelerinde SSCB nüfuzunun artmasına yol açmıştır (Bilgiç, 2005, ss. 101–103).

5.1.5. Filistin’de Barış Süreci ve Barış Sürecine Götüren Koşullar

1967 yılında Arap-İsrail Savaşı ile birlikte, İsrail Batı Şeria ve Gazze’yi işgal etmiştir. Bu durum neticesinde Filistinliler ve Filistin’deki Arap nüfusun kontrolündeki son toprak parçaları İsrail kontrolüne girmiştir (Özkoç, 2009, s. 168). İsrail işgalinin yirminci yılında (1987), işgal altındaki ağır yaşam koşullarının getirdiği zor durum ve yıllardır süren diplomatik girişimlerden umudunu kesen Filistinlilerin ortak bilinçle hareket ettiği bir mücadele hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareket “silkinme” anlamına gelen İntifada’dır. Filistinlilerin mücadelesinde önemli bir konumda olan I. İntifada bağımsızlık ve devletleşme açısından önemli bir adım olmuştur. I. İntifada’nın önemli özelliklerinden birisi, Filistin halkının, kurtuluşu için gerekli olanın kendilerinin harekete geçmelerine dayandığının farkına varması ve fraksiyon, sosyal statü ve siyasi görüş ayrılıklarının ikinci plana atarak, daha önce görülmemiş bir ortak bilinçle hareket etmeleridir (Çubukçu, 2004, ss. 70–71).

İntifada bütün Filistinliler nezdinde yayılırken, örgütlü, stratejisi ve amacı olan yeraltında liderliği olan bir direniş hareketine dönüşmüştür. İntifada dahilinde, taş atma, protesto, İsrail askerlerine hakaret gibi fiziki eylemlerin yanı sıra İsrail mallarını boykot, “dükkan savaşları” diğer bir deyişle kepenk kapatma ve İsrail’de çalışan Filistinli işçilerin iş bırakma eylemleri gibi pasif direnişler de söz konusu olmuştur. Bütün bu eylemlerin sistematik hale gelmesinde halk komitelerinin faydaları görülmüştür. FKÖ-El Fetih, Hamas, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Komünist Parti ve İslamcı grupların iç yapısını oluşturduğu Birleşmiş Milli Liderlik ise halk komitelerinin işlerlik kazanmalarını sağlamıştır. Böylelikle Filistinliler yalnızca bireysel olarak değil kitlesel bir mücadeleye girişmişler, ideolojik yaklaşımlardan uzak olarak “topraklarına tutunma” mücadelesi verebilmişlerdir. El Fetih, Hamas, Halk Cephesi, ve İslami Cihat üyelerinin oluşturdukları halk direniş komiteleri 1967 öncesi sınırlar içinde bir Filistin devleti kurulması (bkz. BM Güvenlik Konseyi’nin 242 No’lu kararı-Ek-1) ve mülteci sorununu BMGK’nın 194 No’lu kararında olduğu gibi çözmek, aynı zamanda, İsrail Ordusu ile Yahudi yerleşimcilerini bölgeden atmak amaçları doğrultusunda mücadele etmişlerdir. I. İntifada Oslo Antlaşması ile başlayan barış sürecine gidilmesini hızlandırmıştır (Çubukçu, 2004, ss. 71–73).

İsrail’i “Barış Sürecine” götüren koşullara bakıldığında ise Soğuk Savaş’ın sonunun gelmesiyle değişen dünya düzeni ve ekonomik dönüşümler ön plana çıkmaktadır.

İsrail'in kuruluş aşamasında, Yahudilerin Filistin'e "kibutz" örgütlenmesi şeklinde yerleşerek kırsal yerleşimler kurması, İsrail Devleti Genel İşçi Konfederasyonunun (Histadrut) ekonomideki ağırlığı ve İsrail'deki siyasi liderliğin 60'ların sonuna kadar, Mapai (Mifleget Paalei Eretz Israel / İsrail Toprağının İşçi Partisi) tarafından temsili, İsrail'deki ekonomi ve siyasetin sosyalist ideolojiden ilham aldığına ilişkin bir kanaat oluşmasına sebep olmuştur. Ekonomik yapının 1980'lere kadar bu iskelette olması bu yorumların yelpazesini genişletmiştir. Ancak, İsrail'in siyasal ve ekonomik yapısını yönlendiren husus, sosyalist ideolojiden esinlenmesinden ziyade Filistin'in kolonizasyon sürecinde güçlü bir burjuvazi eksikliğinden dolayı ancak devlet eliyle ekonominin yönlendirilmesidir. Ayrıca İsrail'in ekonomi politikasında her ne kadar sosyalist ideolojiyi çağrıştıran bazı yöntemler mevcut olsa da, hiçbir zaman özel sermaye karşı oluşum benimsenmemiştir (Hanieh, 2003, s. 6).

İsrail'in kuruluşundan sonra devlet bir yandan yerleşimler aracılığıyla yayılmakla meşgul olurken diğer yandan sosyal sınıf oluşturma hususunda da ilgilenmiştir. Devlet, iş çevrelerini Almanya'dan gelen sermaye ve Yahudi diasporasının finansmanı aracılığıyla desteklerken diğer taraftan işçi sınıfını ise Araplar ile Asya ve Afrika'dan gelen Yahudiler oluşturmuştur (Hanieh, 2002).

1967'deki İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'yı işgaliyle birlikte Filistin'in kolonizasyon süreci de yeni bir aşamaya girmiştir. Asya, Avrupa ve Afrika'dan göç eden Yahudilerin işgücünü oluşturmalarının yanı sıra Filistinliler de İsrail'e ucuz iş gücü kaynağı olmuştur. Filistin açısından da 1967'den 1970'li yılların ortasına kadar Körfez ülkelerinden gelen maddi yardımların yanında İsrail ile oluşturulan entegrasyon Filistin ekonomisinde İsrail'e bağımlılığa dayanan bir büyüme gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu yolla İsrail hem ucuz iş gücüne sahip olmuş hem de sermaye fazlasının ihtiyacı olan pazara kavuşmuştur (Özkoç, 2009, s. 172).

1980'lerin ortasından itibaren ise dünya çapında yaşanan durgunlukla beraber, İsrail burjuvazisi ekonomik alanda kendi egemenliğini işler hale getirmiştir. İsrail ekonomisinde, üzerinde 80'li yıllara kadar ağırlığı olan işçi sınıfı yerine zaman içinde olgunlaşan burjuvazi gelerek, büyük bir değişim yaşanmıştır. Siyasal alanda da 70'lerin sonu itibarıyla ekonomik alanda neo-liberal politikaları olan Likud Partisi İsrail siyasetine yön vermeye başlamıştır. Artık ekonomi alanında devletin ağırlığı azalırken özel sermaye ve girişimin etkisi artmaya başlamış oldu (Özkoç, 2009, s. 172).

İsrail'in sosyo ekonomik dönüşümü Filistin politikalarına da yansdı. Uluslararası kapitalizm ile entegre olmak isteyen ve Arap ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirme gayesi olan İsrail, Filistin sorununa mutlaka çözüm bulmak zorundaydı. Filistin-İsrail sorununda bir çözüm olmadığı takdirde İsrail şirketlerinin ABD, Avrupa piyasalarına yatırım ve bölgedeki Arap ülkeleriyle de ticaret yapması zor hale gelecektir. Bu bağlamda Oslo sürecine giden yolda yeni oluşmuş ekonomik yapının talepleri etkili olmuştur (Özkoç, 2009, s. 172).

1982'deki İsrail'in Lübnan'ı işgali ile birlikte FKÖ, karargahını Tunus'a taşımış ve Filistin halkıyla irtibatı kopmuştur. 1987'deki I. İntifada ile birlikte FKÖ tekrardan etkinlik kazanmış ve Ürdün'ün de 1988 yılında Filistin üzerindeki haklarından vazgeçtiğini de açıklamasıyla FKÖ lideri Yaser Arafat Filistin Devleti'nin kurulduğunu açıklamıştır. ABD ile FKÖ arasındaki görüşmeler neticesinde FKÖ'nin ABD tarafından tanınmasına, bunun karşılığında da ABD'nin taleplerinin FKÖ tarafından kabul edileceği ortaya çıkmıştır. Ayrıca FKÖ şiddet eylemleri ve terörizmden vazgeçtiğini, anlaşmazlığın tarafları olan aktörlerin barış ve güven içerisinde yaşama haklarını deklare etmiştir. I. Körfez Savaşı'nda Arafat'ın Irak lideri Saddam Hüseyin'i desteklemesi ABD-FKÖ ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Nihayet ABD açısından Barış sürecine bakıldığında, I. Körfez Savaşı sonrası bölge açısından bozulan imajını düzeltmek için İsrail-Filistin sorununun çözümü önem kazanmıştır (Oruç, 2014).

Filistin Barış Süreci'ni oluşturan bazı görüşmeler, konferanslar ve antlaşmalar şu şekilde sıralanabilir:

- Madrid Konferansı (1991)
- Oslo I Antlaşmaları / İlkeler Bildirgesi (1993)
- Paris Protokolü (1994)
- Gazze-Eriha (Kahire) Antlaşması (1994)
- Oslo II (Taba) Antlaşması (1995)
- El Halil Protokolü (1997)
- Wye River Memorandumu (1998)
- Şarm El Şeyh Memorandumu (1999)
- Camp David Zirvesi (2000)

Soğuk Savaş'ın sonra ermesinin dünyadaki çatışma bölgelerine bazı etkileri olmuştur. ABD'nin komünizm tehlikesine karşı vermiş olduğu destekler son bulurken, Filistin de, ABD'nin İsrail'e vermiş olduğu destek karşılığında aldığı SSCB desteğinden mahrum kalmıştır. SSCB'nin çöküşü, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve diğer Marksist grupların Filistin'deki etkileri azalırken, bölgedeki ABD etkinliğine karşı çözümsüzlüğü savunan politikaların da sonunu getirmiştir. Ortadoğu'da Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile birlikte ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığı sorgulanırken, İslami kökenli mücadele, ABD hegemonyasına karşı komünizmin bıraktığı boşluğu doldurmaya başlamıştır. İslami hareketler arasında ABD karşıtlığı trend olma eğiliminde olmuştur. Bu sebepten dolayı İsrail İslami yapıya sahip ve Filistinliler arasında popülaritesi artan Hamas yerine, daha seküler yapıda olan El Fetih'i tercih etme durumunda kalmıştır. Aynı zamanda Hamas'ın güçlenme eğiliminden endişe duyan İsrail'i bu endişesi “masaya oturma” konusunda istekli hale getirmiştir. Çünkü müzakerelere başlanmaması durumunda Filistin sorunun çözümü daha komplike bir hale gelirken, muhatap olarak karşıda, uzlaşma ihtimalinin zayıf olduğu, İslami yapıya sahip Hamas bulunacaktır. Öte yandan I. Körfez Savaşı sırasında İsrail'in de savaşa dahil olma ihtimali ve hem kendi kamuoyu hem de Arap dünyası kamuoyunu tatmin amacıyla ABD, İsrail'i masaya oturmaya teşvik etmiştir (Esen, 2019, ss. 122–123).

Irak'ın Kuveyt işgalinin sona ermesinden sonra ABD'nin yoğun girişimleriyle 30 Ekim 1991 'de Madrid Konferansı toplanmıştır. Adı geçen konferans üç gün sürmüştür. Konferansın çerçevesi üç temel ögeden oluşmaktadır: Açılış Konferansı, iki taraflı görüşme girişimi ve çok taraflı görüşme girişimi. Açılış konferansının amacı bir sonraki görüşmelerin başlatılması amacı içermektedir. Çözümlerin veya antlaşmaların uygulamaya konmasında bağlayıcı değildir. İki taraflı görüşmeler geçmişteki anlaşmazlıkları çözme amacına yönelik olup, İsrail'in Mısır haricindeki sınırdaş olduğu ülkeler arasında yapılmıştır. Bu bağlamda İsrail-Ürdün, İsrail-Lübnan, İsrail-Suriye ve İsrail-Filistin tarafları arasında dört ayrı iki taraflı görüşme dizisi şeklinde yapılmıştır. İsrail ve Filistin arasındaki görüşmeler şu şekilde formülize edilmiştir: Beş yıllık ara özerk yönetim düzenlemeleri ve bunu takiben kalıcı statü meselelerine ilişkin görüşmelerin yapılması. Çok taraflı görüşmeler taraflar arasındaki güven inşasını amaçlarken görüşmeler, su, çevre, silahların denetlenmesi, mülteciler ve ekonomik kalkınma olmak üzere bütün Ortadoğu'yu ilgilendiren konular üzerindedir. Çok taraflı görüşmeyi başlatan taraflar İsrail-Ürdün tarafları olmuştur (“Barış Süreci”, y.y.).

1992 seçimlerinde, İsrail’de, İzak Rabin liderliğindeki İşçi Partisi seçimden galip çıkmıştır. Rabin hükümeti Filistinlilere yönelik kısıtlamaları hafifletirken, “barış için toprak” fikrine yakın bir çizgide olmuştur. Rabin yönetimindeki İsrail müzakereleri ve barış iklimini kesen taraf olarak gözükmek istememekle birlikte Filistin de kendisine eşit statüde müzakere imkânı veren sürecin kesilmesini istememiştir. Süreç, ayrıca, Filistin’de otoritesi zayıflayan, I. Körfez Savaşı’ndaki tutumu nedeniyle ekonomik ve siyasal anlamda zor duruma düşen FKÖ için bir çıkış kapısı olmuştur. Her iki taraf açısından da, içeride bu sürece muhalif bir güçlü kesim bulunmuştur. Böyle bir ortamda hem İsrail tarafı hem Filistin tarafı Oslo’ya giden süreci gizlilik içinde yürütmüştür. FKÖ üyesi Ahmed Kurey ile İsrailli akademisyen Yair Hirschfeld müzakerelere başlamıştır. Bu görüşmeye İsrail tarafının bilgilendirilmesi silsile şeklinde olmuş, dışişleri bakan vekili Yossi Beilin’e ulaştırılan bilgiler onun tarafından dışişleri bakanı Şimon Peres ve başbakan İzak Rabin’e bildirilmiştir. Oslo’yu oluşturan “İlkeler Bildirgesi” bu şekilde oluşturulmaya başlanmıştır (Esen, 2019, s. 124).

Norveç dışişleri bakanı hamiliğinde Arafat ve Rabin’in meşhur mektuplaşmalarıyla resmiyet kazanan Oslo Süreci’nin ilk ayağı olan Oslo I Antlaşmaları 1993-1995 yılları arasında FKÖ ve İsrail’in imzaladıkları antlaşmalar serisidir. Oslo süreci, İlkeler Bildirgesi, Kahire Antlaşması, Washington Antlaşması ve Paris Protokolü’nü içermektedir. İlkeler Bildirgesine göre, Filistin ve İsrail eşit şartlarda görüşmelerde bulunurken, kültür, sağlık, sosyal refah, dolaysız vergilendirme ve turizm alanlarında yetki Filistin’e devredilecektir. Beş yıllık bir geçiş süreci öngören bildirgeye göre muhatap alınan Filistin yönetiminin yetki alanları Batı Şeria ve Gazze şerididir. Bu bildirgeyle birlikte İsrail ilk defa dolaylı olarak Filistin halkının siyasi ve meşru haklarını tanımış, Gazze ve Batı Şeria’dan çekilmeyi kabul etmiştir. Ancak Kudüs’ün statüsü gibi bazı önemli konular ertelenmiştir (Çubukçu, 2004, s. 88).

İmzalanan Paris Protokolü tarafların ekonomik ilişkileri ile alakalı olup, inisiyatifin İsrail’de olmasını sağlayan bir yapıdadır. Protokole göre taraflara, kendi bölgelerindeki işçi hareketliliklerini belirleme hakkı tanınmıştır. Bu madde aslında iki tarafı da kapsasa da fiiliyatta tek taraflı bir içeriktedir. Çünkü hiçbir İsrailli Filistin bölgesinde çalışmazken İsrail’de Filistinli işçilerin sayısı hatırı sayılı düzeydedir. Böylelikle İsrail Filistinli işçilerin kendi ülkelerine girip çıkmalarına müdahale edebilecektir. Ayrıca İsrail protokole göre sınırları da denetim altına aldığından Filistin ticareti İsrail kontrolüne girmiştir (Özkoç, 2009, ss. 181–182).

Paris Protokolü, Filistin'in her türlü gelişim hakkı için İsrail'e veto hakkı tanımıştır. İsrail'in maliye ve kalkınmaya ilişkin belirleyeceği kur oranlarının Filistin ekonomisindeki baskın unsur olmasına yol açmıştır. Dış ticaret ve endüstri gibi diğer ekonomi parametreleri de Paris Protokolü uyarınca, Filistin üzerinde kesin bir İsrail denetimi sağlamıştır (Pappe, 2007, s. 396).

İlkeler Bildirgesi'nde de öngörüldüğü üzere İsrail'in Gazze ve Eriha'dan çekilişini sağlamak amacıyla FKÖ ve İsrail Mayıs 1994'te Gazze-Eriha Antlaşmasını imzalamışlardır. Antlaşmaya göre İsrail üç hafta içerisinde Gazze ve Eriha'dan çekilişini tamamlayacaktır. Çekildiği yerlerde de FKÖ'ye yetki devrinin tamamlayacaktır. Ancak bu duruma istisna olarak belirtilen Yahudi yerleşimleridir. Böylelikle bu antlaşma statükoyu korumakta, Filistinlilerin daha fazla söz sahibi olmalarına imkan sağlamamaktadır. Yine antlaşmaya göre, Filistin yönetiminin yargılama yetkisi Gazze ve Eriha'dan ibaret olup, Yahudi asıllılar istisna teşkil etmiştir. İsrail, Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimcilerin güvenliği konusunda sorumlu kalırken, Filistinlilerin polis teşkilatı kurmalarına olanak sağlamıştır. Eriha ve Gazze arasındaki güvenli geçiş İsrail taahhüttü altında olup, Filistin bölgelerinin etrafından dolaşan yol ağı inşa ederek kendi toprakları ile yerleşimler arasındaki bağları güçlendirmiştir. Ayrıca İsrail'in Filistin bölgeleri arasındaki geçişleri kontrol etmesi Filistin egemenliğini sınırlandırmıştır (Özkoç, 2009, ss. 182–183).

Oslo II olarak da bilinen Taba Antlaşması, bir nevi İsrail'in Filistinlilere uyguladığı "apartheid" politikasının da kabulü olmuştur. Filistin toprakları üç bölgeye ayrılmış ve A, B, C olan bu bölgelere farklı statüler verilmiştir (bkz. Ek 4). El Halil'in de içinde bulunduğu, giriş çıkışın İsrail denetiminde olan altı şehir (Cenin, Kalkilya, Nablus, Ramallah, Tulkarem) A kategorisinde olmuştur. A kategorisindeki yerlerde yönetim ve güvenlik Filistinlilerdedir B kategorisindeki olan alanda Filistin nüfusunun % 27 tekabül bir nüfus mevcutken, yönetim Filistinlilerde, güvenlik ise İsrail denetimindedir. C bölgelerinde ise hem yönetim hem de güvenlik İsrail yönetimindedir. Antlaşmanın getirdiği koşullar, Filistin şehirlerinin izole edilmiş, birbirleriyle fiziki bağının koptuğu bir görünüm getirmiştir. A ve B bölgeleri, C bölgeleri ile çevrili olduğundan pratikte Filistin, İsrail kontrolünde kalmıştır (Çubukçu, 2004, ss. 90–91).

1995 yılının Kasım ayında İsrail lideri İzak Rabin, Oslo Antlaşmalarına dini gerekçelerle karşı çıkan Yigal Amir tarafından öldürülmüştür. Rabin'in ölümünü, 1996

seçimlerinde İşçi Partisi'ne desteği baltalayan Hamas saldırıları izlemiştir. Filistin devletine ve işgal altındaki topraklardan çekilmeye karşı çıkan Likud Partisinin lideri Benjamin Netanyahu İsrail'in yeni başbakanı olmuştur. Bundan sonra Barış Süreci'nin çökme ihtimalinden endişe eden Clinton yönetimindeki ABD, süreçte daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır ("The Oslo Accords and the Arab-Israeli Peace Process", 2016).

1997 yılının Ocak ayında, ABD arabuluculuğunda İsrail ve Filistin yönetimi, Hebron'un (El Halil) oğunun Filistin kontrolüne devredilmesini sağlayan Hebron Protokolünü imzalamışlardır. Ekim 1998'de yine ABD gözetiminde İsrail'in Batı şeria'dan biraz daha çekilmesini ngren Wye River Memorandumu yayımlanmıştır. Wye River Memorandumu'nun uygulanması hususundaki çekişmeler Likud iktidarının sonunu getirmiş, Mayıs 1999 tarihinde Ehud Barak liderliğindeki İşçi Partisi yönetime gelmiştir. Barak, hem Filistin hem de Suriye ile anlaşabileceğine dair bir ngrde bulunmuştur. Bu yolla Arafat ile her iki tarafın daimi statülerinin müzakere edileceğini taahhüt eden şarm el şeyh Muhtırası'nı imzaladılar. Barak İsrail güçlerini tek taraflı olarak Güney Lübnan'dan çekti ve Başkan Clinton'a bir zirve toplaması için ısrarda bulunmuştur. Temmuz 2000 yılında ABD gözetiminde Camp David zirvesi toplanmıştır. Ancak zirve antlaşma olamadan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu hususta Barak'ın verdiği bazı tavizlere rağmen ana konularda taraflar birbirlerine uzak kalmışlardır. zerinde antlaşma sağlanamayan temel konular, sınırlar, Kudüs'n statüsü ve İsrail'in Filistinli mültecilerin geri dönüş haklarını tanıyıp tanımayacağıdır ("The Oslo Accords and the Arab-Israeli Peace Process", 2016).

28 Eylül 2000 tarihine gelindiğinde Likud Partisi lideri Ariel şaron'un Mescid-i Aksa'yı ziyaretini büyük protesto ve kitlesel hareketlere sebep olmuş ve şiddeti tırmandırmıştır. Nihayet kitlesel hareketler II. İntifada, diğer bilinen adıyla El Aksa İntifadası'na dnşmştir. Bu tarihten sonra bölgedeki şiddet artarak devam etmiştir. 1990'larda oluşturulan müzakereler ve barış süreci, hem İsrail'in hem Filistin'in hem de bölgedeki Arap lkelerinin kalıplaşmış düşüncelerinin yıkılmasına sebep olmuştur. Ayrıca bölgedeki, sorunların zlp kalıcı bir barış sağlanmasının nasıl bir görünümde olacağına dair bir temel oluşturmasına yardımcı olmuştur ("The Oslo Accords and the Arab-Israeli Peace Process", 2016).

5.2. SAVAŞ VE BARIŞ EKSENİNDE ÜRDÜN HAŞİMİ REJİMİ, İSRAİL VE ABD ÜÇGENİ

İsrail'in kuruluşunun bölgedeki Arap ülkeleri tarafından engellenememesi, bu ülkeler nezdinde bir takım iç hesaplaşmaların doğmasına sebep olmuştur. Bu Arap ülkelerinden birisi olan Ürdün'de Kral Abdullah, İsrail karşısındaki yenilginin sorumlularından birisi olarak görülmüş ve dahası İsrail ile barış yapmaya çalışması da 1951'de suikasta uğramasına giden süreci hızlandırmıştır. Kral Abdullah'ın öldürülmesi yine de Haşimi Hanedanlığı'nın yıkılmasına yol açmamış, Ürdün'deki Haşimi yönetimi muhafaza edilmiştir (Lewis, 2018, ss. 466–467).

I. Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra imzalanan mütarekeler itibarıyla İsrail hem Mısır hem Ürdün nezdinde barış antlaşmasına hazır olduğunu bildiren gayri resmi mesajlar göndermiştir. Bu çağrı Mısır tarafında karşılık bulmazken Ürdün'de Kral Abdullah tarafından olumlu karşılanmış ve İsrail-Ürdün arasındaki görüşmeler 1949 Kasım ayından Kral Abdullah'ın 1951'deki ölümüne dek sürmüştür. Bu görüşmeleri taraflar açısından cazip kılan hususlar ekonomi, ticarete ve güvenlik alanlarında olmuştur. Hem Ürdün hem de İsrail savaşın getirdiği ekonomik krizle mücadele etmekteydi. Hayfa Limanı'na ulaşımı kesilen Ürdün'ün Akabe ve Beyrut limanları gibi alternatif limanlarda giriştiği ticaretin mali yükü artmıştır. Ayrıca Kral Abdullah Batı Şeria ve Kudüs'ü ilhak etmeyi planlamaktaydı. Kral Abdullah İsrail ile doğrudan müzakere ve Batı Şeria'yı ilhak planında ABD ve Britanya'nın desteğini de sağlamıştır (Shlaim, 2017, ss. 397–399).

Batı Şeria'yı ilhak planından dolayı Ürdün, Arap Ligi'nde de Filistin'e yönelik, Filistin devletinin kuruluşunun ilanı gibi bazı kararlara muhalif kalmıştır. Nihayet Arap Ligi'nde de bu doğrultuda takındığı muhalif tavırlarla niyetini belli eden Ürdün, Nisan 1950'de Arapların elinde kalan Filistin topraklarını ilhak ettiğini açıklamıştır. Mısır ve bazı Arap Ligi üyelerinin, Ürdün'ün Filistin'den çıkmasını istemelerine rağmen Irak ve Yemen'in Britanya nezdindeki lobi faaliyetleri, ABD ve Britanya'nın Ürdün'ün ilhak kararını desteklemelerine neden olmuştur. Böylece I. Arap-İsrail Savaşı'nın sonucunda Filistin, İsrail ve Ürdün arasında paylaşılmıştır (Akyol, 2017, s. 287).

Ürdün'ün içyapısı incelendiğinde halkın içinden gelen bir yönetimden yoksun olduğu, dış güçler tarafından yapay sınırlar içerisinde varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Bununla birlikte Batı Şeria'nın ilhakı ile nüfus heterojen bir yapıya bürünmüştür. Bu

gibi hususlar Ürdün'ün batılı anlamda devlet inşasını tamamlamasına engel olmuştur (Çiftçi, 2016, s. 116).

Ürdün, kaotik bir coğrafyada yer alırken bir yandan da Filistinli nüfus ve göçmenlerin yüküyle ortaya çıkan istikrarsızlık sorununu kuruluşundan beri yaşamaktadır. Rejimi ayakta tutabilmek için Haşimi Hanedanı iç ve dış politikada hassas bir denge yakalama mecburiyetindedir. Rejim Ürdün'ün jeostratejik öneminden faydalanarak rant dayalı bir sistem kurulmasına neden olan dış yardım girişini sağlamıştır. Böylelikle güçlü bir ekonomiden yoksun olmaktan kaynaklanan sorunları aşmak için dış yardımlara başvurulmuştur. Devlet ve toplum arasındaki ilişkiler, yardımların dağıtımına dayanarak rejimin ekonomik ve siyasal sorunlarla başa çıkabilmesine göre programlanmıştır. Ürdün'ün ekonomik yapısı Haşimi Hanedanı'na yönelik muhalefeti en aza indirmeye yönelik bir amaç taşıırken, yine rejime sadık bir güvenlik teşkilatının da kurulmasını amaçlamıştır (Şen, 2012, s. 145).

Yapay devlet sınırları, sömürge geçmişi, devlet ve millet inşasını tamamlayamamasıyla klasik bir üçüncü dünya ülkesi olan Ürdün yapı itibarıyla de küçük devlet özelliklerini taşımaktadır. Nüfus, yüzölçümü, askeri ve kendine yetecek bir ekonomik kapasiteden yoksun olan Ürdün'ün uluslararası politikada etkinliği düşük olmuştur. Ürdün, toplumsal asayiş ve devlet sistemini ayakta tutabilmek için dış yardımlara bağımlıdır. Ürdün'ün almış olduğu ekonomik yardım ve askeri yardımlar 1950'li yıllara kadar Britanya tarafından sağlanırken daha sonra ABD ile gerçekleştirilen sıkı ekonomik ve siyasal yakınlaşma ile ABD tarafından sağlanmaya başlanmıştır (Çiftçi, 2016, s. 116).

Batı Şeria'nın ilhak kararından sonra Ürdün yönetimi 1954'te krallıkta yerleşik Filistinlilere Ürdün vatandaşlığı vermiş ve meclisin alt kanadında Batı Şeria için temsil hakkı tanımıştır. Haşimiler, Batı Şeria'yı ilhaklarında, Batı Şerialı kesimin Ürdün içerisinde asimile edilmelerine yönelik politikalar izlemiş, Filistinlilerin büyük Ürdün'ün bir parçası kabul edilip hiçbir şekilde ayrı milli bir Filistin kimliğinin varlığını kabul etmemişlerdir. Filistinliler açısından bakıldığında ise güçlü bir kimlik bilinci mevcut olup, Filistin'e aidiyetlerini korumuşlardır. İlhakla birlikte demografik yapı Ürdün Irmağı doğusundaki yerli halk aleyhine bozulmuş, Batı Şerialı Filistinliler çoğunluğu oluşturmaya başlamışlardır. Bu durum Ürdün'ün Filistinlileri temsil iddiası açısından bir dayanak oluştururken, Haşimi rejimi açısından ileride beka sorunu oluşturmuştur (Kemiksiz, 2019, s. 196).

1952’de Mısır’da iktidarı ele geçiren Cemal Abdülnasır ile birlikte Arap milliyetçiliği bölgede yükselişe geçmiştir. 1959 yılında Mısır ve Suriye’den müteşekkil Birleşik Arap Cumhuriyeti Arap Ligi’ne Filistin’in siyasal oluşum meselesini getirmiştir. Nasır’a göre İsrail, Arap-İsrail mücadelesinin yalnızca Filistinliler ve İsrail arasında değil, Arap devletleri ve İsrail arasında olduğunu kanıtlayarak Filistin meselesini kapatmak istemektedir. Böylelikle Filistin unsurunun varlığını kanıtlayacak bir Filistin temsili elzem olmuş ve bu yolla Nasır Filistin temsilinin, Arapların İsrail ile mücadelesini meşrulaştıracağını düşünmüştür. Bu düşüncelerden hareketle Filistin halkını temsil edecek bağımsız siyasi kurumlara yönelik güdeme gelen önerinin nihai hedefi bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasıdır. Öneride ortaya konulan plana göre, Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün Filistinlileri tarafından bir ulusal konsey teşkil edilecek, bu konseyin de seçeceği bir yürütme organı Filistinlileri temsil edecektir (Kemiksiz, 2019, s. 197).

Oluşturulmaya çalışılan bu siyasi oluşumun Batı Şeria’da kurulacak olması, Ürdün nezdinde rahatsızlık uyandırmıştır. Sadece Batı Şeria’yı da kaybetmekle kalmayarak, Ürdün’deki Filistinlileri de temsil iddiasında bir siyasi oluşumun ortaya çıkması Ürdün için bir beka sorununu ortaya çıkartacaktır. Haşimi rejimi bu sebeplerden dolayı plana tüm yönleriyle karşı çıkmıştır. Rejim, temsil meselesi ile alakalı olarak, Ürdün yönetiminin Ürdün’de yaşayan Filistinlilerin tek yasal temsilcisi olduğunu ve yine Filistinlilerin çoğunluğunu temsil ettiğini savunmuştur. Ürdün’ün ikinci argümanı, Batı Şeria’nın ilhakının Batı Şeria’da yaşayanların iradesi ile gerçekleştiğidir. Ürdün tarafının bir diğer savunduğu görüş ise Nasır’ın aksine, Arap-İsrail mücadelesinin bütün Arap dünyası ve İsrail arasında olduğudur. Ürdün yönetimine göre Filistin’in temsili konusu ancak Filistin’in kurtarılmasıyla gündeme gelmeliydi. Ürdün’ün 1959 ve 1963 yıllarındaki Filistin temsili meselesine yönelik Mısır planına karşı mücadelesine rağmen genel eğilim Nasır’dan yana olmuş ve ulusal konsey ile Filistin Kurtuluş Ordusunun oluşturulmasına karar verilmiştir (Kemiksiz, 2019, ss. 197–198).

Süveyş Krizi’nden sonra İsrail lideri David Ben-Gurion, Nasır’ın Arap dünyası üzerindeki artan nüfuzunu kontrol altında tutabilmek için hem ABD hem de Britanya’dan destek istemiştir. Her iki aktör tarafından olumlu karşılanan bu destek talebi neticesinde, Nasır yanlıları tarafından tertiplendiği düşünülen, Ürdün’de Haşimi Krallığına son vermeyi amaçlayan olası bir darbenin önüne geçebilmek için, Kral Hüseyin’in yardımına İsrail üzerinden Britanyalı askerler sevk edilmiştir. Ayrıca Ben-

Batı Şeria ile Ürdün arasında iki uluslu bir federasyon kurulması planını ortaya atmıştır. Henry Kissinger taraflar arasında mekik diplomasisi uygulayarak Kral Hüseyin'i ikili barış karşılığında Batı Şeria'yı kabullenmeye razı etmek istemiş, lakin başarısız olmuştur. Öte yandan Filistinliler de Birleşik Arap Krallığı planına rıza göstermemişlerdir (Pappe, 2007, ss. 297–298).

FKÖ'nün, Filistinlilerin temsilinin kabulünü engelleyen bazı hususlar vardır. Bu hususlar İsrail ve ABD'nin FKÖ'yü terör örgütü kabul edip muhatap almaması, FKÖ'nün silahlı mücadele stratejisini benimsemesi ve FKÖ'nün 242 sayılı BM kararı ile İsrail'in mevcudiyetini reddetmesi çerçevesinde toplanmaktadır. 1973 Yom-Kippur Savaşı'ndan sonra İsrail ve Suriye ile Mısır arasında, ABD arabuluculuğunda ayırma (disengagement) antlaşmaları yapılmıştır. Bu antlaşmalar İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilebileceğini göstermiş ve FKÖ'nün politikalarında bazı değişikliklere yol açmıştır. İsrail-Ürdün arasında olası bir ayırma antlaşması ile Batı Şeria'nın Ürdün'e iadesi olasılığı, ABD'nin FKÖ'yü by-pass edip Kral Hüseyin'i muhatap olarak anlaşılabileceğinin ortaya çıkması, Arap ülkelerini ve FKÖ'yü harekete geçirmiştir. FKÖ'nün Arap ülkeleri tarafından by-pass edilmesi yerine, FKÖ'nün Ürdün'ün yerine birinci plana koymaları Kissinger'ın politikasını boşa çıkartmıştır (Armaoğlu, 2019, s. 331).

FKÖ'nün Haziran 1974'te yayınladığı 10 maddelik siyasi program, Filistin topraklarının kurtarılan herhangi bir parçasında Filistin devleti otoritesinin oluşturulması İsrail'e karşı silahlı mücadelenin devamı gibi içeriğe sahip olup Ürdün'ü de ilgilendiren bazı maddeler içermektedir. Bu programa göre Ürdün'deki milli kuvvetler ile Filistin-Ürdün cephesi kurulması ve Ürdün'de Filistin siyasi oluşumu ile yakın ilişkilere sahip bir otoritenin kurulmasını sağlamak için mücadele öngörülmüştür. Ürdün ile alakalı maddelerin, Kral Hüseyin'in Birleşik Arap Krallığı projesine bir cevap niteliğinde olduğu görülmektedir (Armaoğlu, 2019, ss. 331–332).

Ekim 1974'te Rabat'ta gerçekleştirilen Arap Zirvesi'nde ise FKÖ Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak tanınmıştır. Söz konusu karar, Filistin temsili konusunda Ürdün tezlerinin aleyhine bir niteliktedir. Batı Şeria'yı ilgilendirmekle kalmayıp Doğu Şeria Filistinlileri üzerindeki FKÖ'nün söz hakkını da tanıyarak Haşimileri kritik bir pozisyona sokmuştur. Kral Hüseyin, bu kararı, yoğun baskı ve Ürdün'e yapılacak maddi yardım taahhüdü altında tanıyarak Filistinlilerin de temsil edildiği parlamentoyu

feshetmiştir. Aldığı bu kararlar zirve kararına uyacağını göstermiştir. Ancak arka planda Kral Hüseyin'in bu kararı tanınmasında ABD ve İsrail'in FKÖ'ye yönelik tavizsiz tutumları yatmaktadır. Kral Hüseyin hem ABD hem de İsrail'in FKÖ'ye yönelik tutumlarının FKÖ'nün Filistin'i temsilini engelleyebileceğine inanmıştır. Ayrıca Arap ülkelerinin ve Filistinlilerin işgal atındaki topraklar ile ilgili bir müzakerede Ürdün'ün merkezi konumunu tanımak zorunda kalacaklarını düşünmüştür (Susser, 1994, ss. 214–217).

Sovyetler Birliği ve başkan Jimmy Carter döneminde ABD, barışa yönelik görüşmelerde FKÖ'nün varlığını ön plana çıkartmıştır. Başkan Carter da SSCB'nin bu politikasını desteklerken, barış sürecinin merkezine Filistin sorununu koymuş, ilk kez Filistin sorunun mülteci sorunundan daha farklı olarak, politik boyutunun da olduğunu belirtmiştir. Carter, FKÖ'nün, BM'nin 242 no'lu kararını onaylaması halinde görüşmelere Arap heyeti içinde katılmasını kabul etmiştir. Yine de Carter Filistinliler lehinde olabilecek bu görüşlerini, İsrail lobisi gibi, iç politik baskı unsurlarından dolayı terk etmiştir. Carter, barışın ön koşulu olarak İsrail'in komşuları tarafından tanınmasını istemiştir (Balpınar, 2012, s. 172).

Carter, ABD'nin Ortadoğu'da barışı sağlama misyonunu etkinleştirirken İsrail'in işgal ettiği toprakların büyük bir kısmından çekilmesi gerektiğini ve Filistinlilere Ürdün ile bağlantılı bir yurt tahsis edilmesi görüşünü savunmuştur. Bu bağlamda “Ürdün Seçeneği” planı Britanya ve İsrail'den sonra ABD tarafından da öne sürülmüştür (Kemiksiz, 2019, s. 205).

ABD ve Sovyetler Birliği Ekim 1977'de BM'in 242 no'lu kararını esas alan ve en kısa sürede Cenevre'de bir barış görüşmesi düzenlenmesini talep eden ortak bir deklarasyon yayınlamışlardır. Ancak yine İsrail'in baskıları bu ortak girişimi ABD nezdinde sonlandırmıştır. İsrail'de 1977 yılında Menahem Begin liderliğinde iktidara gelen Likud Partisi, sağ eğilimli ve sıkı bir güvenlik politikası izlemiştir. Likud, İsrail'in ilhak yanlısı olmadığı görüşünü savunurken, Batı Şeria'nın Ürdün'e ait olmadığı için geri verilemeyeceğini, Ürdün'ün Filistin Devleti olarak kabul edilebileceğini, meşru müdafaa ile ele geçirilen toprakların iadesinin zaruri olmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca Likud lideri Begin, sınır ve toprak politikalarına yönelik, Filistin'in Yahudilerin atalarından tarihsel bir hakla elde edildiği görüşüyle paralel olarak ilhak kelimesinin, bir devletin kendi toprağını ilhak edemeyeceğine atıfta bulunarak, kullanılmaması

gerektiğini belirtmiştir. Filistin'in Yahudilerin öz vatanı olduğuna atıfta bulunan Begin liderliğindeki Likud'un, Ürdün'e olan bakış açısı, Ürdün Irmağı'nın doğusunun da tarihi İsrail toprağı saydığı için, Ürdün'ün varlığının dahi yeterli bir taviz olduğudur (Balpınar, 2012, ss. 173–174).

1980'li yılların ortalarından itibaren FKÖ ve Ürdün arasındaki ilişkiler, kısa süreliğine de olsa, bir yumuşama sürecine girmiştir. 1985 yılında FKÖ ile Ürdün arasında özerk Filistin yerine, bağımsız Filistin ile ortaklığın söz konusu olduğu bir barış antlaşması imzalanmıştır. Kral Hüseyin bu barışla FKÖ'nün, Ürdün'ün barış sürecindeki merkezi rolü tanınması ve olası barış sürecinde ortak bir Ürdün-Filistin komisyonu oluşturulmasını sağlamak istemiştir. Dolayısıyla bu yolla ABD'nin Ürdün'le iltisaklı bir özerk yönetim planını, Ürdün ile iltisaklı bağımsız bir Filistin planına dönüştürmeyi amaçlamıştır (Kemiksiz, 2019, s. 207).

Antlaşmadan bir yıl sonra FKÖ ile Ürdün arasındaki ilişkiler yeniden bozulmuş ve Ürdün artık İsrail ile anlaşma arayışına yönelmiştir. Nisan 1987'de İsrail dışişleri bakanı Şimon Peres ve Kral Hüseyin'in görüşmeleri sonuçsuz kalırken, I. İntifadanın başlamasıyla "Ürdün Seçeneği" ortadan kalkmıştır. 1988 yılında ise Ürdün, Filistin sorununda keskin bir politika değişikliğine giderek Batı Şeria ile tüm hukuki ve idari bağlarını kesmiştir (Kemiksiz, 2019, s. 208).

Madrid Konferansı ile başlayan İsrail ve Ürdün arasındaki görüşmeler yaklaşık iki yıl sürmüştür. Bu görüşmeler 14 Eylül 1993 tarihinde imzalanan İsrail-Ürdün ortak gündemiyle sonuçlanmıştır. Ortak gündem barış antlaşması için ayrıntılı yol haritası ortaya koyarken şu konuları içermiştir: Sınır ve toprak meseleleri, mülteciler, su ve güvenlik ("Barış Süreci", y.y.).

Kral Hüseyin ve Başbakan Rabin arasındaki ilk açık toplantı 25 Temmuz 1994 tarihinde gerçekleşirken, bu toplantı sonucunda Rabin, Hüseyin ve Başkan Clinton'ın imzalarıyla Washington Bildirgesi yayınlanmıştır. Washington Bildirgesi ile birlikte Ürdün ve İsrail arasındaki 46 yıllık savaş durumuna son verildi. İki ülke de BM 242 ve 338 No'lu kararları çerçevesinde kalıcı, adil ve kapsamı geniş olan bir barış tesis edebilmeye yönelik irade ortaya koyma konusunda mutabık kalmışlardır. Ayrıca İsrail Kudüs'teki İslam mabetleri ve ibadet yerleri üzerinde Ürdün'ün özel rolüne saygı göstereceğini beyan etmiştir ("Barış Süreci", y.y.).

Ürdün-İsrail Barış Antlaşması ise 26 Ekim 1994 yılında Arava Vadisi'nin güney sınırında imzalanmıştır. Antlaşma, Ürdün'e yaklaşık 380 kilometrekarelik işgal atındaki toprağının iadesi ve Yermük ile Ürdün nehirlerinden adil bir su payını garanti etmiştir. Antlaşma, Ürdün'ün batı sınırını net bir şekilde tanımlayarak, Siyonist "Ürdün Filistin'dir" iddiasına da son vermiştir. Antlaşmanın yanında İsrailli ve Ürdünlü müzakereciler de bazı protokolleri imzalamışlardır. Bu protokoller Ürdün Vadisi ve Akabe-Eliat bölgeleri üzerindeki işbirliği, ticaret, ulaşım, turizm, iletişim, enerji, kültür, bilim, denizcilik, çevre, sağlık ve tarım gibi alanlardadır ("Treaty of Peace Between The Hashemite Kingdom of Jordan And The State of Israel October 26, 1994", y.y.).

Su kaynaklarının paylaşımı hususunda İsrail ve Ürdün arasındaki sorunlar ciddi boyutta ve eskiye dayanmaktadır. Söz konusu su kaynaklarının en önemlisi Ürdün ve Yermük nehirleridir. Henüz 1953 yılında Ürdün Nehri iki ülke arasında sorun ortaya çıkarttığında ABD başkanı Eisenhower anlaşmazlığın çözümü konusunda bir heyet görevlendirmiştir. Heyetin önerdiği plan ise iki tarafın da hükümetleri tarafından reddedilmiştir. Hem Ürdün hem İsrail nehirler üzerindeki anlaşmazlıklarına rağmen tek taraflı olarak bazı projelere girişmişlerdir. Altı Gün Savaşı'ndan sonra İsrail, Ürdün Nehri'nin büyük oranda kontrolü altına almıştır (Şahin, 2005, ss. 182–183).

İsrail ve Ürdün arasındaki 1994 yılında imzalanan barış antlaşmasına göre İsrail Ürdün'e yıllık 50 milyon metreküp su sağlayacağına dair yükümlülük altına girmiş, ancak kuraklığı gerekçe göstererek bu yükümlülüğünden kaçınmıştır. Yine su sorunu çözme adına iki ülke arasında Mayıs 1997 yılında ek bir antlaşma yapılmıştır. Buna göre İsrail ortak bir tuzdan arındırma tesisi yapılana kadar Ürdün'e 25 milyon metreküp ek su sağlayacağını taahhüt etmiştir. Ancak İsrail bu taahhüdünü de yerine getirmemiş, 1999 yılındaki kuraklık nehrin debisini ciddi şekilde azaltırken Ürdün'e verilen taahhütün yerine getirilmesine zemin hazırlamıştır (Şahin, 2005, ss. 182–184). Su sorunu taraflar arasındaki en ciddi sorunlardan birisi olarak güncelliğini korumaktadır.

5.3. ABD İSRAİL PERSPEKTİFİNDEN SUUDİ ARABİSTAN VE İRAN İLİŞKİLERİ

Suudi Arabistan ve İran arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı, girift bir temel üzerine tesis edilmiştir. Britanya'nın 1971 yılındaki körfezden çekilme süreci ile beraber İran Şahı'nın bölgede başat güç olma arzusu gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum Suudi

Arabistan ve İran arasındaki rekabeti derinleştirmiştir. Ancak İslam Devrimi ile beraber iki aktör arasındaki siyasi ve ekonomik rekabete ideoloji ve kimlik alanında rekabet de eklenmiştir. İdeolojik parametre açısından Suudi Arabistan Vehhabi-Selefi akımının istikametinde olup Selefi grupları desteklerken, İran bu gruplarla çatışma halindedir. Öte yandan Şia inancına sahip İran ideolojisi Şii müttefiklere sahipken, Suudi Arabistan söz konusu İran müttefikleriyle çatışma halindedir. Son olarak Suudi Arabistan ABD'nin önemli bir müttefikiyken, İran ABD'nin bölgesel ve stratejik hedeflerine karşı çıkmaktadır (Matinjavid, 2020, s. 31).

İran ve Suudi Arabistan arasında tesis edilen ilişkiler tarih boyunca istikrardan uzak bir seyrinde gitmiştir. İran'daki İslam Devrimi'nden önce açık bir husumet ikili ilişkilerde tezahür etmese de bazı ihtilaflar mevcut olmuştur. Bunun yanında işbirliği ve ortak çıkarlardan da bahsetmek mümkündür. Devrim sonrası dönemde ise ikili ilişkiler kopmuştur. 11 Eylül saldırıları ve ABD'nin Ortadoğu'daki artan etkinliği İran-Suudi Arabistan ilişkilerini daha da gergin bir hale getirmiştir. İran-Suudi Arabistan ilişkilerini etkileyen faktörler şu şekilde sıralanabilir: Vehhabi-Şii mezhepsel-ideolojik ayrışma, OPEC ve petrol çerçevesindeki ekonomik ihtilaflar ve Basra Körfezi'ndeki hegemonik, güç ve prestij mücadelesi (Özev, 2016, s. 87).

Erken dönem Suudi Arabistan ve İran ilişkilerinde kritik bir sorun yaşanmamıştır. 1940'lı yıllarda ise Hac ibadeti ile alakalı İranlı hacıların uğradığı kötü muamele ikili ilişkilere zarar vermiştir (Matinjavid, 2020, s. 32).

1958 yılında Irak'ta monarşinin yıkılması İran-Suudi Arabistan ilişkilerinde diplomatik bir ivmelenmeye yol açmıştır. Mısır'dan sonra Irak'taki monarşi rejiminin yıkılması, bölgedeki monarşik rejimler için beka sorunun ortaya çıktığının göstergesi olmuştur. Bu noktada hem İran'daki şahlık rejimi hem de Suudi Arabistan'daki krallık rejiminde işlerliğini koruyan, radikal, milliyetçi ve sosyalist unsurların rejimleri tehditlerini bertaraf etmeye yönelik bir istişare mekanizması tesis edilmiştir (Özev, 2016, s. 87).

60'lı yıllarda Arap Dünyası'nı etkisi altına alan Cemal Abdülnasır'ın monarşik rejimlere karşı olan tutumu, İran ve Suudi Arabistan'ın ortak endişeleri paylaşmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte İran'ın İsrail'i tanıyan Müslüman ülkelerden biri olması ve bu ülkeye olan tutumu Suudi Arabistan ile aralarında itilafın kaynaklarından birisi olmuştur. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulmasıyla birlikte iki ülke arasında enerji zemininde ekonomik rekabet de ortaya çıkmıştır. Üretim kotası ve

fiyatlandırma konularında anlaşmazlık yaşayan iki ülke, 1973 Arap-İsrail Savaşı ile beraber anlaşmazlıkları derinlik kazanmıştır. İran, 1973'teki petrol ambargosu konusunda, Suudi Arabistan'a destek vermemiş ve ambargoya katılmamıştır. Bu durum İran'ın, Suudi Arabistan ve diğer Arap devletleri tarafından, ABD ve İsrail'e destek olması suçlamalarına yol açmıştır. Britanya'nın da Körfez'den çekilmesi, İran'ın teritoryal taleplerini daha yüksek düzeyde seslendirmesine sebep olurken Bahreyn Sorunu'nun önemli bir ihtilaf konusu olarak ön plana çıkmasına yol açmıştır (Matinjavid, 2020, ss. 33–35).

İki ülke arasındaki ihtilaflara rağmen güvenlik kaygıları iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Arap milliyetçiliği, SSCB ve komünizm tehdidi, 1967 Yemen'deki sosyalist darbe, 1968 Irak'taki Baas Rejimi'nin tesis edildiği darbe ve Umman'daki Züffar ayaklanması iki ülkeyi de birbirine yakınlaştırmıştır. Laik İran ve Suudi rejimi yapısal farklılıklarına rağmen, statükocu devletler olarak, özellikle Irak'taki Baas Rejimi'ne karşı birlikte hareket etmişlerdir. Öte yandan SSCB tehlikesine karşı ABD ve Batılı müttefikleriyle ittifak halinde olmuşlardır. 1971'de Britanya'nın Körfez'den çekilmesiyle doğan boşluğu ABD doldurdu ve Soğuk Savaş jeopolitiğinde hem İran hem de Suudi Arabistan ABD'nin bölgedeki çıkarlarının bekçisi oldular (Matinjavid, 2020, ss. 34–35).

Modern Filistin sorunu açısından bakıldığında, İsrail'in kuruluşu ve ABD tarafından tanınması, Suudi Arabistan ve ABD ilişkileri açısından bir anlaşmazlık unsuru olmuştur. ABD'nin Siyonistleri desteklemesi Suudi Arabistan kralı Abdülaziz tarafından sert bir şekilde eleştirilse de, ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinin bozulması Suudi Arabistan çıkarlarına aykırı olacağından, bu eleştiriler retorik bir düzeyde kalmıştır. Bu arada İsrail I. Arap-İsrail Savaşı ile birlikte bölgedeki Arap ülkeleriyle kısa vadede bir anlaşmanın mümkün olmadığını kavramış, bölgeden izole olmamak adına Türkiye, İran gibi Arap olmayan aktörlerle ilişkilerini geliştirmek istemiştir. İran, İsrail'i bölgedeki Arap ve Müslüman komşularının tepkisini çekmemek adına *de jure* olarak tanımamıştır. Bununla birlikte geleneksel rakipleri Arapları dengeleyici bir unsur olarak gördüğü İsrail ile *de facto* ilişkiler tesis etmiştir. İran yönetiminin bu noktadaki amacı yalnızca Arapları dengelemek olmamıştır. 1941'deki darbeye iktidara gelen Şah, uluslararası meşruiyetini arttırmak ve Sovyet tehdidine karşı daha güçlü bir ABD desteği için İsrail ile gayri resmi ilişkilerinin gelişmesine önem vermiştir (E. Koç, 2020a, ss. 108–110).

İran’da 1951 yılında meclis İran petrolünün millileştirilmesi yönünde karar alarak Musaddık yönetimini başa geçirmiştir. Bu noktada İran petrolünde imtiyazları bulunan Britanya ve millileştirme gibi sosyalist bir adım atan İran’ın SSCB ekseninde politikalar izlemesinden çekince duyan ABD, İran hükümetini dize getirebilmek için ekonomik ambargo yoluna gitmişlerdir. Nihayet SSCB tehdidini bertaraf etmek için 1953 yılında ABD ve Britanya güdümünde Musaddık hükümetine darbe yapılmıştır. Böylelikle Sovyet tehdidinin bertaraf edilmesi dışında Batı Bloğu ülkeleri ile ABD’nin Uzakdoğu’daki müttefiklerine enerji arzı güvence altına alınmıştır. Yine 1953 darbesi, elindeki enerji kaynaklarını millileştirme potansiyeli olan bölge ülkelerine de bir mesaj niteliği taşımıştır. “Arap denizi” ile çevrili İsrail bölgede önemli bir destekçisini kaybetmemek adına, darbeye olumlu bakmıştır (E. Koç, 2020a, ss. 112–114).

Karşılıklı güven ve savunma paketi olarak kurulan Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO), Bağdat Paketi olarak da anılır, Ortadoğu’da Sovyet nüfuz alanının oluşmasını engellemek adına ABD desteğiyle kurulmuştur. Bağdat Paketi’na Mısır, Suriye, Suudi Arabistan emperyalizme destek olduğu gerekçesiyle karşı çıkarken, İran pakta katılan ülkelere olmuştur. Suudi Arabistan kralı Suud’a göre Bağdat Paketi, Arapların aralarındaki ayrılığı derinleştirecek ve İsrail’in konumunu güçlendirecektir (E. Koç, 2020b, ss. 242–243).

1950’li yıllarda Araplar ve İran arasındaki ilişkiyi zedeleyen diğer gelişmeler Süveyş Kanalı etrafında ortaya çıkmıştır. İsrail, İran’dan yapılan petrol tedarikini, Süveyş Kanalı’nı by-pass ederek Akabe Körfezi’ndeki Eliat şehri ile Ashkelon’a petrol boru hattı döşeyerek gerçekleştirmiştir. Bunun karşılığında İran’a teknoloji transferi, ABD’den yapılan finansal yardımın devamlılığı ve Arap milliyetçiliğine karşı birlikte hareket etme konularında işbirliği sağlamıştır. Öte yandan Süveyş Krizi’nde İran İsrail ile olan ilişkilerini kopartmamış, 1958’deki Irak darbesi sonrası iktidara gelen Sovyet destekli yönetime karşı SAVAK (İran haberalma teşkilatı) ve MOSSAD (İsrail haberalma teşkilatı) Irak’taki Kürt grupları yeni hükümet aleyhinde desteklemiştir (E. Koç, 2020b, s. 243).

1973 yılında Yom Kippur Savaşı ile birlikte OPEC ülkelerinin petrol ambargosu devreye sokulmuştur. OPEC üye ülkeleri üretim kotalarını kısararak beher/varil fiyatlarını da arttırmışlardır. Böylelikle küresel çapta hissedilen petrol krizi ortaya çıkmıştır.

Kral Faysal döneminde askeri açıdan İsrail'e nispetle daha zayıf olan Suudi Arabistan ekonomik enstrümanlarını İsrail aleyhinde kullanmak istemiştir. Başlarda ABD ve Batılı ülkelerle ilişkisini korumak istemesinden dolayı petrol ambargosuna katılım hususunda isteksiz olan Suudi Arabistan, İsrail'e verilen Batı desteğinin devamlılığı sonucunda ambargonun en önemli aktörü olmuştur. Kral Faysal böylelikle pan-Arabist ile Nasırcı Arap sosyalizmine alternatif olarak muhafazakar bir cephe açmış ve iç politikada da Vehhabi ulemayı da kazanarak kendi meşruiyetini de güçlendirmeyi hedeflemiştir (E. Koç, 2020a, ss. 153–154).

Kral Faysal döneminde izlenen politikalarla birlikte Suudi Arabistan Arap dünyasındaki prestijini arttırmıştır. Suudi Arabistan İsrail ile Arap ülkelerinin yaptıkları savaşlarda Arap ülkelere önemli ölçüde finansal yardım sağlayarak desteklemiştir. 1973'te İsrail'e destek veren ülkelere uygulanan ambargo bunun en önemli göstergelerindendir (Arı, 2012b, s. 492).

Petrol ambargosunda, 1967'deki denemedeki gibi, İran katılmamıştır. Savaş boyunca tarafsızlığını koruyan İran, kendisine yönelik tepkileri azaltmak için Mısır'a tıbbi ve ham petrol desteği sağlamıştır. Bununla birlikte petrol krizi boyunca petrol fiyatlarındaki artışı kendi avantajına çevirmiş ve bu krizi batılı ülkelerle ilişkilerini sağlamlaştırmak için kullanmıştır. Öte yandan İsrail'in Arapların karşısında mağlup olmasını istememiştir. Çünkü Arap ülkelerinin İsrail karşısında elde edeceği zafer İran üzerindeki Sovyet ve Arap baskısını arttıracaktır (E. Koç, 2020a, ss. 154–155).

İran, sınırlarının uzak olması, farklı çıkar bölgelerine ilgi duyulması gibi sebeplerden İsrail'i gerçek bir tehdit unsuru olarak görmemiştir. Bununla birlikte İsrail'i Ortadoğu'da hegemon güç olarak da görmek istememiştir. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Arap devletlerine bazı sembolik yardımlar sağlamıştır. Savaş sırasında Sovyetlerden Arap ülkelere gönderilen savaş uçaklarına hava sahasını açmış, savaşan Arap ülkelere tıbbi destek sağlamış ve İsrail için savaşta gönüllü olacak İran Yahudilerinin İsrail'e gitmelerine izin vermemiştir. Yine de İran, Suudi Arabistan öncülüğündeki petrol ambargosuna katılmayarak ambargoyu kendi avantajına çevirmiştir (E. Koç, 2020b, s. 244).

60'lı yılların sonu ve 70'li yılların başında yaşanan Vietnam tecrübesinden sonra ABD başkanı Nixon, kendi adıyla anılacak olan doktrini ilan etti. Nixon doktrinin ilan ettiği hususlara göre ABD müttefiklerine kendi savunmalarını üstlenmeleri gerektiği

çağrısında bulunmuştur. ABD müttefiklerine nükleer saldırıları istisna gösterirken ki bu tarz bir saldırıya karşı koruma garantisi vermiştir, konvansiyonel saldırılar için de askeri ve ekonomik yardım yapılabileceğini iletmiştir. Bu yeni konjonktürde İran Şahı Rıza Pehlevi ABD'nin silah satışı sınırlamalarını gevşetmesi gerektiğini savunarak, silahlanma ve savunma harcamalarını arttırmıştır. ABD de Basra Körfezi'ndeki hegemonyasını korumak, SSCB'nin Körfez'e inme riskine karşı Suudi Arabistan ve İran üzerinden engelleme stratejisi olarak "çifte sütun" politikasını benimsemiştir. Bu dönemde hem İran hem de Suudi Arabistan askeri harcamalarını çok büyük ölçekte arttırmışlardır (Bayraktar, 2019, s. 113).

1979'da İran'da İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ile birlikte, İran'ın dış politikasında söylem, yöntem ve hedefler değişmiştir. Devrim sonrası İran'ın resmi söylemlerindeki vurgular her nerede olursa olsun "ezenlerin karşısında, ezilenlerin yanında" söylemi üzerine olmuştur. İran'ın toprak bütünlüğünün savunulması, dünyanın her yerindeki Müslümanların haklarının savunulması ve gerçekleştirilen İslam Devrimi'nin "ihracı" diğer öne çıkan resmi söylemler olmuştur. Devrim öncesi İran'ın laik ve Batı'ya dönük olan devlet kimliği, devrim sonrası tam tersi bir istikamette şekillenmiş, İslam unsuru ve anti batıcılık unsuru İran dış politikasının çehresini oluşturmuştur. Oluşturulan bu çehrede Filistin sorunu İran dış politikasının en önemli motivasyon kaynaklarından birisi olmuştur. Bu motivasyonla İran, devrimin akabinde İsrail ile olan ilişkilerini derhal kesmiş ve FKÖ lideri Arafat Tahran'a resmi olarak davet edilmiştir. İran devrimi ile birlikte Filistin sorunu kamuoyuna tanıtılmış, Humeyni'nin, Ramazan ayının son gününü "Kudüs Günü" olarak ilan etmesi toplumun Filistin sorununa ilgi duymasına vesile olmuştur. Ayrıca devrim öncesi şahlık rejimi zamanında Filistin sorunu Arap dünyasına ait bir sorun olarak görülürken, devrim sonrasında tüm Müslüman dünyasının sorunu olarak görülmüştür. Filistin sorununa yönelik İran'daki gelişmeler, Filistin sorununu Arap dünyasına özgü "iç mesele" olarak kabul eden Suudi Arabistan ve Irak gibi aktörlerle yaşanan problemlili ilişkilerin sebeplerinden olmuştur (E. Koç, 2020b, ss. 245–246).

İran İslam Cumhuriyeti, ideolojik olarak, Filistin sorununu İslam ile dünyadaki baskıcı güçler olan Siyonizm ve ABD emperyalizmi arasındaki mücadele olarak görmüştür. Böylelikle yeni rejim kendi imajını, İsrail'e düşmanlık ve İsrail'e meşruluk kazandıran her türlü barış teklifinin karşısında durarak pekiştirme stratejisine girişmiştir (Alavi, 2021, s. 12).

İslam Devrimi, ABD'nin çifte sütun politikasının iflas etmesine sebep olmuştur. Yeni rejim ABD'yi "büyük şeytan" olarak görmüş, ülkedeki ABD elçiliği basılmıştır. Çöken çifte sütun politikası neticesinde Körfez'in güvenliği komünist tehditten sonra İran tehlikesi ile de karşı karşıya kalmıştır. SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile birlikte İran'ın da kaybı ABD'nin yeni stratejiler belirlemesine neden olmuştur. ABD başkanı Jimmy Carter açıkladığı doktrinine göre Körfez'deki çıkarlarını korumak için ABD'nin askeri güç kullanabilmesini benimsemiştir. Böylelikle Ortadoğu'da sorunların ABD'nin çıkarları gözetilmeden çözülemeyeceği ilan edilmiştir. Bu noktada Ortadoğu'da ilk kapsamlı barış denemesi olan Camp David ABD sponsorluğunda başarıya ulaşmıştır (Bayraktar, 2019, ss. 113–114).

Camp David Antlaşmasıyla birlikte İran, Mısır ile ilişkilerini kesmiş ve Mısır'a Camp David sürecinde gizli destek veren Suudi Arabistan'ı Siyonizme hizmet ve İsrail ajanlığıyla suçlamıştır. İran Devrimi neticesinde toplumsal karışıklıklardan faydalanmak isteyen Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, körfez ülkelerinden aldığı destekle İran'a saldırma kararı almıştır (E. Koç, 2020b, ss. 246–247).

Sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı ile birlikte İran'ın Suudi Arabistan'la gergin olan ilişkileri daha da bozulmuş ve 1988 yılında ikili ilişkiler tamamen kesilmiştir. Suudi Arabistan, İran'ı, devrimini ihraç ederek bölgeyi istikrarsızlaştırmaya çalışan bir aktör olarak görmüş, İran'ın propagandasını kendi bekasına bir tehdit unsuru olarak algılamıştır. Bu sebeplerden dolayı Irak'a 40 milyar dolarlık kredi açmıştır. Bu tarihlerde İran, Irak'ı çevrelemeye çalışırken Suudi Arabistan da İran'ı çevrelemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Suudi Arabistan, Körfez'deki diğer monarşik rejimlerle birlikte Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) kurulmasına öncülük etmiştir. Konseyin temel amacı ekonomik refah ve ortak savunma olurken, konsey genel sekreteri Abdullah Bışara İran'ın bölgedeki üstünlük kurma çabasının Körfez ülkelerinin istikrarına yönelik öncelikli tehdit olduğunu öne sürmüştür. Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin İran ile yaşadığı sınır sorunları bu tehdit algısını güçlendirmiştir. İran-Irak Savaşı sırasında İran'a karşı ekonomik önlemlere başvuran Suudi Arabistan, petrol arzını arttırarak petrol fiyatlarını düşürmüştür. Petrol fiyatlarının düşmesi, savunma harcamaları için petrol ihracına bağımlı olan İran'ı zor duruma sokmuştur (Özev, 2016, s. 89).

Savaş sırasında İran'ın askeri malzeme tedarikinde yaşadığı sorunlar paradoksal bir biçimde ABD ve İsrail tarafından giderilmiştir. “İrangate” diğer adıyla İran-Kontra skandalı ile bu durum ortaya çıkmıştır. Ayrıca İran İsrail'den uçak lastiği almış, ABD'den de M-48 tanklarının parçalarını tedarik etmiştir. 1981 yılında İsrail'den İran'a silah sevkiyatı yapan kargo uçağının Ermenistan'da düşmesi gibi gelişmeler, İran'ın İsrail karşıtı imaj ve söylemlerine darbe vurmuştur. Bu durum Irak'a destek veren başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez Ülkelerinin, İsrail'in İran'ı desteklediğine yönelik propaganda yapmalarına sebep olmuştur (E. Koç, 2020b, s. 247).

İran İslam Devrimi'ne kadar ne İran'da ne Suudi Arabistan'da mezhepsel farklılıklar dış politikada gündem olmamıştır. Söz konusu dönemde iki ülke de revizyonizm ve devrimci hareketlere karşı statükoyu koruma çabasında olmuşlardır. Mısır ve Irak'taki monarşik rejimlerin darbeler sonucunda yıkılmasıyla İran Şahı ve Suudi kralları kendi rejimlerini korumak için petrol piyasalarında istikrar sağlama gibi hususlarda istişarelerde bulunabilmek adına ortak mekanizmalar geliştirmişlerdir. Fakat 1979'daki İslam Devrimi ile beraber bu işbirliği son bulmuş, Sünni-Şii gerilimi artmış ve monarşik rejimler İran tarafından sorgulanır hale gelmiştir. Suudi Arabistan, bunun karşılığında İran'a yönelik önlem alınması açısından Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)'in kurulmasına öncülük etmiştir. Suudi Arabistan, İran'ın diğer Körfez monarşileriyle ciddi sınır sorunları yaşamamasından da avantaj sağlayarak, İran'ı Körfez'den kuşatmayı başarmıştır (Özev, 2016, ss. 88–89).

İran-Irak Savaşı ile birlikte bölgedeki diğer aktörler savaşan taraflardan birinin yanında olmak durumunda kalmışlardır. Bunun sonucunda Arap ülkeleri arasında yeni ayrılıklar su yüzüne çıkmıştır. Savaşın ilk yıllarında, daha önce İsrail'e karşı Irak ile birlikte hareket eden, ABD ve İsrail perspektifinden bir Ortadoğu barışına karşı çıkan Suriye, Libya, Cezayir, Güney Yemen ve FKÖ, İran'ı desteklemişlerdir. Yine paradoksal bir biçimde İsrail de, İran'ın karşısındaki cephede tarafgir olan, nispeten iyi ilişkiler geliştirme aşamasında olduğu Arap ülkelerine rağmen, Irak'ı, potansiyel bir düşman olarak görmesinden dolayı İran'ı askeri olarak desteklemiştir. İran-Irak Savaşı nedeniyle Arap ülkelerinin kamplara ayrılmaları en çok İsrail'in çıkarına olmuştur. Çünkü hem dünya ilgisini Filistin Sorunu'ndan bu savaşa kaydırmış hem de Arap dünyasında bu tarafgirlikten doğan ikilik İsrail üzerindeki baskıyı azaltmıştır (Oruç, 2016a, ss. 13–14).

İran-İrak Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte, Irak, Kuveyt'in işgaline başlamıştır. Böylelikle İran'dan sonra Körfez ülkeleri ve pek tabii Suudi Arabistan için de bir düşmana dönüşen Irak, İran ve Suudi Arabistan'ın yakınlaşmalarına sebep olmuştur. İran, Irak'ın Kuveyt işgalini, uluslararası alanda düştüğü yalnızlıktan kurtulmak için basamak olarak görmüştür. Ortak düşman algılamasının yanında, petrol piyasaları, OPEC için iş birliğinin geliştirilmesi, hac ve umre turizminin iyileştirilmesi gibi ekonomik sebepler de taraflar arası yakınlaşmaya zemin hazırlayan ortak çıkarlar olmuştur. Bunun dışında 90'lı yıllardan itibaren İran'ın devrim söylemlerini yumuşatması, İran'ın uluslararası konumunu iyileştirme çabası, ABD'nin İran ve Irak'a karşı uyguladığı "çifte kuşatma" politikalarının zararlarını hafifletebilmek için İran'ın dış yatırımcı arayışları, petrolün İran ve Suudi Arabistan için önemi, Suudi Arabistan-İran arasında yakınlaşmaya neden olmuştur. Öte yandan Suudi Arabistan-İran yakınlaşması bölgesel perspektiften bakıldığında başka sebepler sonucu da olmuştur. İran ve Suudi Arabistan-Körfez ülkelerinin savunma harcamalarını azaltma istekleri, KİK'in İran'a bakış açısının değişmesi, Irak sorununun ABD ve İsrail perspektifinden çözülmesi sonucunda, İsrail'in bölgenin olası siyasal, askeri ve ekonomik olarak en güçlü aktörü haline gelmesi tehlikesi, ABD'nin Ortadoğu'ya dair gelecek planlarına yönelik kaygılar, external yakınlaşma sebeplerindendir (Özev, 2016, ss. 90–92).

SSCB'nin dağılması ABD'nin Ortadoğu'daki hegemonyasını pekiştirmiş, tek süper güç ve hegemon aktör olmasını sağlamıştır. ABD için Ortadoğu'da İsrail ve Arap devletleri arasında barış sürecinin başlaması çıkarlarıyla örtüşmüştür. Barış süreci ile beraber İsrail'in İran'a olan bakış açısı sertleşmiştir. Çevresindeki Arap devletleriyle sorunlarını aza indirmeye başlayan İsrail'in İran'a olan ihtiyacı ortadan kalkmış, söz konusu barış sürecini takip eden yıllarda İsrail'e hasmane tutum ön plana çıkmıştır. İran açısından bakıldığında ise Arap-İsrail barış süreci İran'ın Ortadoğu'daki konumunu zayıflatmıştır. İran, İsrail'e yönelik politikalarında daha savunmacı bir pozisyona geçmek zorunda kalmıştır. Bu tarihlerden itibaren İsrail, İran'a karşı hasmane tutumu arttırırken ABD'de de İran'a karşı lobi faaliyetlerini arttırmış, İran'ı uluslararası ilişkilerde izole etme çabasına girişmiştir. İran ise Lübnan Hizbullahı, İslami Cihat ve Hamas gibi örgütleri kullanmıştır. Yine İsrail'in baskıları sonucu ABD başkanı George Bush İran'ı "şer eksenindeki" ülkelerden biri olarak ilan etmiştir. İran bu dönemde İsrail ve ABD baskısını üzerinde fazlasıyla hissetmiştir (Kashef Asl, 2005, ss. 260–270).

Otoriter bir rejime sahip olan devrim sonrası İran, bununla birlikte Rafsancani ve Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı dönemlerinde reformist bir yapıda olmuştur. Ancak 2005 yılında Ahmedinejat'ın cumhurbaşkanlığına gelmesiyle tekrardan otoriter yapıya geri dönmüştür. Ahmedinejat cumhurbaşkanlığına gelirken İran İslam Devrimi'nin karakteristiğine geri dönüşü ön plana çıkaran bir dil kullanarak, dini lider Ali Rıza Hamaney, Şii ulema, Besiç ve devrim muhafızları gibi erklerin desteğini arkasına almıştır. Dış politikada “İsrail'in haritadan silinmesi gerektiği” gibi sert retoriklere başvurmuş, Şii dünyası dışında Sünniler arasında da sıkı bir ABD ve İsrail karşıtı olmasıyla popülaritesini arttırmıştır. Arap-İsrail çatışmasında daha proaktif bir politika benimsemiş, Hizbullah ve Hamas gibi örgütler daha çok desteklenmiştir. Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek adına, dışişleri bakanı seviyesinde ilk ziyaretler bu ülkelere yapılmıştır. Bu durum, İran'ın nüfuzunu genişletmesinden endişe duyan, Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir (E. Koç, 2020a, ss. 246–248).

İran her ne kadar Şii kimliği ile ön plana çıkan bir devlet olsa da yalnızca Şii grupları değil Hamas gibi Sünni örgütleri de desteklemektedir. İran, Filistin sorunun yalnızca Arapları değil tüm Müslüman alemini ilgilendiren bir sorun olduğunu ileri sürmektedir. Suudi Arabistan ise Filistin sorununu Arapların iç meselesi olduğunu iddia ederek daha etnik merkezli bir yaklaşımda olmuş ve böylelikle İran'ı Filistin Sorunu'nda ve doğal olarak da bölgeden izole etmeyi hedeflemiştir (E. Koç, 2020a, ss. 246–253).

İran Hamas ve İslami Cihat gibi örgütlere verdiği destekle Filistin Sorunu'nda önemli bir aktör olduğu imajını vermeye çalışmaktadır. Ayrıca yine bu gibi Sünni örgütlere destek vererek meselenin mezhep üstü bir mesele olduğu mesajını vermektedir. Suudi Arabistan ise Hamas'ı, İran'ın kullandığı bir araç olarak görmekte ve İsrail'e karşı bölünmüşlüğü derinleştiren bir örgüt olarak algılamakta ve desteklememektedir (E. Koç, 2020b, ss. 248–249).

İran'ın Filistin meselesine eklemelenmesine aracı olan bir diğer örgüt de Hizbullah'tır. İran'ın İsrail karşıtı politikaları Hizbullah ve İran arasında bir sinerji ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İran perspektifinden bakıldığında ise Arap dünyasındaki en büyük Şii topluluklarından olan Lübnan Şiileri, İran'ın Arap dünyasındaki teması açısından önemli bir köprübaşdır. İran, Lübnan Şiilerinin liderliğini üstlenerek, kendisini Arap-İsrail mücadelesine ve dolayısıyla İslam dünyasının en önemli sorunlarından olan Filistin meselesine eklemleme fırsatı bulmuştur. Ayrıca İran, jeopolitik sınırlarını

Lübnan'daki nüfuzu sayesinde genişleterek Arap dünyasında diğer gruplarla da etkileşime geçebilecektir (Yegin, 2017, s. 75).

İran, Suudi Arabistan, İsrail ile ABD denklemine en çok etkileyen hususlardan birisi de İran'ın nükleer faaliyetleri ve bu faaliyetlerin kısıtlanması sorunudur. "Nükleer İran" Suudi Arabistan-İsrail ile ABD arasında fiili bir konsensüs oluşmasını sağlayan bir tehdit olmuştur.

İran'ın nükleer alandaki faaliyetleri, ABD ile 1957 yılında imzaladığı, nükleer enerjinin sivil alanda kullanılmasına yönelik antlaşma sonucunda kurulan Tahran Nükleer Araştırma Merkezi'ne dayanmaktadır. Devrim öncesi dönemde İran, başta ABD olmak üzere batılı müttefikleriyle, SSCB'nin yayılmasına karşı cephe ülkelerden olmasından da hareketle, nükleer alanda sıkı bir işbirliğine girişmiştir. Devrim sonrası dönemde ise dini lider Humeyni'nin nükleer teknolojiye karşı fetvası ve İran-Irak Savaşı esnasında mevcut nükleer tesislerinin tahribatından dolayı İran'ın nükleer faaliyetleri sekteye uğramıştır. Ancak bu savaşta nükleer caydırıcılığın da önemi kavranmış ve cumhurbaşkanı Rafsancani döneminde bazı ülkeler nezdinde, nükleer teknoloji alanında girişimlerde bulunulmuştur. ABD'nin baskısıyla karşılaşan bu girişimler sonuçsuz kalmış, bunun üzerine İran 1995 yılında Rusya ile Nükleer İşbirliği Antlaşması'nı imzalamıştır. 2002 yılında İran'da rejime muhalif olan Halkın Mücahitleri Örgütü'nün eski bir mensubu, İran'ın nükleer silah yapmak için gizli nükleer tesisler inşa ettiği yönündeki iddialar, İran'ın, ABD, AB ve BM arasında nükleer kriz dönemini başlatmıştır. İlimli yapısıyla ön plana çıkan Hatemi döneminde, 2004 yılında, taraflar arasında Paris Antlaşması imzalanmış ve İran güven artırıcı önlemler almayı kabul etmiştir. 2005 yılında Ahmedinejat'ın iktidara gelmesi ve radikal söylemleriyle kriz tekrardan tırmanışa geçmiştir (Oruç, 2016b, ss. 487–489).

2013 yılından itibaren İran ile BMGK daimi üyeleri ve Almanya'dan oluşan P5+1 ülkeleri arasında devam eden nükleer müzakereler 14 Temmuz 2015 tarihinde antlaşmaya dökülmüştür. Bu antlaşmayla beraber İran'ın 30 senedir süren "tecriti" son bulma aşamasına girmiştir. Uluslararası aktörlerin çoğunun bu antlaşmaya olumlu bakmasına rağmen İsrail antlaşmaya karşı çıkmıştır. İsrail, bu antlaşmayla İran'ın nükleer silahlara erişiminin önü açılarak, daha tehlikeli bir hale geldiğini savunmakta, antlaşmanın barışa hiçbir katkısının olmadığını iddia etmektedir. Bununla birlikte ABD ve Batılı ülkelerdeki diasporasının gücüyle kendi aleyhinde karar alınmasını

engelleyebilen İsrail için bu antlaşma diplomatik bir başarısızlık olarak görünmektedir. İsrail'in antlaşmaya olan tavrı ABD başkanı tarafından eleştiri konusu olmuştur (Oruç, 2016b, s. 483).

İran nükleer faaliyetleri konusunda, nükleer silah yapma arayışında olmadığı, enerji ihtiyaçlarını karşılamak için sivil bir nükleer program izlediğini belirtmesine rağmen, İran'ın nükleer programı İran'ın bölgesel rakipleri ve hegemon güçler tarafından bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Nükleer silaha sahip bir İran, bölgede nükleer silahlanma yarışını tetiklerken, sahip olunan nükleer silahların devlet dışı aktörlere geçme olasılığı daha büyük bir tehdidin ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. İran'ın bölgesel rakiplerinden olan Suudi Arabistan, Tahran'ın nükleer bir güç olmasına yönelik duyduğu endişenin yanı sıra P5+1 ülkeleriyle imzalanan antlaşmadan sonra, ABD ve İran arasındaki sorunların çözüldüğünde kendisinin bölgede yalnız kalma ihtimalinden de endişe duymaktadır. Jeopolitik dengenin İran lehine değişmesinden endişe duyan Suudi Arabistan, P5+1 ile İran arasında imzalanan nükleer antlaşmaya karşı çıkmıştır. Suudi Arabistan'a göre antlaşma İran'ın teknik potansiyelinin devamını sağlayarak, gelecekte nükleer silah yapabilme ihtimalini korumuştur. Ayrıca yapılan antlaşma sonucunda kalkan yaptırımlarla birlikte İran ekonomisini rahatlatarak Hizbullah gibi vekalet güçlerine ve müttefiklerine finansman desteği sağlayabilmesinin önü açılmıştır (Matinjavid, 2020, ss. 87–90).

Hem İsrail'in hem de Suudi Arabistan'ın antlaşmaya karşı argümanlarına bakıldığında, temelinde, İran'ın nükleer faaliyetlerini, kendi bekalarına karşı bir tehdit olarak algılamaları yatmıştır. Oysa neorealizmin kuramcısı Kenneth Waltz'a göre İsrail'in sahip olduğu nükleer silahlar Ortadoğu için bir istikrarsızlık unsuru olurken, İran'ın da nükleer silaha sahip olması, onu İsrail'e karşı bir nükleer dengeleme oluşturmasını sağlayacaktır. Böylelikle İran kendi güvenliğini sağlarken bir yandan da İsrail'e karşı oluşturduğu nükleer dengelemeyle bölgenin daha istikrarlı bir hale gelmesine vesile olabilecektir (Waltz, 2012).

Suudi Arabistan, P5+1 ile vardığı antlaşmayla Ortadoğu'da daha rahat bir hareket alanı kazanan İran'a karşı aldığı tedbirler kapsamında ve ABD'nin bu süreçte Körfez ülkelerini savunmada isteksiz görünmesi dolayısıyla silahlanma bütçesini oldukça arttırmıştır. İran'ın bu antlaşmayla birlikte bölgedeki güç dengesini değiştirme ihtimaline karşı Körfez'deki müttefikleriyle birlikte antlaşmaya karşı daha agresif bir

tutum içinde olmuştur. P5+1 Antlaşması ile birlikte İran'ın olası kazanımları ve pozisyonunu hem küresel anlamda hem de bölgesel anlamda güçlendirmesi Suudi Arabistan nezdinde rahatsızlık uyanmasına ve antlaşmayı eleştirmesine sebep olmuştur. Yine Irak, Lübnan, Yemen ve Suriye'de İran ile vekalet savaşları yürüten Suudi Arabistan, bu ülkenin olası bir nükleer güce ulaşması tehdidine karşı Pakistan ile işbirliğine giderek kendi nükleer caydırıcılığı hususunda adımlar atması olasıdır. İran'ın nükleer silahlara sahip olup, Suudi Arabistan'ın bu güçten yoksun olması paradoksal bir biçimde İsrail'e daha da yakınlaşarak bağımlı olma ihtimalini arttırmaktadır (E. Koç, 2020a, ss. 298–299).

Obama döneminde ABD geleneksel müttefikleri Suudi Arabistan'a rağmen İran ile varılan P5+1 antlaşmasında dahil olmuştur. Böylelikle İran Ortadoğu'da geniş bir manevra alanı yakalayarak nüfuzunu arttırmış, ABD tarafından ise Sünni aktörlere karşı dengeleyici bir unsur olarak görülmüştür. Başkan Trump döneminde ise ABD antlaşmadan çekilmiştir. Tekrardan ABD'nin, İran üzerinde baskıyı arttırması ve yaptırımları devreye sokması Suudi Arabistan ve İsrail gibi ABD'nin müttefikleri nezdinde memnuniyetle karşılanmıştır. İran'ın Ortadoğu'da arttırdığı nüfuzunu sınırlandırılması açısından ise bu yeni durumun çok da etkili olmadığı görülmektedir. İran'ın olası bir nükleer silah envanteri, Kuzey Kore, Rusya ve Çin gibi nükleer silahlara sahip olan rakiplerinden bir tehdit hissetmeyen ABD açısından bir tehdit algılamasından çok uzaktadır. Bununla birlikte ABD dış politikasına etkisi yüksek olan AIPAC gibi İsrail lobileri, ABD'nin İran ile olan ilişkilerine de önemli ölçüde etki etmekte ve İran'a, nükleer faaliyetleri yönünde yaptığı baskıları arttırması yönünde ABD nezdinde lobi faaliyetleri yürütmektedir. Yine yapısal bir değişim sürecinde olan Suudi Arabistan ABD ve İsrail ile olan ilişkilerini geliştirmektedir. Bu durum Suudi Arabistan ve İran arasında sorunların artmasına sebep olabilmektedir. Veliaht Prens Muhammed bin Selman, 2018'deki ABD ziyaretinde AIPAC'ı ziyaret etmiş, Yahudi din adamları ile görüşmüş, hem Filistinlilerin hem de İsraillilerin kendilerine ait topraklarının olması gerektiğini savunmuştur. İsrail ile ilişkileri istikrarlı olan Suudi Arabistan, bu ilişkiyi İran'ın bölgesel nüfuzunu sınırlandırmak için kullanmaktadır (E. Koç, 2020a, ss. 324–327).

Veliaht Prens olmasıyla birlikte dış politikaya yön vermeye başlayan Muhammed bin Selman Rusya'nın Ortadoğu'daki etkisinin azaltılması, Suriye'de Beşar Esad'ın devrilmesi, Hizbullah gibi örgütlere karşıtlık gibi hususlarda ABD ile aynı çizgidedir.

Muhammed bin Selman, İran konusunda da oldukça sert bir tavır içindedir. Selman açısından İran ile görüşmenin yararı olmadığından dolayı herhangi bir diyalog başlatmak ihtimal dışıdır. Mart 2017’de yaptığı ABD ziyareti sonrasında Veliaht Prens, Başkan Trump’tan Ortadoğu’yu değiştirmesi ve İsrail-Filistin barışı için desteklerini talep etmiştir. Trump’ın yüzyılın antlaşması olarak lanse ettiği son barış süreci girişimine Suudi Arabistan da dahil olmuştur. Veliaht Prens de Filistin lideri Mahmud Abbas’a antlaşmayı kabul etmesi yönünde baskı yapmıştır. Suudi Arabistan ve İsrail arasındaki yakınlaşmanın temelinde yatan İran karşıtlığıdır. Trump’ın sunduğu barış planının da hayata geçirilmek istenmesindeki temel sebeplerden birisi İsrail ile İran’a karşı daha iyi koordinasyon sağlanması istediğidir (Şahin ve Abbas, 2020b, ss. 250–252).

Muhammed bin Selman’ın agresif tutumu Suudi Arabistan’ın dış politikasına da yansımış giderek sertleşen tavır ön plana çıkmıştır. Bölgesel anlamda yeni bir ittifak arayışında olan Suudi Arabistan, İran karşıtlığı temelinde İsrail’e yaklaşmıştır. Suudi Arabistan bu dönemde tarihinde ilk kez olarak İsrail ile açık işbirliğine girmiştir. İran’ın önemli bir vekalet aktörü olan Hizbullah’a karşı ABD ve İsrail ile savaş seçeneği de dahil olmak üzere sert önlemler almayı planlamaktadır (Şahin ve Abbas, 2020b, ss. 258–259).

5.4. ARAP MİLLİYETÇİSİ REJİMLERE ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN ETKİLERİ

Ortadoğu’daki milliyetçilik, Avrupa milliyetçiliğinin farklı bir tezahürü olarak 18. yüzyıla dayanmaktadır. Ortadoğu’da yaşayan etnik unsurların büyük bir çoğunluğu Arap kökenli olduğu için Ortadoğu’daki milliyetçilik Arap milliyetçiliğiyle hemen hemen aynı anlama gelmektedir. Bununla birlikte homojen bir Arap milliyetçiliğinin varlığından çok da söz etmek mümkün değildir. Müslüman ve Hristiyan Araplar arasındaki görüş farklılıklarının mevcut olması, kültürel olarak da Kuzey Afrika, Nil Havzası, Bereketli Hilal ve Arap Yarımadası gibi alt bölgelere ayrışmalarıyla farklı Arap milliyetçilikleri ortaya çıkmıştır (Çelik, 2019, s. 331).

Arap milliyetçiliği erken dönemde Osmanlı karşıtlığı üzerinden yapılırken I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Emperyalizm karşıtlığı, 1930’lu yıllardan itibaren ise Siyonizm karşıtlığı üzerinden yapılmıştır. Arap milliyetçiliği 1950’li ve 60’lı yıllarda,

karizmatik liderlerin etkisiyle, zirve yapmış fakat 1967 Altı Gün Savaşı ile birlikte etkisini yitirmeye başlamıştır. Yine Arap milliyetçiliği, tıpkı Siyonizm gibi, Avrupa menşeli milliyetçiliğin bölgedeki tezahürü olmuştur. Söz konusu iki milliyetçilik türü de Avrupa’da veya kendi ülkelerindeki Avrupalı kurumlarda eğitim alan elit kesim ve aydın tabakanın girişimleriyle başlamıştır (Çelik, 2019, s. 332).

Soğuk Savaşın ilk yıllarından itibaren ABD’nin Ortadoğu’ya yaklaşımına “SSCB’nin çevrelenmesi ve bölgede Sovyet nüfuzunun yayılmasının engellenmesi” perspektifinden bakıldığında, bölgenin statüsü ve Arap ülkelerinin kaygıları göz ardı edilmiştir. İsrail’e verilen ABD desteği, Bağdat Paktı, Süveyş Krizi ve Eisenhower doktrini gibi gelişmeler Arap dünyasında tepkilerin doğmasına sebep olmuştur. Suriye, Mısır ve Irak gibi ülkelerde gelişen Batı ve İsrail düşmanlığı hem ideolojik hem de stratejik olarak ABD’nin dengelenmesi açısından SSCB ile yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir (Eker, 2017, ss. 27–28).

Suriye, pan-Arabist ve ideolojik retorikleri dış politikasında barındıran tipik milliyetçi Arap rejimine sahip önemli bir örnektir. Bununla birlikte görünürde Pan Arabist karakteristiğinde bir dış politikaya sahip olan Suriye, dış politikasını, Altı Gün Savaşı’ndan sonra İsrail’in eline geçen Golan tepelerini geri almaya yönelik politikalarla sınırlandırmıştır. Bu dönemde iktidara gelen Hafız Esad Suriye dış politikasını ideolojiden ziyade güç dengeleri, uluslararası sistemi gözetten pragmatist ve realist politikalar üzerinde kurgulamıştır. Golan tepelerine yönelik dış politika bunun kanıtı niteliğindedir (Eker, 2017, s. 42). İsrail karşıtlığı Ortadoğu’daki liderler için önemli bir meşruiyet kaynağıdır. Suriye lideri Hafız Esad’ın da temel stratejisi Arap Birliğini sağlamak ve İsrail ile savaşmak olmuştur (Koyuncu, 2017, s. 19).

Hafız Esad’ın 1970’de iktidara gelmesine kadar Suriye, iç istikrarsızlık, askeri yetersizlik ve kötü ekonomiyle anılmış, Filistin savaşçılarına verdiği destek sonuçsuz kalmış ve İsrail’e karşı mağlubiyetle karşı karşıya kalmıştır. Hafız Esad döneminde ülkedeki ticarete kontrollü liberalleşme ve lideri olduğu Baas Partisi’nin Suriye’deki derin mezhepsel farklılıkları, pan-Arabist bir düzlemde bir arada tutması, Hafız Esad’ın kontrolü sağlayarak dış politikanın birinci önceliğinin İsrail ile mücadele olmasına zemin hazırlamıştır. Esad’a göre iç istikrar ve rejim güvenliği İsrail ile olan mücadelede olmazsa olmaz unsurlardır. Hafız Esad’ın ön gördüğü dış politika, kısa vadede rejim güvenliği ve devamlılığı, orta vadede Golan tepelerinin işgalden kurtarılması ve

Suriye'nin bölgesel konumunun yükseltilmesi, uzun vadede ise Suriye önderliğinde bir Arap Birliği tesis etmek üzerine kurgulanmıştır. Hafız Esad'ın iktidarıyla birlikte Arap milliyetçiliği ve İsrail karşıtlığı dış politika hedefleri doğrultusunda en önemli araçlar olarak kullanılmış, Arap Birliği ve Filistin davası retorik düzeyde tutulmuş, gerçekte ise Suriye'nin güç kapasitesi ile doğru orantılı ulaşabileceği ulusal çıkarlar ön planda tutulmuştur (Eker, 2017, ss. 37–42).

Hafız Esad halefi Salah Cedit'in politikalarını yanlış bularak değiştirdi. Ona göre Cedit'in politikaları, Suriye'nin olası İsrail saldırılarına karşı yalnızlaştırılması tehlikesini doğurmaktaydı. Esad olası bir İsrail saldırısına karşı Suriye'nin izole edilmesinden endişe duymuştur. Güçlü bir ordu ve dostlara ihtiyacı olduğunu düşünen Esad aynı zamanda izole edilme tehlikesi altındaki ülkesini bu durumdan çıkartmak için muhafazakar Arap rejimleriyle ilişkilerini düzeltmiş, Batı'ya karşı SSCB'ye yakınlık duyan bir dış politika tercih etmiştir (Koyuncu, 2017, s. 20).

Esad, ABD ile olan ilişkilerde ise dönemin çift kutuplu dünya düzenini göz önünde bulundurmuştur. Bir yandan stratejik amaçları doğrultusunda SSCB ile ilişkilerini geliştirirken, bir yandan da milli çıkarlara hizmet ettiği sürece ABD ile olan ilişkilerini geliştirmiştir. Esad için Suriye çıkarları başta geldiğinden dolayı ABD dışlanmamıştır. Bir anlamda Esad'ın bu denge politikasının nedeni bölgedeki diğer aktörlerin karşısında avantaj elde etme isteğinden de gelmektedir. Esad, dönemin ABD başkanları Nixon, Ford, Carter ve Reagan döneminde bu politikalarını sürdürmüştür (Gürson, 2016, s. 102).

1967 Altı Gün Savaşı'nda kaybedilen Golan Bölgesi'ni geri almak Esad'ın en büyük arzusu olmuştur. Bu arzusunu gerçekleştirebilmek için ise bir savaşın kurgulanması gerekmiştir. Bu noktada Mısır ile anlaşarak İsrail'e karşı savaş planlamıştır. 1973 yılındaki Yom Kipur Savaşı her ne kadar Suriye'nin yenilgisiyle sonuçlansa da Esad'ın prestiji artmıştır. Buna sebep, Golan uğruna savaşa girilmesi ve Suriye Ordusu'nun önceki Arap-İsrail savaşlarına oranla daha iyi bir performans sergilemesi olmuştur (Yılmaz Şahin, 2011, s. 110).

Yom Kipur Savaşı sona erdiğinde İsrail, ABD'nin sağladığı destekle, Suriye'yi tekrar Golan'dan çıkarmıştır. Bu durum SSCB silahlarının yetersizliğini gözler önüne sermiş, ABD'nin de gelecekteki müzakereler için kilit rol oynayacağını göstermiştir. Mısır'ın da savaşın devam eden dönemlerinde İsrail ile direk görüşmelerde bulunması, Mısır-

ABD arasında yakın işbirliğinin görülmeye başlanması ve sonunda İsrail-Mısır Ayırma Anlaşmasının imzalanması Suriye'nin elinin zayıflamasına yol açmıştır. Suriye'ye dezavantaj getiren bu dengeyi tersine çevirmek için Hafız Esad, bir yandan Kissinger ile görüşmeleri sürerken diğer taraftan İsrail'e karşı yıpratma savaşına girişmiştir. Çatışma şiddetinin yüksek olduğu yıpratma savaşında Hafız Esad, Suriye'nin zayıf askeri kapasitesini İsrail'e karşı dengelemek için, Arap ülkelerinin petrol ambargosunu uygulayarak ABD çıkarlarını tehlikeye attığı süreci yeniden başlatma tehdidini öne sürmüştür. Yeni bir enerji krizinin doğmasından çekinen ABD, Esad'ın öne sürdüğü şartları dikkate almaya yönelmiştir (Eker, 2017, ss. 70–71)

Esad SSCB'nin desteğiyle askeri kapasitesini arttırırken diplomasi tarafında da elini güçlendirmek için ABD ile ilişkilerini kullanmak istemiştir. Kissinger'ın mekik diplomasisi süresince Esad, ABD ile ilişkilerini geliştirme iradesini ortaya koymuştur. İsrail ile girilecek olası bir barış sürecinde ABD arabuluculuğunu kabul etmiştir (Gürson, 2016, s. 103). Bölgede Suriye'siz bir barışın sağlanamayacağını mesajını ABD yönetimine veren Esad, olası bir barış sürecinde ABD'nin önemini de kavramıştır. Çünkü İsrail'i Araplara karşı taviz verme hususunda yalnızca ABD'nin zorlamaya haiz olduğuna inanmıştır (Eker, 2017, s. 75).

Yıpratma Savaşı'nı sona erdirmeye yönelik görüşmeler sırasında ABD arabuluculuğunun perspektifi, İsrailli savaş esirleri, hapisteki ABD vatandaşları ve Suriye'nin Filistin meselesine dair sınırlarını ölçmek üzerine oluşmuştur. Suriye'nin perspektifi ise BMGK'nın 242 ve 338 no'lu kararları (bkz. Ek-2) çerçevesinde, İsrail'in 1967 öncesi sınırlara çekilmesi hususunda ABD'nin ne ölçüde çabası olduğunun ölçülmesi üzerine olmuştur. Ayrıca Suriye, görüşmeler esnasında, Filistin halkının talepleri karşılanmaması durumunda çatışma halinin devam edeceği hususunda ne kadar ciddi olduğunu göstermek istemiştir. ABD yönetimi Suriye'nin elini zayıflatmak için bazı önlemler almıştır. Petrol ambargosunun kaldırılması ve bu ambargonun Suriye-İsrail görüşmelerine yön verme ihtimali ortadan kaldırılmadıkça Nixon'ın, ABD'yi ziyaret eden Suudi Arabistan ve Mısır dışişleri bakanlarıyla görüşmeyeceği taraflara bildirilmiş, Suriye'nin ambargo stratejisi sekteye uğratılmıştır. Diğer taraftan Kissinger, Suriye'nin hamisi SSCB ile arasını açmak amacıyla, gerçekte böyle bir talep olmamasına rağmen, Esad'ın Amerikan silahları istediğini SSCB lideri Brejnev'e aktarmıştır (Eker, 2017, ss. 75–78)

Nihayet 1974 yılında İsrail ile ateşkes antlaşması imzalamayı kabul etmiş, aynı yıl içerisinde Nixon'ın Suriye ziyareti gerçekleşmiştir. Nixon'ın Suriye ziyareti ikili ilişkilerde oldukça kritik olmuş, Suriye bu yıllardan itibaren ABD yardımı alan ülkeler arasına girmiştir. Gerald Ford zamanında da ikili ilişkiler gelişmiş, 1975 yılında imzalanan anlaşmalarla da Suriye'nin, ABD'den ekonomi, tarım ve eğitim alanlarında yardım alması öngörülmüştür. Ayrıca 1976'da Suriye, İsrail ile herhangi bir çatışma olmadan ve ABD onayı alarak Lübnan'a müdahale etmiştir. ABD başkanı Carter döneminde ABD-Suriye ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Bu durumun en önemli nedeni ABD'nin düzenlenen Camp David Zirvesi'nde İsrail ve Mısır arasında kalıcı barış için arabulucu rolü üslenmesidir. Camp David Zirvesi, Hafız Esad'ın İsrail'e karşı oluşturmak istediği birleşik Arap cephesine bir darbe niteliğindedir. Suriye Mısır'ın zirve sonucu imzaladığı anlaşmayı pan-Arabizm'e ihanet olarak görmüş, ABD'nin arabuluculuk çabaları ise Suriye'nin ABD'ye olan güvenini sarsmıştır (Gürson, 2016, s. 103).

Öte yandan Enver Sedat'ın Esad'ı yüzüstü bırakmasından sonra Suriye'nin savaşı sürdürmesi ve yenilgisine rağmen Kissinger ile yürütülen etkili müzakereler, Esad'ın imajını olumlu yönde etkilemiş, Nasır'dan sonraki pan-Arap lider olarak algılanmaya başlamıştır. Bu sayede Suriye diğer Arap rejimlerinden, askeri, diplomatik ve finansal alanlarda destek sağlayabilmiştir (Eker, 2017, s. 75). Suriye'yi izole halinden kurtaran Esad'ın Yom Kipur Savaşı'nda geçici olarak sağladığı askeri üstünlük, Suriye'nin lider konumunu pekiştirmiştir. Bu savaştan sonraki süreçte Mısır'ın ABD'ye yaklaşması ve İsrail ile olan düşmanlığını sonlandırma iradesinin ortaya çıkması, Mısır'ın Arap dünyasında yalnızlaşmasına sebep olmuş, bu durum da Suriye'nin bölgede etkin bir aktör olmasının önünü açmıştır (Koyuncu, 2017, s. 20).

80'li yıllarda Hafız Esad, Lübnan'da FKÖ'ye karşı Maruni Hristiyanları desteklemiştir. İran-Irak Savaşı'nda ise İran'ın yanında yer almıştır. Dış politikadaki bu adımlar Suriye'nin tekrardan Arap Dünyası'ndan tecrit edilmesine neden olurken Hafız Esad'ın pan-Arap liderliğinin de sorgulanmasına sebep olmuştur. Hafız Esad'ın İran'ın yanında yer almasına iten düşünce ise İran'daki rejimi ABD-İsrail düzenine karşı bir protesto olarak görmesiydi (Yılmaz Şahin, 2011, s. 110).

90'lı yıllardan itibaren Suriye Madrid Konferansına katılan ülkelerden olmuştur. Buna müteakip İsrail ve Suriye arasında nihai barış antlaşmasına yönelik Washington'da ikili görüşmeler başlamıştır ("Barış Süreci", y.y.).

2000 yılının Mart ayında herhangi bir anlaşmanın imzalanmamasıyla sona eren barış süreci boyunca hem arabulucu rolündeki ABD hem de Suriye ve İsrail taraflarının tutumları sürecin bitmesine sebep olmuştur. Suriye tarafı süreçteki yöntemler konusunda esnek davranırken 1967 öncesi sınırlara dönüş konusunda tavizsiz bir tutum takınmıştır. Ayrıca Suriye İsrail tarafından süreci bürokratik seviyede tutarak siyasi zemine taşımaması ve tıpkı Enver Sedat'ın 1977 Kudüs ziyareti gibi kendi kamuoyunu rahatlatacak bir kamu diplomasisi adımı atmadığından eleştirilmiştir. İsrail açısından bakıldığında, İsrailli siyasetçilerin Suriye konusundaki kararsızlıkları, İsrail iç siyasi sisteminin bir sonucu olarak koalisyon hükümetleri ve süreç boyunca beş farklı başbakanın göreve gelmesi barış sürecini olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte İsrail'de iktidara gelen bütün hükümetlerin ortak bakış açıları güvenlik odaklı olmuştur ki en az Suriye'nin Golan Tepeleri odaklı bakış açısı kadar katı olmuştur. Arabulucu rolündeki ABD ise kendisinden beklenen yaptırım gücünü kullanmadığından dolayı eleştirilmiştir. Suriye, sürecin sonunda doğru ABD'yi İsrail tarafgirliği yapmakla suçlamıştır (Süer, 2016, ss. 219–220).

Suriye ve İsrail arasındaki sorunlar sınır, güvenlik ve su alanlarında kendisini göstermiştir. Güvenlik ve su meselesinde zaman zaman paranoyaya kapılınsa da İsrail Suriye'ye göre daha çıkar odaklı bir duruş sergilemiştir. Suriye ise sınır odaklı mesele bakarken Golan Tepeleri'ni bir onur meselesi haline getirmiştir (Süer, 2016, s. 225).

Tarafları barış sürecine iten diğer faktörler Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ve I. Körfez savaşının başlamasıyla değişen uluslararası ve bölgesel konjonktür ile Suriye aleyhinde hızla değişen güç dengesi olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyet etkisi Ortadoğu'da sonlanmıştır. Diğer taraftan başlayan I. Körfez Savaşı bölgesel koşulları değiştirmiştir. Esad'ın ABD öncülüğünde bir barış sürecinin dışında bir alternatifi kalmamıştır. Ayrıca Irak karşıtı koalisyonu katılan Suriye'nin, ABD nezdindeki pozitif konumunu kullanmak istemiştir. Esad Sovyetlerin etkisinin sona ermesiyle İsrail karşısında, barış sürecindeki pazarlıklarda avantaj elde edilebilmesinin yegane yolunun ABD olduğunu düşünmüştür. BM'nin 242 ve 338 No'lu kararlarının barış sürecinin temelini teşkil etmesinin ABD tarafından taahhüt edilmesi ve ABD'nin

İsrail'in Golan'ı ilhakını tanımaması Esad'ı bu düşünceye sevk etmiştir (Hinnebusch, 1996, ss. 48–49).

Dış politikadaki pragmatist yaklaşımların ön plana çıktığı Hafız Esad döneminden sonra oğlu Beşar Esad'ın liderliğe geldiği dönem başlamıştır. Beşar Esad da babası Hafız Esad dönemindeki dış politikaya paralel bir dış politika dizayn etmiştir. ABD'nin Irak'ı işgali, Lübnan Krizi ve babasından devraldığı Golan Tepeleri sorunu nedeniyle İsrail ile olan gerginlik ülke güvenliğinin öncelikli olmasına neden olan sorunlar olmuştur. Tıpkı Hafız Esad gibi Beşar Esad da ülke güvenliğini sağlamak amacıyla ittifak arayışında olmuştur. Beşar Esad'a göre dış politikada hiçbir zaman saf siyah ve saf beyaz yoktur, grinin farklı tonları vardır. Suriye'nin dış politikası, Esad'ın bu açıklaması ile doğru orantılı bir biçimde realist bir çerçevede kurgulanmıştır (Beşgöl ve Biçen Gören, 2020, ss. 140–141).

Başarısız barış süreci ve Irak'ın İşgali ile beraber ABD-Suriye ilişkilerindeki gerginlik artmıştır. Irak İşgali sırasında ABD askerlerine karşı yapılan saldırılar ABD kamuoyunda Suriye'ye karşı da nefreti arttırmıştır. 2003 yılı başında Suriye Yaptırım Paketi tartışılmış fakat ertelenmiştir. Nisan ayında kongreden yaptırım paketinin geçmesi ile birlikte 2003 sonunda Başkan Bush yaptırım yasasını onaylamış ve Nisan 2004'te devreye girmiştir. Yaptırım yasasının arka planında Irak Savaşı'nın doğrudan etkisi vardır. Suriye'nin Irak İşgali'ne karşı koyduğu net tavır ABD'nin Suriye'ye bakış açısını değiştirmiştir. ABD'de Suriye'ye yöneltilen suçlamalar artmıştır. Suriye'nin Irak Direnişi ve Saddam Rejimi'ne destek verdiği iddia edilmiştir. Irak'a ait kitle imha silahlarını sakladığı ve kendi kitle imha silahlarını üretmeye çalıştığı, Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığının işgal niteliğinde olduğu gibi diğer bazı iddialar da ABD yönetimi tarafından dillendirilmiştir (Gürson, 2016, s. 153).

Yaptırım paketinde bahsedilen yaptırımlar şu şekildedir; gıda ve ilaç ürünleri dışında ABD'den Suriye'ye mal ihracatının durdurulması, ABD sermayesinin Suriye'de yatırım yapmasının yasaklanması, Suriye uçaklarının ABD hava sahası ve limanlarını kullanmasının yasaklanması, diplomatik ilişkilerin azaltılması, Suriye mallarının ABD pazarına girişinin yasaklanmasıdır. Başkan Bush ABD hava sahası ve Suriye'ye ihracat konusunda yaptırımları aktif hale getirmiştir. Ayrıca kara para akladığı iddiasıyla Suriye Ticaret Bankası'nın ABD'li finans kurumları ile ilişkisine son veren, Suriye şahsi ve hükümet varlıklarına da el koymayı öngören ek yaptırım kararları da almıştır.

Suriye'nin bütün bu yaptırımlardan kurtulabilmesi için ise ABD'nin öne sürdüğü şartlar şu şekildedir; Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi, Filistinli gruplara desteğini sonlandırması, Irak sınırının güvenliğini ve kontrolünü sağlaması, kitle imha silahı üretiminden vazgeçmesi ile elindeki balistik silahları yok etmesi ve İsrail ile ön koşulsuz barış sürecine başlamasıdır (Gürson, 2016, ss. 154–155).

Suriye'de Beşar Esad döneminde Batı karşıtlığı artmıştır. ABD'nin Irak İşgali ve ABD yaptırımları bunun en önemli sebeplerindendir. Öte yandan Barış Süreci'nin başarısız olmasıyla Golan Tepeleri meselesi devam etmiş, İsrail'in Suriye'ye yönelik güvenlik tehditleri artmıştır. ABD ile tırmanan gerginlik ve İsrail tehdidindeki artış Suriye'nin güvenlik çemberini daraltmıştır. Suriye dış politikadaki bu sıkışıklığı aşmak için çözümü İran'ın desteğinde bulmuştur. Ayrıca ABD'ye karşı bir koz elde edebilmek için Türkiye ile de ilişkilerini geliştirmiştir. Esad'ın sırtını İran'a dayaması görece Suriye'yi rahatlatır da iç politik ve halk düzeyindeki memnuniyetsizliği gidermemiştir. Bu dönemde başlayan Arap Baharı Suriye için zorlu bir sürecin başlangıcı olmuştur (Beşgül ve Biçen Gören, 2020, ss. 142–145).

Arap Baharı ile birlikte Suriye, hızlı bir şekilde kaosa sürüklenmiş, rejim ve muhalefet arasında iç savaş başlamıştır. İŞİD'in Suriye'deki varlığı, İran ve Hizbullah'ın Suriye'deki aktif faaliyetleri ve muhaliflerin bazı alanlarda kontrolü ele geçirmesi gibi gelişmeler ise İsrail nezdinde endişe yaratmıştır. Her ne kadar Esad rejimiyle anlaşamasa da İsrail, Esad'ın devrilmesi ile oluşacak belirsizlikten olası bir radikal ve fundamentalist rejimin doğma ihtimalinden dolayı, Esad rejimini daha öngörülebilir bir rejim olarak değerlendirmiştir. İsrail yeni doğacak fundamentalist bir rejimden ziyade “tanıdık düşman” Esad'ın yönettiği Suriye'yi daha tercih edilebilir bulmuştur (Özden Cankara, 2021, s. 5667).

Suriye'de iç savaş devam ederken önemli bir gelişme Golan Tepeleri Sorunu'nda ortaya çıkmıştır. Mart 2019 tarihinde ABD başkanı Donald Trump, İsrail'in Golan Tepeleri üzerindeki egemenliğini tanıdığını bildiren başkanlık kararnamesini imzalamıştır (Çopur, 2019). Oysa ki uluslararası kamuoyu tarafından ilhak olarak tanımlanan, İsrail'in 1981'deki Golan Tepeleri kararından sonra BM, 17 Aralık 1981'de 497 No'lu kararını çıkartmıştır. Bu karara göre BM, Golan Tepeleri'nin Suriye'nin toprağı olduğunu, İsrail'in kanunları ve yetkilerinin geçersiz olduğunu belirtmiş ve İsrail'in çıkartmış olduğu kararı derhal feshetmesini talep etmiştir. BM, İsrail'in işgalinin ve

ilhakının yasadışılığını teyit eden “İşgal Altında Suriye Golan” kararını her yıl kabul etmektedir (Çınar, 2021, ss. 32–33).

Trump’ın Golan Tepeleri üzerindeki İsrail egemenliğini tanıyan kararı ideolojik anlayışıyla orantılıdır. Çıkarlarını İsrail ile özdeşleştiren ABD yönetimi, Suriye’deki operasyonel varlığını azaltma aşamasına girerken güvenlik çıkarlarını da arka plana atmamıştır. Güvenlik çıkarlarına konu olan hususlar ise İsrail’in güvenliği ve İran’ın Akdeniz’e ulaşmasını engelleyecek şekilde Suriye’deki askeri varlığının sınırlandırılmasıdır. Golan Tepeleri bu çıkarların sağlanması hususunda stratejik öneme sahiptir. ABD yönetiminin politikası kısa vadede İran’ın sınırlandırılmasını amaçlarken uzun vadede ise Rusya’yı dengelemek üzerine olmuştur (H. Koç ve Yemenici, 2019, s. 78).

Soğuk Savaş dönemi ve sonrası ele alındığında bölgedeki aktörlerden Irak’a bakıldığında ise Bağdat Paktı önemli noktalardan bir tanesidir. Dönemin ABD dışişleri bakanı John Foster Dulles Sovyetler Birliği ve Çin çevresinde antikomünist bir kuşak oluşturmayı planlamıştır. Dönemin Irak başbakanı Nuri Sait ise bu planı destekleme niyetinde olmuştur. 1955 yılında Türkiye ve Irak arasında imzalanan Bağdat Paktı’na, İran, Pakistan ve Birleşik Krallık da katılmıştır. Dulles bir yandan Suriye ve Ürdün’ün de pakta dahil olmasını isterken, Mısır lideri Nasır da Irak’ı bu paktan caydırmaya çalışmıştır. Böylelikle bu dönemde Arap dünyasında önemli bir çatlak oluşmuştur (Akşin, 2022, ss. 357–358).

Dulles SSCB’ye karşı oluşturmak istediği “Kuzey Seddi” (Northern Tier) tasarısının öncülük ettiği Ortadoğu ittifakı fikri, Mısır ve Birleşik Krallık arasından yaşanan Süveyş Krizi’nin aşılammaması ve Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki gerginliklerden dolayı ilk zamanlar tatbik edilememiştir. Dulles’a göre bu sebeplerden dolayı Ortadoğu ülkeleri komünizm tehlikesine yeteri kadar önem vermemekte, bu da ittifakın daha ileri dönemlerde tatbikini mümkün kılmaktadır (Armaoğlu, 2021, s. 400).

Türkiye daha ileri bir döneme ertelenen bu fikrin tatbiki için öncülük ederek uygulanmasına ön ayak olmuştur. Irak ve Türkiye’nin öncülük ederek 1955 yılında imzalanan Bağdat Paktı’nın beşinci maddesine göre Arap Ligi üyesi veya taraflarca “kesinlikle” tanınmış her ülke bu pakta katılabilmektedir. Bu maddeyle birlikte Arap devletlerin ittifaka katılmasını kolaylaştırmak için önemli bir taviz verilmiştir. Çünkü İsrail’in hiçbir Arap ülkesi tarafından tanınmadığı gerçeği su üstündeyken, bu maddeyle

birlikte İsrail'in ittifaka asla katılamayacağı sonucu çıkmaktadır (Bostancı, 2013, s. 176).

Bağdat Paktı'nda asıl hedeflenen, bütün Arap ülkelerinin katılımı, gerçekleşmemiştir. Bunun yanında Bağdat Paktı'nın Arap dünyasında oluşturduğu çatlak sonucunda Ortadoğu adeta üçe bölünmüştür. İlk grup pakta katılan ülkeler İran, Irak ve Pakistan, ikinci grup da Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen'in dahil olduğu Pakt karşıtı aktörlerdir. Üçüncü grupta da ilk iki grup dışında kalan Ürdün ve Lübnan dahildir. Mısır lideri Nasır Arap dünyasını kendi çatısı altında birleştirme gayesi güderken ortaya çıkan konjonktürde Türkiye ve Bağdat Paktı bu gayeye engel teşkil etmiştir. Böylelikle Nasır Batı aleyhtarı bir tutum içine girerek SSCB'yi adeta Ortadoğu'ya çekmiştir. Bağdat Paktı her ne kadar SSCB'nin Ortadoğu'ya nüfuz etmesine karşı atılan bir adım olsa da paradoksal bir biçimde SSCB'nin bölgeye nüfuzunu hızlandırmıştır. Bağdat Paktı ise Irak'ta gerçekleştirilen darbe nedeniyle Irak'ın çekilmesiyle Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organisation- CENTO) adını almıştır. Faaliyet alanı ise üye ülkeler arasında ekonomik kültürel ve teknik işbirliği üzerinde olmuştur (Armaoğlu, 2021, s. 403).

Irak'ta Nuri Sait hükümetini deviren General Abdülkerim Kasım da 1963'te Baas Partisi mensuplarınca düzenlenen darbeyle devrilmiştir. Baas yönetimi altında, 1972 yılında petrol üretimi devletleştirilmiş, petrol fiyatlarının artmasıyla da Irak ekonomik gelişme göstermiştir. Irak ekonomik gelişme ve Humeyni rejiminin İran ordusundaki tasfiyeleriyle İran ordusunun zayıflamasını fırsat bilerek İran ile savaşa tutuşmuştur. Bu savaş sırasında Irak'ın Osirak'taki nükleer reaktörü İsrail tarafından imha edilmiştir (1981). Bu noktada dikkat çekici husus, İsrail ve arkasındaki ABD'nin, Irak'ın olası bir nükleer bomba yapma ihtimalinden çekinmeleridir (Akşin, 2022, s. 384).

Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, İran ile yapılan savaşta başarısızlığı sübvansede edebilmek için Kuveyt'i işgale kalkışmıştır. Saddam'ın bu işgalde üç amacı vardır: Batıda kredibilitesi yüksek bir ülkeye sahip olup Ortadoğu'nun bankası olmak, Kuveyt'in ele geçirilmesiyle Körfez'de stratejik olarak önemli bir alan kazanmak ve önemli miktarda petrol rezervlerini ülkesine katmaktır. Vietnam Sendromu'nu silmek isteyen ABD ise aynı zamanda Soğuk Savaş'ın galibi olarak işgal edilen bir ülkeyi (Kuveyt) savunmayı ve böylelikle prestijini yükseltme fırsatı bulmuştur. Öte yandan

Kuveyt'in işgaline karşı çıkararak Ortadoğu'daki ABD üstünlüğünü perçinleme fırsatı doğmuştur (Tanilli, 2020, s. 588).

Kuveyt'in işgali neticesinde ABD önderliğindeki uluslararası koalisyon Irak güçlerine müdahale ederek Kuveyt'ten çıkmalarını sağlamışlardır. I. Körfez Savaşı esnasında Irak, krizi, Arap-İsrail sorununa evirmek istemiştir. ABD uçakları 16 Ocak 1991'de Irak topraklarını bombalamaya başlayınca Irak da Suudi Arabistan'daki ABD üslerine ve İsrail'e füze saldırıları başlatmıştır. Irak'ın İsrail'e füze saldırısının altında yatan gaye İsrail'i savaşın içine çekerek bu suretle Arap dünyasının desteğini kazanmak olmuştur. Buna mukabil ABD ise İsrail'e baskı kurarak, Irak'a yanıt vermesini engellemiştir. Aynı zamanda ABD bu baskıya karşılık İsrail'e hava savunma sistemleri göndermiştir (Armaoğlu, 2021, s. 645).

I. Körfez Savaşı'ndan sonra ABD, bölgenin yeraltı kaynakları üzerindeki denetimini sıklaştırmıştır. Aynı zamanda Batılı rakiplerini de bölgedeki yerel, askeri ve sivil pazardan uzaklaştırabilmiştir. Irak'a karşı 43 milleti koalisyon içinde toplayabilmiş, Ortadoğu'daki çıkar bekçisi İsrail'i uyuşmazlığa bulaştırmamıştır. Bölgedeki hem Arap aktörler hem de İsrail ABD hegemonyasını kabul etmişlerdir (Tanilli, 2020, ss. 588–589).

I. Körfez Savaşı'nın ardından ABD 90'lı yıllar boyunca Irak'a yönelik, egemenlik alanını küçültme, silahsızlandırma ve yaptırımlar yoluyla kontrol stratejisi uygulamıştır (Cabbar, 2004, s. 3).

11 Eylül terör saldırıları sonrasında, Afganistan'da yapılan müdahaleden sonra Mart 2003 yılında, Irak'ın, ABD tarafından terörle iltisaklı bulunması, kitle imha silahlarına sahip olarak BMGK kararlarına uymadığı iddia edilerek ve bölgeye demokrasi ve özgürlük getirileceği vaatleriyle Irak'a savaş açılmıştır. II. Körfez Savaşı ABD'ye getirdiği mali yükümlülüğün yanı sıra İsrail'e fayda sağlamıştır. Güvenlik sorunları bulunan ve 20. Yüzyıldaki çatışmaların ana aktörlerinden olan İsrail için, kendisine doğrudan saldırıda bulunabilecek potansiyelde, aralarında bir ateşkes antlaşması bulunmayan Irak, ABD tarafından elimine edilmiştir. İsrail-Filistin meselesi arka plana itilmiş, uluslararası toplumun çözüm baskısı hafiflemiştir. İşgal kuvvetlerine karşı mücadele ettiklerinden, Irak'taki Sünni grupların, Filistinli direnişçilere destek sağlaması imkansız hale gelmiştir (Caniklioğlu, 2005, ss. 200–202).

İsrail savaşı stratejik gerekçelerle desteklemenin yanında Siyonist motivasyon ve gerekçelerle de desteklemiştir. Söz konusu desteği, ABD karar mekanizmasındaki Yahudi kökenliler ve lobiler aracılığıyla ve ABD-İsrail ilişkilerinin yüksek seviyesiyle sağlamışlardır. II. Körfez Savaşı'yla birlikte, İsrail'in önemli bir düşmanı saf dışı bırakılmıştır. O dönemde, Kudüs'te yapılan intihar saldırıları, Filistinlilere karşı yürütülen savaşı, ABD'nin 11 Eylül'den sonra yürüttüğü "terörle savaş"ına eklemlenmesini sağlamıştır. Filistin sorunu kapsamında Arap Dünyası'nın eli zayıflatılmıştır (Caniklioğlu, 2005, ss. 203–230).

5.5. CAMP DAVID ANTLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE MİSİR İLE ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİ

1950'li yıllardaki gelişmeler ve Nasır'ın SSCB ile geliştirdiği işbirliği, SSCB'nin Ortadoğu'ya nüfuz etmesini hızlandırmıştır. Bu dönemden sonra Ortadoğu'da atılacak adımlarda SSCB'nin hesaba katılmadığı bir strateji olmamıştır.

Bölge ülkelerinde Nasırcı revizyonist güçlerin ortaya çıkması, 1958 yılında Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmeleri gibi gelişmeler İsrail'i endişeye sürüklemiştir. Nasır'ın Mısır'ın potansiyelini aşan geniş çerçeveli politikalar izlemesi ve SSCB'yi müttefiki olarak görmesi sebebiyle ABD de kendine müttefik aramıştır. Nasır ve Nasırcı hükümetlere karşı oluşturduğu cephede, bazı Arap ülkeleri ve İsrail de kendilerine yer bulmuştur. ABD'nin İsrail ile sürdürdüğü işbirliği bir nevi Nasır ve Nasırcıların Ortadoğu'da izledikleri politikalar sonucu dinamizm kazanmıştır (Bilgiç, 2005, s. 98).

Arap-İsrail savaşlarında İsrail karşısında arka arkaya alınan yenilgiler ve toprak kayıpları Arap dünyasında hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu hayal kırıklığını perçinleyen diğer bir gelişme ise Enver Sedat liderliğindeki Mısır'ın, ABD arabuluculuğunda İsrail ile Camp David Antlaşmalarını imzalaması olmuştur.

Camp David Antlaşmaları Enver Sedat ve Menahem Begin arasında yürütülen gizli diplomasi sonucunda, ABD başkanı Jimmy Carter'ın desteğiyle 17 Eylül 1978'de imzalanmıştır. Bu anlaşma yoluyla çizilen yol haritası sonucunda, İsrail ile bir Arap ülkesi arasındaki yapılan ilk barış antlaşması da 26 Mart 1979'da imzalanmıştır. Antlaşmaya göre İsrail Altı Gün Savaşı ile elde ettiği Sina yarımadasından çekilecektir. Mısır ise karşılığında İsrail ile diplomatik ilişkiler tesis edecektir. 1980 yılında kurulan

diplomatik ilişkileri takiben havayolu taşımacılığı ve Mısır'dan İsrail'e petrol satışı da başlamıştır. ABD'nin Ortadoğu'ya diplomatik güç olarak girişi ise Yom Kippur Savaşı'ndan sonra başlamıştır (Bayraktar, 2019, s. 114).

Ocak 1974'te ABD'nin arabuluculuğuyla İsrail ve Mısır arasında Sina antlaşması imzalanmıştır. Bu, ABD diplomasisi için bir başarı olurken, ABD-Mısır ilişkilerinin de olumlu yönde değişmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Öte yandan ABD dışişleri bakanı Kissinger'ın Suriye ile İsrail arasında bir anlaşma sağlayabilmesi, ABD'nin Ortadoğu politikalarındaki tesirini ve Ortadoğu'daki nüfuzunu önemli ölçüde arttırmıştır. Böyle bir atmosferden faydalanmak isteyen başkan Nixon Ortadoğu turuna çıkmış, başarılı ziyaretler gerçekleştirmiştir. Mısır ziyaretinde, “Mısır ile ABD ilişkilerinin ve işbirliğinin prensipleri” anlaşmasını imzalamıştır. Mısır 1975 yılında İsrail ile bir anlaşma daha imzalayarak Sina'da biraz daha toprak kazanabilmiştir. Bu durum Mısır'a kaybedilen toprakları geri alma ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini sağlamada ABD'nin önemini göstermiştir (Armaoğlu, 2021, s. 554).

Mısır, İsrail ile yaptığı savaşların ekonomik yükünün göğüslenemesi ve siyasi sorunların çözümünün ABD ile olan ilişkilerini düzeltmekten geçtiğini düşünmüştür. ABD ile olan ilişkilerin düzelmesinin yolu ise İsrail ile münasebetlerin rayına oturtulmasına bağlı olmuştur. ABD dışişleri bakanı Kissinger'ın Mısır ve İsrail arasında yürüttüğü mekik diplomasisiyle kazanım elde eden Mısır-İsrail münasebetleri ve barış için en önemli hamle ise Enver Sedat'ın 1977'deki İsrail ziyareti ve Kudüs'teki İsrail parlamentosunda yaptığı konuşma olmuştur. Menahem Begin de iade-i ziyaret olarak 1977 yılında Mısır'da bulunmuştur. ABD de bu noktada taraflar arasında arabulucu olarak uzlaştırmanın bir parçası olmuştur. 17 Eylül 1978'de Camp David'teki liderler zirvesinin sonucunda Mısır ve İsrail, ABD'nin tanık olarak imza koyduğu Camp David Antlaşmalarını imzalamışlardır (Bayraktar, 2019, s. 115).

Camp David Antlaşmaları, Ortadoğu Barış Çerçevesi ve İsrail-Mısır Barış Çerçevesi olarak adlandırılan iki sözleşmeden oluşmuştur. İsrail-Mısır Barış Çerçevesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi ve İsrail'in Sina Yarımadası'ndan tamamen çekilmesini öngörmüştür. Bu sözleşmede öngörülenler yerine getirilmiş, 1979'da barış antlaşması imzalanmıştır. Barış antlaşmasının akabinde 1980'de karşılıklı büyükelçiler atanmış, 1982'de ise İsrail Sina'dan tamamen çekilmiştir (Kuduoğlu, 2018, ss. 105–106).

ABD ve İsrail 26 Mart 1979 tarihinde ikili bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre İsrail'in bir saldırıya uğraması halinde veya Camp David'in ihlali söz konusu olursa ABD, İsrail'i ekonomik, diplomatik ve askeri tedbirler alarak destekleyecektir. İkinci bir anlaşmaya göre ise, 1975'teki İsrail-Mısır ayırma anlaşması gereğince İsrail'in Sina petrollerinden satın almaya hakkı olduğu kısmı Mısır'ın engellemeye kalkması durumunda ABD, İsrail'in ihtiyaç duyduğu petrolü 15 yıl boyunca satmayı taahhüt etmiştir (Armaoğlu, 2021, s. 561).

Ortadoğu Barış Çerçevesi İsrail için bir başarı olurken bağımsız Filistin devleti fikri için bir yenilgidir. Çünkü çerçeve antlaşmasına göre Gazze ve Batı Şeria'nın statüsü ele alınırken, Filistin'in özerkliği için 5 yıllık bir plan önerilmiş, bu öneri ise ucu açık ve hiç gerçekleşmeyecek varsayımlara dayanmıştır. Böylelikle Begin, Gazze Şeridi ve Batı Şeria karşılığında Sina'yı verirken karşılığında en güçlü orduya sahip Arap ülkesini elimine ederek İsrail için tehdit oluşturmasını sonlandırmıştır. Kapsamlı bir barışın yoksunluğunda Mısır'ın İsrail'le barış yapması ABD'yi memnun ederken Arap ülkelerini hayal kırıklığına uğratmıştır. Mısır Camp David ile Arap ülkeleriyle ilişkilerinde ağır bir bedel ödemiştir. Arap birliğinden atılırken, birlik merkezi de Tunus'a taşınmıştır. Sudan ve Umman dışındaki bütün Arap ülkeleri Mısır ile ilişkilerini kesmiştir. Petrol üreticisi Arap ülkelerinin sübvansiyonları ortadan kaldırmalarıyla, Mısır'ı Batı'ya özellikle ABD'ye ekonomik yönden bağımlı hale getirmişlerdir. Arap dünyasının lokomotifi olan Mısır böylece Arap dünyasının dışına itilmiştir (Cleveland, 2008, ss. 421–422).

Camp David antlaşması sonucunda SSCB 1970'li yılların başından itibaren kaybettiği Ortadoğu'daki nüfuzunu paradoksal bir biçimde daha çok arttırmıştır. İsrail-Mısır barışı Ortadoğu'da ABD aleyhtarlığını arttırırken başta Suriye olmak üzere bazı Arap ülkeleri SSCB ile ilişkilerini geliştirmişlerdir. İsrail-Mısır barışı, Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri de geliştirmede katalizör etkisinde olmuştur. 1966'dan itibaren ilişkileri bozuk olan Suriye ve Irak 1978 Ekim'den itibaren yakınlaşmışlar ve birlik kurma kararı almışlardır (Armaoğlu, 2021, s. 562).

İsrail-Mısır barışının diğer Arap ülkelerinin de İsrail'le barış yapmada motivasyon olacağı umulmuş, ancak bunun tam tersi bir sonuç doğurmuştur. Barış, Mısır'ın Arap dünyasından izole olmasına sebep olurken, İsrail'in güney sınırı güvence altına alınmıştır. Ancak diğer sınırlardaki Arap ülkelerinin tutumları yumuşamaları şöyle

dursun daha da katı bir hal almıştır. Arap ülkelerinin bu agresif tutumlarında ise İsrail'in icraatlarının da etkisi vardır. Çünkü İsrail özerklik vermeyi öngördüğü Batı Şeria'da yerleşimler kurmaya devam etmiş, bakanlıklarını Kudüs'e taşıyarak Kudüs'ü başkent ilan etmiştir. Ayrıca Kudüs'teki işgal statüsünü tek taraflı değiştirdiği gibi Suriye'den aldığı Golan Tepeleri'ni de 1981'de ilhak etmiştir. Dolayısıyla Arap ülkelerinin tutumlarını değiştirmeyip daha da agresifleşmeleri İsrail'in bu icraatlarından kaynaklanmıştır (Armaoğlu, 2021, s. 563).

6. SONUÇ

Neorealist perspektif açısından bakıldığında, uluslararası ilişkilerin kaotik yapısında aktörler, çıkarlarını maksimize etme yolunda hareket ederler. Başka aktörlerin istemediklerini yapmaya zorlayarak hegemonyalarını yayma amacı güderler. Hegemonyalarını yayarken, uluslararası ilişkilerin “üst otorite” boşluğundan yararlanarak sıklıkla güce başvururlar.

ABD’nin İsrail ile ilişkileri ise özel bir yapıdadır. ABD’nin İsrail ile çıkarlarının çatıştığı bazı durumlardan her ne kadar söz edilebilse de, ABD’nin Ortadoğu’da kendi çıkarlarının korunması ve Ortadoğu hegemonyasının sürdürülebilirliği açısından İsrail önemli bir aktör olmuştur. İsrail tarafından bakıldığında ise “düşman denizi” ile çevrili bir coğrafyada tutunabilmesi, Ortadoğu’da hegemonyasını devam ettirmek isteyen süper güç ABD ile sürdürdüğü ilişkiye bağlı olmuştur. ABD’nin bu özel ilişkiyi devam ettirme niyeti, hegemonyasını sürdürebilmesi ve çıkarlarının Ortadoğu’da maksimizasyonu ile doğru orantılıdır.

Neorealist perspektife göre uluslararası ilişkilerde ebedi dost veya ebedi düşman yoktur. Dolayısıyla ABD hegemonyasını bizzat İsrail veya İsrail’in müttefiklik ilişkisi ile bağlı olabileceği potansiyel bir global güç tarafından sınanması ABD-İsrail ilişkilerinin sonu olur. Bu iki uzak ihtimalin gerçekleşmesi ayrı bir sınama konusu olmakta, ABD-İsrail ilişkilerinin kısa vadede statükosunu koruyacağı ortadadır.

Kuruluşunda izolasyonist bir politika takip eden ABD, ilk dönemlerinde yalnızca Amerika Kıtası ile ilgilenererek “Avrupa işlerinden” uzak durmuştur. Bu dönemde ABD kendi kıtasında egemenliğini yayma amacı gütmüştür. İç savaş tecrübesinin akabinde hızlı bir endüstrileşme ve geniş topraklarında modern tarım atılımı yapmıştır.

Kıta dışı yayılmacı politikalarına dair ilk örnek ise 1898’deki İspanya ile Savaşı’dır. Bu savaşla Porto Riko, Filipinler ve Guam Adası İspanya’dan alınmıştır. 1905 yılındaki Rus-Japon Savaşı’nda arabulucu rolünü ön plana çıkarmış, I. Dünya Savaşı’yla da “Avrupa işlerine” müdahale etmiştir. İki Dünya Savaşı arası dönemde yeniden izolasyonist politikalar takip etmiştir. ABD hegemonyası II. Dünya Savaşı’nın sonrasında ortaya çıkan statükoda yayılmaya başlamıştır.

ABD dış politikasının temel amaçlarından birisi, ABD menşeli sanayi, ticaret, endüstriyel tarım ve finans için uygun küresel bir ortam yaratmak olmuştur. ABD,

ulusal ve uluslararası ekonomide devlet müdahalesine ve korumacı tedbirlere başvurmuştur. Bununla birlikte devlet politikalarında önemli bir konumda olan iş çevrelerinin çıkarlarıyla örtüştüğü durumlarda serbest ticaret ve açık kapı kavramlarını benimsemiştir. Bu noktada ABD, iş çevrelerinin ve şirketlerinin diğer rakiplerine nazaran başat olmasını sağladığı güçte olduğu sürece, küresel ekonomide herkes için açık erişimden yana olmuştur. ABD için bu kavram 1944 tarihli “Birleşik Devletlerin Petrol Politikası” isimli raporda şu şekilde tezahür etmiştir: ABD şirketleri için her yerde eşit erişim hakkı olmalıdır, ancak diğerleri için eşit erişim hakkı söz konusu olmamalıdır. Batı Yarımküre’de ABD egemenliğindeki petrol üretimi ve ABD’nin bu konumu devam ettirilmelidir. Ayrıca ABD menşeli şirketler başka yerlere doğru yayılmaya devam etmelidir. Petrol kaynakları açısından ise en hayati bölge olan Ortadoğu’da ABD, güçle ilgili gerçekliklere dayanan ekonomik tedbirlerle eski sömürgeciler Britanya ve Fransa’nın yerini, II. Dünya Savaşında ve savaş sonrasında almıştır (Chomsky, 2017).

II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Soğuk Savaş statükosu ile birlikte ABD hegemonyasına meydan okuyan başlıca rakibi SSCB olmuştur. ABD, yeni ortaya çıkan statüko ile birlikte Ortadoğu gibi doğal kaynaklar açısından zengin bir bölgede Sovyet nüfuzuna asla müsamaha göstermemiştir. Sovyet nüfuzuna karşı çevreleme politikası gibi stratejiler benimsemiştir. Ayrıca ABD, Ortadoğu’daki istikrarsızlığın, SSCB’yi, içinden çıkılmaz bir duruma sokma potansiyelinden dolayı İsrail’in askeri, siyasal ve yerleşim politikalarını desteklemiştir.

ABD’nin Ortadoğu politikaları enerji kaynaklarına sınırsız ulaşım ve denetim ile İsrail’in güvenliği amaçlarına dayanmaktadır. ABD, her ne kadar hegemon güç olsa da Ortadoğu’yu Batı kampına çekmekte başarısız olmuş, Arap-İsrail çatışmalarının çözümünde ise etkisiz kalmıştır. ABD hem çıkarları gereği hem de iç politik etkenlerden dolayı İsrail’i desteklese de enerji kaynakları üzerindeki söz sahipliğini kaybetmemek adına Araplarla da bağlarını koparmamış, bunun için hassas bir denge gözetmiştir. Bu durum BMGK 242 No’lu kararda tezahür etmiştir. Buna göre İsrail’in güvenlik içinde yaşama hakkına hâlel gelmeksizin, Arap devletlerince tanınmasına karşılık 1967’deki işgal ettiği topraklardan çekilecektir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle, ABD hegemonyası, Ortadoğu’da rakipsiz kalmıştır. ABD hegemonyası petrol üreticisi körfez ülkelerinin hamisi konumundadır. Bu noktada

İsrail gibi bir bekçinin varlığı körfez ülkelerinin güvenliğini sağlamakla birlikte Arap dünyası arasında bölünmüşlüğü de derinleştirir. ABD için müttefik, teknolojik ve askeri açıdan üstün bir İsrail'in olması, bölgede potansiyel revizyonist aktörleri dizginlemektedir.

Varsayımsal olarak, II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki Yahudi toplumunun uğradığı eziyet ve soykırımlardan dolayı, ABD kamuoyunun, Yahudi toplumuna sempati duyması düşünülebilse de bu tek başına ikili ilişkileri açıklamak için yeterli bir faktör değildir. ABD iç siyasal yapısından hareketle, hararetli geçen her seçimde ABD toplumu ile karşılaştırıldığında, Yahudi asıllı ABD'lilerin seçimlerde yüksek oranda katılım sağlamaları iç siyasette onları önemli bir noktaya koyar. Böylelikle seçimlere katılımlarındaki duyarlılıkları, gelecekteki ABD hükümetinin doğal bir hedef kitlesi haline gelmelerine yardımcı olur.

Yahudi asıllı ABD'liler İsrail konusunda ise oldukça duyarlıdırlar. İsrail'i ilgilendiren her durumda ABD kamuoyunu etkileyecek medya, basın-yayın kuruluşları, sivil toplum kuruluşları gibi mecralarda hakim konumlarını kullanarak, kamuoyunu yönlendirmede başarılı olurlar.

ABD'de hakim dini inanışlar Yahudi dini inanışıyla büyük paralellikler göstermektedir. ABD toplumunun mensup olduğu pek çok cemaat, dini grup ve tarikat gibi oluşumlar, Yahudi inancına sempati besleyerek Yahudi dinine atıf yapmaktadırlar. Bu durumda dolaylı veya doğrudan, İsrail'i desteklemek üzerine kurulu pek çok inanç sistemi geliştirirler.

Lobicilik faaliyetleri hususunda, ABD'deki Yahudi asıllı toplum arasında sistemli ve organize bir işbirliği mevcuttur. Farklı isimler altında lobi faaliyetleri yürütülse de amaç İsrail'in bekası ve güvenliği için sofistike ABD yardımlarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Lobicilikte İsrail lobisinin gücü, finansal açıdan yüksek kabiliyete sahip olmalarından ve rakip sayılabilecek Arap Lobisi gibi lobilerin organize olamamalarından ileri gelmektedir.

ABD'nin dış siyasal sistemine bakıldığında ise ABD'nin, hegemonyası için en duyarlı olduğu bölgelerden birisi olan Ortadoğu'da ABD'nin desteğine bağımlı olan ve ABD'nin çıkarlarının bekçisi olan bir İsrail, ABD açısından bakıldığında ikili ilişkilerin pragmatik tarafını göstermektedir.

İsrail Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin bölgedeki müttefiklerini askeri açıdan dengelemiş, yapılan savaşlarda yenilgiye uğratmıştır. Ayrıca bu savaşlarda ABD silahları denenmiş, ABD için adeta canlı bir tatbikat hizmeti olmuştur. ABD kendi kamuoyunda karşılaşacağı tepkilerden dolayı doğrudan kalkışamadığı anti demokratik bölge ve rejimlere yardım konusunu da İsrail aracılığıyla çözümlenmiştir. İsrail bir yandan SSCB nüfuzunun Ortadoğu'da yayılmasını engellemede yardımcı olurken diğer taraftan ABD hegemonyasına meydan okuyabilecek, ABD hegemonyasını tanımayacak potansiyelde olan radikal milliyetçi ve muhafazakar görüşlü rejimlerin bölge ülkelerinde iktidara gelmesini engellemektedir. Dünyanın en sofistike haber alma teşkilatlarından olan MOSSAD'ın bölgede edindiği geniş istihbarattan da, ABD, istifade etmektedir.

İsrail ise bunların karşılığında ABD tarafından koşulsuz şartsız desteklenmektedir. ABD, BM'de İsrail aleyhinde çıkacak sonuçları veto etmekte, İsrail'in yasadışı olarak ilhak ettiği toprakları ve Kudüs'ü başkenti olarak tanımaktadır. Dönemsel olarak tepki gösterse de Filistin'deki yasadışı Yahudi yerleşimlerini de desteklemektedir. Böylelikle iki tarafın da ilişkilerine pragmatist yaklaştığı ortaya çıkmaktadır. ABD bu ilişkiye her ne kadar idealist retorikler serpiştirse de nihai olarak kendi çıkar ve hegemonyası odaklı bakmaktadır.

İsrail-Filistin sorunu özelinde bakıldığında, Ortadoğu'daki barış sürecinin en komplike ayağı olarak öne çıktığı gözlemlenmektedir. Çünkü İsrail-Filistin sorunu salt toprak kazanımı veya kaybedişi meselesinden ziyade bir kimlik sorununu da içermektedir. İki tarafın kimliği de üzerinde durduğu toprak parçasına büyük aidiyet beslerken, diğerinin yaşam hakkını kabul etmemektedir. Filistin bölgesindeki çatışma iklimi, kimlik tanımları, tarihsel anlatımlar ve Kudüs perspektifinden ortaya çıkmaktadır (Bayraktar, 2019, s. 139).

Ortadoğu'daki hegemonyasında arabulucu kimliğini de ortaya çıkarmak isteyen ABD için Arap-İsrail çatışmalarının barışçıl çözümü, Soğuk Savaş zamanında prestij meselesi haline gelmiştir. Bir yandan özel ilişkileri olduğu İsrail'i koşulsuz olarak desteklemek isteyen ABD diğer taraftan SSCB'nin kucağına itmekten çekindiği Arapları da göz önünde bulundurmamak zorunda kaldığından, iki taraf arasında hassas bir denge gözetmiştir.

İşgal edilen Golan tepeleri, Batı Şeria ve Kudüs'ü ise işgalden kurtarmak uzak bir ihtimal olarak belirlemiştir. Soğuk Savaş boyunca hassas denge gözetilen ABD, Soğuk

Savaş'ın ardından kendisini engelleyebilecek bir “süper güç”ün yokluğunda, Ortadoğu'da sert gücünü göstermiş, askeri faaliyetlerini arttırmıştır. Artık İsrail'e verdiği destekte hassas denge gözetme dönemini sona erdirmiş, Soğuk Savaş sırasında takip ettiği politikaları terk etmiştir. ABD daha önce BM 242 no'lu kararın uygulanması taraftarıyken, 2010'lu yılların sonunda İsrail'in başkentini Kudüs olarak tanımıştır. Ayrıca İsrail'in Suriye'den ilhak ettiği Golan tepelerini de İsrail toprağı olarak görmüştür.

Arap ülkeleri ise en radikal İsrail karşıtı aktörler dahil İsrail ile normalleşme aşamalarını başlatmışlardır. Halbuki ortada çözülmeyen bir Filistin meselesi vardır. Filistin meselesinin çözümü ise Arap ülkelerinin entegrasyonundan geçmektedir. Bu entegrasyonu engelleyen en önemli faktörler ise Arap ülkelerindeki çatışma, yoksulluk ve yoksunluk ile Arap hükümetlerinin salt çıkar odaklı pragmatist bakış açılarıdır. Kapsamlı bir ideal ve organize olmaktan yoksun olan Arap entegrasyonu fikri, bu faktörlerin perçinlemesiyle uygulanabilirlikten uzak kalmaktadır. Öte yandan Arap entegrasyonu fikrinin gerçekleşmesindeki en büyük engel yine ABD-İsrail ilişkileri olmaktadır.

Ortadoğu'daki jeoekonomik, jeopolitik, ticari, askeri çıkarlarının yanında İsrail'in güvenliği, tüm bu çıkarların garantörü olarak, ABD'nin en önemli hedefi olmuştur. ABD söz konusu hedefi doğrultusunda İsrail'in askeri kapasitesini arttırmasındaki en önemli unsur olmuştur. ABD, İsrail'in güvenliğini sağlamak adına diğer Ortadoğu ülkelerini İsrail ile normalleşme sürecine girmeye teşvik etmektedir. Filistin sorunu, Irak Krizi, İran ile yaşanan süreç gibi krizlerde de, ABD, İsrail'in güvenliğini ön planda tutarak kırmızı çizgilerinden birisi haline getirmiştir. ABD'nin, bölgede oyun kurucu olarak, İsrail güvenliğini ön plana koyması, Ortadoğu'daki dengelerin İsrail'in avantajına dönmesini sağlamaktadır.

7. KAYNAKLAR

- Achcar, G. (2004). Kaynayan Orta Doğu Marksist Aynada Orta Doğu. (R. Şimşek, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Akbaş, Z. (2011). ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi. *History Studies International Journal Of History*, Özel Sayı, 1–18. doi:10.9737/hist_373
- Akbaş, Z., Çaylı, Ş. ve Duman, M. (2018). Amerika Birleşik Devletleri'nin Realizm ve İdealizm İkileminde Ortadoğu Politikası: Mısır ve Suriye Örnekleri. *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4(11), 485–502.
- Akşin, S. (2022). Kısa 20. Yüzyıl Tarihi (9. Basım.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyol, C. P. (2017). Arap Devletleri Ligi, Orta Doğu ve Bölge Dengeleri Üzerindeki Etkisi. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 277–302. doi:10.19060/gav.379636
- Alavi, S. A. (2021). Iran's Relations with Palestine: Past, Present, Future. Doha. <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Iran-Relations-with-Palestine-Past-Present-Future.pdf> adresinden 10 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.
- Altunbeğ Turgut, C. (2015). Ortadoğu ve Filistin (1920-1949). Hacettepe Üniversitesi.
- Apple Jr., R. W. (1991). Bush Urges Delay On Aid For Israel; Threatens a Veto. The New York Times. New York. <https://www.nytimes.com/1991/09/13/world/bush-urges-delay-on-aid-for-israel-threatens-a-veto.html> 06 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Aral, B. (2020). “Yüzyılın Anlaşması” mı, “Yüzyılın İhaneti” mi? Anadolu Ajansı. 31 Ekim 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yuzyilin-anlasmasi-mi-yuzyilin-ihaneti-mi/1720064> 10 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Ardor, H. N. ve Öztürk, F. (2007). Ortadoğu Petro-Dolarları, Petro-Dolar Yeniden Döngüsü ve Küresel Rekabet. *Akademik Ortadoğu*, 2(1), 165–186.
- Arı, T. (2009). Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika (4. Basım.). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (2012a). Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği (7. Baskı.). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (2012b). Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi (5. Baskı.). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (2019). Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988) (5. Baskı.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Armaoğlu, F. (2021). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995) (29. Baskı.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Arsantaş, N. (2015). Mısır'da Türkler, Araplar ve Yahudiler Yahudi Tarihçi Yosef Sambari'nin “Sefer Divrey Yosef” İsimli İbranice Kroniği Bağlamında Bir İnceleme. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Ataman, M. (2008). Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler. K. İnat ve M. Ataman (Ed.), Ortadoğu Yıllığı 2006 içinde (ss. 401–431). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ataman, M. ve Gökcan, Ö. (2012). Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 199–229.
- Balcı, A. (2018). Realizm. Ş. Kardaş ve A. Balcı (Ed.), Uluslararası İlişkilere Giriş içinde (8. Basım., ss. 119–146). İstanbul: Küre Yayınları.
- Balpınar, Z. (2012). İsrail Güvenlik Politikasında Süreklilik ve Değişim (1948-2008). İstanbul: Açılım Kitap.
- Barış Süreci. (y.y.).İsrail Ankara Büyükelçiliği Web Sitesi. <https://embassies.gov.il/ankara/AboutIsrael/the-middle-east/Pages/barissureci.aspx> adresinden 11 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.
- Barnett, M. ve Duvall, R. (2005). Power in International Politics. *International Organization*, 59(01). doi:10.1017/S0020818305050010
- Bayraktar, B. (2019). Barış. M. Şahin (Ed.), Ortadoğu Aktörler, Unsurlar, Sistemler içinde (1. Baskı., ss. 105–152). İstanbul: Kopernik Kitap/ Dolmabahçe AŞ.
- Beşgül, B. ve Biçen Gören, B. (2020). Babasının Oğlu Beşar Esad. M. Şahin ve M. A. Ersoy (Ed.), Portreler Ortadoğu'nun Kilit Taşları içinde (1. Baskı., ss. 130–155). İstanbul: Kopernik Kitap/ Dolmabahçe AŞ.
- Bilensoy, İ. (2018). George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması. *Lectio Socialis*, 2(1), 50–73.
- Bilgiç, T. (2005). İsrail-ABD İlişkileri: Özel Bir Perspektif. T. Yılmaz, M. Şahin ve M. Taştekin (Ed.), Ortadoğu Siyasetinde İsrail içinde (1.Baskı., ss. 89–130). Ankara: Platin Yayınları.
- Bilmen, C. (2010, 5 Mayıs). AMERİKA - İSRAİL İlişkilerine Tarihi Bir Bakış. Şalom Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete. İstanbul. <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-75165-haber.html> adresinden 03 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Bostancı, M. (2013). Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı. *Gazi Akademik Bakış*, 7(13), 171–184.
- Bostanoğlu, B. (1999). Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası (1.Basım.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Brzezinski, Z. (2003). Hegemonic Quicksand.
- Brzezinski, Z. (2019). Büyük Satranç Tahtası. (Y. Türedi, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cabbar, F. A. (2004). Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş. (H. Halis, Çev.) (Birinci Ba.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Calamur, K. (2015). In Speech To Congress, Netanyahu Blasts “A Very Bad Deal” With Iran. National Public Radio. <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2015/03/03/390250986/netanyahu-to-outline-iran-threats-in-much-anticipated-speech-to-congress> adresinden 31 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Canbolat, İ. S. (2003). Savaş ve Barış Arasında Dünya Korku ve Umut Arasında İnsan.

Bursa: Alfa Aktüel Kitabevi.

- Caniklioğlu, E. (2005). İsrail, ABD'deki Yahudi Varlığı ve İkinci Körfez Savaşı. T. Yılmaz, M. Şahin ve M. Taştekin (Ed.), *Ortadoğu Siyasetinde İsrail içinde* (Birinci Ba., ss. 199–242). Ankara: Platin Yayınları.
- Carr, E. H. (2020). Yirmi Yıl Krizi 1919-1939. (C. Cemgil, Çev.) (3. Baskı.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, M. (2019). Milliyetçilik: Arap Milliyetçiliği ve Siyonizm. M. Şahin (Ed.), *Ortadoğu Aktörler, Unsurlar, Sistemler içinde* (1. Baskı., ss. 331–356). İstanbul: Kopernik Kitap/ Dolmabahçe AŞ.
- Çetin, E. (2014). Hristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu'da Tanrıyı Kıyamete Zorlama Stratejisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 1–16.
- Chomsky, N. (2017). Güç ve İdeoloji Üzerine: Managua Dersleri. (Ş. Duran ve T. Doğan, Çev.). İstanbul: Bgst Yayınları.
- Chomsky, N. ve Achcar, G. (2007). Tehlikeli Güç ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu Terör, Demokrasi, Savaş ve Adalet Üzerine Diyaloglar. (Y. Alogan, Çev.) (1. Baskı.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Çiftçi, S. E. (2016). Ortadoğu'da Rejim Güvenliğinden İnsan Güvenliğine: Ürdün Örneği. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 106–137. doi:10.26513/tocd.261780
- Çınar, M. (2021). Coğrafi ve Jeopolitik Açından Golan Tepeleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 19–36. doi:10.18069/firatsbed.974706
- Cleveland, W. L. (2008). Modern Ortadoğu Tarihi. (M. Harmanlı, Çev.) (1. Basım.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Clinton, B. (1994). Address of United States President William Jefferson Clinton to the Knesset, October 27, 1994. https://knesset.gov.il/description/eng/doc/speech_clinton_1994_eng.htm adresinden 17 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Çoban Oran, F. (2017). Amerikan Kimliği ve Dış Politikasında Evanjelizmin İzleri: Sosyal-İnşacı Perspektiften *ABD-İsrail İlişkileri*. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 2019–2037.
- Çokuluslu Şirketler Altkomitesi, Dış İlişkiler Komitesi ve ABD Senatosu. (1975). Multinational Oil Corporations and U.S. Foreign Policy - REPORT With Individual Views. Washington DC. <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/oil1.htm> adresinden 15 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Çopur, H. (2019, 25 Mart). Trump, Golan Tepeleri'ni İsrail Toprağı Olarak Tanıyan Kararı İmzaladı. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-golan-tepelerini-israil-topragi-olarak-taniyan-karari-imzaladi/1429487> adresinden 02 Şubat 2022 tarihinde alınmıştır.
- Çubukçu, M. (2004). Bizim Filistin: Bir Direnişin Tarihçesi (2. Baskı.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Dahl, R. A. (1957). The Concept of Power. *Behavioral Science*, 2(3), 201–215.

doi:10.1002/bs.3830020303

- Day in Jewish History-Iyar 5. (y.y.). https://www.aish.com/dijh/Iyar_5.html adresinden 15 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.
- Donnelly, J. (2019). Realizm. M. Ağcan ve A. Aslan (Çev.), Uluslararası İlişkiler Teorileri içinde (4.Basım., ss. 53–84). İstanbul: Küre Yayınları.
- Ediz, İ. (2019). A Neoclassical Realist Explanation of the Balfour Declaration and the Origins of the British Foreign Policy in Palestine. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34(1), 99–122. doi:10.18513/egetid.596069
- Eisner, J. (2013). Who Earns What at America's Biggest Jewish Non-Profits. The Jewish Daily Forward. <https://forward.com/series/salary-survey/2013/?eid=3&n=abraham-foxman-anti-defamation-league&oid=5#ixzz2qh6doRIV> adresinden 04 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.
- Eker, S. (2017). Soğuk Savaş ve Arap-İsrail Çatışmalarının Gölgesinde Suriye-ABD İlişkileri 1970-1991. İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık.
- Engel, B. A. ve Martin, J. (2020). Rusya Tarihi. (F. Şahin, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Er-Rucub, A. (2021). Arap Ülkelerinin İsrail'le Normalleşme Serüveni: Zorunluluklardan 'İttifak'a Giden Yol. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-ulkelerinin-israille-normallesme-seruveni-zorunluluklardan-ittifaka-giden-yol/2295536> adresinden 31 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Erdoğan, H. (2005). Büyük İsrail Stratejisi (2.Baskı.). İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık.
- Ersoy, E. (2019). Realizm. R. Gözen (Ed.), Uluslararası İlişkiler Teorileri Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Basım içinde (1.Basım., ss. 165–196). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Esen, B. (2019). Asimetrik Güç Filistin ve İsrail. İstanbul: Der Yayınevi.
- Evans, L. (1972). Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924). (T. Alanay, Çev.) (1.Baskı.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Gilpin, R. (1987). The Political Economy of International Relations. Princeton: Princeton University Press.
- Goitein, S. D. (2011). Yahudiler ve Araplar Çağlar Boyu İlişkileri. (N. Arslantaş ve E. B. Sağlam, Çev.) (2. Baskı.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Gönülal, Ü. A. (2017). Filistin Sorununda Dönüm Noktası: Donald Trump'ın Barış Sürecine Son Veren Hamlesi ve İsrail Lobisinin Etkisi. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 48, 99–109.
- Gönültaş, N. (2003). Bush ve Evanjelizmin Mesih Planı (2. Baskı.). İstanbul: Q-Matris Yayınları.
- Gürel, Ş. S. (2018). Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri (1. Basım.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Gürson, A. P. (2016). Büyük Güçlerin Suriye Planı (5. Baskı.). Ankara: Kripto Kitaplar.
- Güven, A. (2018). Yapısal Realizm: Saldırgan Realizm ve Savunmacı Realizm. İlim ve Medeniyet. <https://www.ilmvemedenyet.com/yapisal-realizm-saldirgan-realizm->

- ve-savunmaci-realizm.html adresinden 23 Şubat 2021 tarihinde alınmıştır.
- Güzel, S. Ç. (2018). 1979 İran İslam Devrimi'nin ABD'nin Ortadoğu Politikasına Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. doi:10.17755/esosder.332110
- Hadar, L. T. (1994). The Picture and the Spin. *Journal of Palestine Studies*, 23(2), 84–94. doi:10.2307/2538234
- Hançerlioğlu, O. (1977). Düşünce Tarihi (3. Basım.). İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Hanieh, A. (2002). Class, Economy, and the Second Intifada. *Monthly Review*, 54(5). <https://monthlyreview.org/2002/10/01/class-economy-and-the-second-intifada> adresinden 16 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.
- Hanieh, A. (2003). From State-led Growth to Globalization: the Evolution of Israeli Capitalism. *Journal of Palestine Studies*, 32(4), 5–21. doi:10.1525/jps.2003.32.4.5
- Herzl, T. (2019). Yahudi Devleti. (Y. Meriç, Çev.) (2. Baskı.). İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Hinnebusch, R. A. (1996). Does Syria Want Peace? Syrian Policy in the Syrian-Israeli Peace Negotiations. *Journal of Palestine Studies*, 26(1), 42–57. doi:10.2307/2538030
- İbas, S. (2005). Arap-İsrail Sorunu. T. Yılmaz, M. Şahin ve M. Taştekin (Ed.), Ortadoğu Siyasetinde İsrail içinde (1.Baskı., ss. 55–88). Ankara: Platin Yayınları.
- Israeli, O. (2019). International Relations Theory of War. Santa Barbara: Praeger Security International.
- İstikbal, D. (2019). Baskı Aracı Olarak Yaptırımlar: Ekonomik ve Siyasi Boyut. *SETA, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*. <https://www.setav.org/baski-araci-olarak-yaptirimlar-ekonomik-ve-siyasi-boyut/> adresinden 8 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- İzol, R. (2020). ABD-Rusya-Çin Ekseninde Enerji Güvenliğinin Uluslararası Sistemdeki Artan Önemi: Ortadoğu Petrolleri Örneği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 91–102. doi:10.30692/sisad.701209
- Judis, J. B. (2005). The Chosen Nation: The Influence of Religion on U.S. Foreign Policy. Policy Brief 37. <https://carnegieendowment.org/files/PB37.judis.FINAL.pdf> adresinden 12 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Kalyon, L. (2010). Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 7–26.
- Kantarcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi mi? *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16).
- Kasalak, K. (2016). İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(25), 65–78.
- Kashef Asl, N. (2005). İran-İsrail İlişkileri (1950-2004). T. Yılmaz, M. Şahin ve M. Taştekin (Ed.), Ortadoğu Siyasetinde İsrail2 içinde (1. Baskı., ss. 243–274). Ankara: Platin Yayınları.
- Kasım, K. (2000). Soğuk Savaş Dönemi Sonrası ABD- İsrail İlişkileri. *AVRASYA DOSYASI (ABD ÖZEL)*, 6(2), 121–138.

- Kayalı, H. (2019). Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918). (T. Yöney, Çev.) (2.Basım.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kemiksiz, N. (2019). Ürdün-Filistin İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 50, 181–213. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tyir/issue/60713/897943> adresinden 03 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.
- Kershner, I. (2009, 14 Haziran). Netanyahu Backs Palestinian State, With Caveats. *New York Times*. New York. <https://www.nytimes.com/2009/06/15/world/middleeast/15mideast.html> adresinden 06 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- Keyik, M. ve Erol, M. S. (2019). Realizme Göre Güç Ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* (C. 3).
- Kissinger, H. (2000). Diplomasi. (İ. H. Kurt, Çev.) (2. Baskı.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koç, E. (2020a). Ortadoğu Siyasetinde İran ve Suudi Arabistan İlişkileri Devlet, Kimlik, Mezhep, Rol (1.Baskı.). Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Koç, E. (2020b). İran ve Suudi Arabistan Rekabetinin İsrail ve Filistin Sorunu Üzerinden Analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 233–263. doi:10.26513/tocd.641494
- Koç, H. ve Yemenici, G. (2019). Golan Tepelerinin Hukuki Statüsü. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 3(1), 65–81.
- Koyuncu, A. A. (2017). Hafız Esed Dönemi Suriye’inde Milliyetçilik ve Ulus İnşa Çabaları. *İçtimaiyat*, 1(1), 7–29.
- KralAbdullah. (2019). Biz Osmanlı’ya Neden İhanet Ettik. (H. Özkan, Çev.) (15. Baskı.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Krasner, S. D. (1978). *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and U.S. Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Krieg, A. (2004). *Our Political Systems*. Oakland: Elderberry Press.
- Kristol, I. (2003). The Neoconservative Persuasion. *Washington Examiner*. <https://www.washingtonexaminer.com/weekly-standard/the-neoconservative-persuasion> adresinden 17 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Kuduoğlu, A. (2018). Camp David Sonrası ABD-Mısır Yakınlaşması: Askeri Boyut. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 76–105. doi:10.26513/tocd.392075
- Kurz, A. (2001). Fatah’s Struggle for Institutionalization. *Strategic Assessment - A Multidisciplinary Journal on National Security*, 3(4), 21–26.
- Lamy, S. L., Masker, J. S., Baylis, J., Smith, S. ve Owen, P. (2019). *Introduction to Global Politics* (5th bs.). New York: Oxford University Press.
- Lehmann, W. ve Bosche, L. (2003). Lobbying in the European Union: current rules and practices. European Parliament Working Paper. Constitutional Affairs Series AFCE 104 EN. Luxembourg. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2003/329438/DG-4-AFCE_ET\(2003\)329438_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2003/329438/DG-4-AFCE_ET(2003)329438_EN.pdf) adresinden 12 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

- Lewis, B. (2018). Ortadoğu. (S. Y. Kölay, Çev.) (14. Baskı.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Lind, M. (2002). The Zionist Zone Distorting U.S. Foreign Policy: The Israel Lobby and American Power. Washington Report on Middle East Affairs, 26–31. <https://www.wrmea.org/002-may/distorting-us-foreign-policy-the-israel-lobby-and-american-power.html> adresinden 15 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Lindsay, J. M. (1986). Trade Sanctions As Policy Instruments: A Re-Examination. *International Studies Quarterly*, 30(2), 153–173. doi:10.2307/2600674
- Lloyd, S. (2003). Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları. (E. Varinlioğlu, Çev.) (19. Basım.). Ankara: TÜBİTAK.
- Lobell, S. E. (2017). Structural Realism/Offensive and Defensive Realism (C. 1). Oxford University Press. doi:10.1093/acrefore/9780190846626.013.304
- Lubragge, M. T. (y.y.). Manifest Destiny. American History From Revolution to Reconstruction and Beyond. <https://www.let.rug.nl/usa/essays/1801-1900/manifest-destiny/index.php> adresinden 8 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Lukes, S. (2005). Power a Radical View (2. Edition.). New York: Palgrave Macmillan. <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/09/Power-A-Radical-View-Sтивен-Lukes.pdf> adresinden 12 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Machiavelli, N. (2019). Hükümdar. (N. Adabağ, Çev.) (17. Basım.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Masters, J. (2019). What Are Economic Sanctions. *Council of Foreign Relations*. <https://www.cfr.org/background/what-are-economic-sanctions> adresinden 30 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Matinjavid, M. (2020). İran ve Suudi Arabistan İlişkileri: Kimlik, Güç, Rekabet ve Uyuşmazlık (1. Basım.). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Mearsheimer, J. J. (2005). E.H. Carr vs. Idealism: The Battle Rages On. *International Relations*, 19(2), 139–152. doi:10.1177/0047117805052810
- Mearsheimer, J. J. ve Walt, S. M. (2017). İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası. (H. Kösebalaban, Çev.) (2.Basım.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Member Organizations. (y.y.). <https://www.conferenceofpresidents.org/about/members> adresinden 04 Eylül 2021 tarihinde alınmıştır.
- Montefiore, S. S. (2016). Kudüs Bir Şehrin Biyografisi. (C. Demirkan, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Muir, J. (2016). Sykes-Picot: Yüz Yıldır Hınç Yaratan Harita. BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160516_sykes_picot_100_yil adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Newsom, D. D. (1996). The Public Dimension of Foreign Policy. The Public Dimension of Foreign Policy. Bloomington: Indiana University Press.
- Oruç, H. (2014). ABD'nin İsrail-Filistin Politikası.
- Oruç, H. (2016a). Stratejik Ortaklıktan Radikal Söyleme Evrilen İlişkiler Örneği: 1979 Sonrası İsrail-İran İlişkileri. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3–34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/29144/311690> adresinden 13

Temmuz 2022 tarihinde alınmıştır.

- Oruç, H. (2016b). İran Nükleer Anlaşması ve İsrail'in Anlaşmaya Yönelik Tepkisi. *Ortadoğu Yıllığı* 2015, 11, 481–500.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 113–144. doi:10.1501/SBFder_0000002075
- Özden Cankara, P. (2021). İsrail'in Arap Baharı'na Yaklaşımı ve Suriye İç Savaşı'na Yönelik Pozisyonu. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(38), 5657–5685. doi:10.26466/opus.826966
- Özev, M. H. (2016). Iran-Saudi Arabia Relations, 1932-2014. *İktisat Fakültesi Mecmuası / Journal of the Faculty of Economics*, 83–104. doi:10.26560/iuifm.331699
- Özkoç, Ö. (2009). Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin- İsrail Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 167–195. doi:10.1501/SBFder_0000002117
- Özlük, E. (2017). Realizm ve Marksizm. F. Yalvaç (Ed.), *Marksizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramları içinde* (1.Baskı., ss. 67–104). Ankara: İmge Yayınevi.
- Pappe, I. (2007). *Modern Filistin Tarihi*. (N. Plümer, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Petras, J. (2016). İmparatorluk Politikası ABD, İsrail ve Ortadoğu. (Ö. Zihnioğlu, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Reynolds, P. (2006). Suez: End of empire. BBC News website. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5199392.stm adresinden 03 Eylül 2021 tarihinde alınmıştır.
- Şahin, M. (2005). İsrail'in Su Sorunu ve Çözüm Arayışları. T. Yılmaz, M. Şahin ve M. Taştekin (Ed.), *Ortadoğu Siyasetinde İsrail içinde* (1. Baskı., ss. 177–198). Ankara: Platin Yayınları.
- Şahin, M. (2010). ABD–İsrail İlişkileri: Böyle Dost Düşman Başına. *Ortadoğu Analiz*, 2(21), 39–45. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/4mehmet_21.pdf adresinden 10 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Şahin, M. (2016). *Din-Dış Politika İlişkisi ABD Örneği* (2. Baskı.). Ankara: Barış Platin Kitabevi.
- Şahin, M. ve Abbas, Z. (2020a). Modern Firavun Abdulfettah El Sisi. M. Şahin ve M. A. Ersoy (Ed.), *Portreler Ortadoğu'nun Kilit Taşları içinde* (1. Baskı., ss. 13–33). İstanbul: Kopernik Kitap/ Dolmabahçe AŞ.
- Şahin, M. ve Abbas, Z. (2020b). Gölge Kral: Veliaht Prens Muhammed bin Selman. M. Şahin ve M. A. Ersoy (Ed.), *Portreler Ortadoğu'nun Kilit Taşları içinde* (1.Baskı., ss. 235–259). İstanbul: Kopernik Kitap/ Dolmabahçe AŞ.
- Şahin, M. ve Beşgül, B. (2019). *Darbeler*. M. Şahin (Ed.), *Ortadoğu Aktörler, Unsurlar, Sistemler içinde* (1. Basım., ss. 181–222). İstanbul: Kopernik Kitap/ Dolmabahçe AŞ.
- Sanctions Programs and Country Information. (y.y.). <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information> adresinden 10 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.

- Sander, O. (2011). Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e (21. Baskı.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Şen, Y. (2012). Ürdün'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, (22), 141–156.
- Shlaim, A. (2017). Filistin'i Bölüşmek Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin'i Taksim Siyaseti 1921-1951. (M. Tütüncü, Çev.) (Birinci Ba.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Şimşek, G. E. (2021). Uluslararası Hukuk Açısından Ekonomik Yaptırımlar ve ABD'nin Tek Taraflı Yaptırımlarının Kısa Bir Değerlendirilmesi. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78(4), 2049–2078. doi:10.26650/mecmua.2020.78.4.0011
- Sönmezoğlu, F. (2000). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi (3. Baskı.). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Spykman, N. J. (1938). Geography and Foreign Policy, I. *American Political Science Review*, 32(1), 28–50. doi:10.2307/1949029
- Süer, B. (2016). Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri: Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Bir Analiz. Ortadoğu Etütleri. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Süleyman Nazif Sokak No: 12-B Çankaya / Ankara: Ortadoğu Araştırmaları Derneği.
- Susser, A. (1994). Jordan, the PLO and the Palestine Question. J. Nevo ve I. Pappé (Ed.), *Jordan in the Middle East 1948-1988, The Making of a Pivotal State* içinde (ss. 212–228). Frank Cass & Co.
- Tanilli, S. (2020). Yüzyılların Gerçeği ve Mirası VI. Cilt 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Aranışında (2. Basım.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tarakçı, M. (2006). St. Thomas Aquinas'a Göre Aslî Günah. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 307–318.
- Telatar, G. (2012). Yeni Muhafazakârlar, Demokrasinin Yayılması ve Amerikan Dış Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(3), 159–187. doi:10.1501/SBFder_0000002258
- Telci, İ. N. (2020). Ortadoğu'nun Kaderini Etkileyen Trump Mirası. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*. <https://orsam.org.tr/tr/ortadogunun-kaderini-etkileyen-trump-mirasi/> adresinden 31 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- The 1928 Red Line Agreement. (y.y.). <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/red-line> adresinden 2 Haziran 2021 tarihinde alınmıştır.
- The Oslo Accords and the Arab-Israeli Peace Process. (2016). Milestones in the History of U.S. Foreign Relations. <https://history.state.gov/milestones/1993-2000/oslo> adresinden 11 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.
- The President's Speech in Cairo: A New Beginning. (2009). <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/presidents-speech-cairo-a-new-beginning> adresinden 29 Ekim 2021 tarihinde alınmıştır.
- Treaty of Peace Between The Hashemite Kingdom of Jordan And The State of Israel October 26, 1994. (y.y.). <http://www.kinghussein.gov.jo/documents.html> adresinden 8 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- Tuğtan, M. A. (2016). Güç, Anarşi ve Realizm. E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* içinde (2. Baskı., ss. 111–131). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Waltz, K. N. (2012). Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2012-06-15/why-iran-should-get-bomb> adresinden 7 Temmuz 2022 tarihinde alınmıştır.
- Waltz, K. N. (2015). Uluslararası Politika Teorisi. (O. S. Binatlı, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Waxman, C. I. (1992). All in the Family: American Jewish Attachments to Israel. <https://www.policyarchive.org/handle/10207/10047> adresinden 12 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Williams, M. C. (2005). What is the National Interest? The Neoconservative Challenge in IR Theory. *European Journal of International Relations*, 11(3), 307–337. doi:10.1177/1354066105055482
- Yazar, Y. (2017). Ortadoğu'nun Son Yüzyılı (1901-2017) Ateş Sarmalında Kaosun Yükselişi. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Yegin, A. (2017). İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları (1.Baskı.). İstanbul: SETA Kitapları.
- Yenal, S. (2020). İsrail Lobcilik Faaliyetlerinin Amerika'da Gelişimi Ve Lobinin 2003 Irak Savaşına Etkisi. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 209–226.
- Yılmaz Şahin, T. (2011). Suriye'de Baas Yönetimi / The Baath Rule in Syria. *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 103–118. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/4/45> adresinden 25 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.

8. EKLER

8.1. EK 1: BMGK 242 NO'LU KARAR İNGİLİZCE METNİ

Resolution 242 (1967)

of 22 November 1967

The Security Council,

Expressing its continuing concern with the grave situation in the Middle East,

Emphasizing the inadmissibility of the acquisition of territory by war and the need to work for a just and lasting peace in which every State in the area can live in security,

Emphasizing further that all Member States in their acceptance of the Charter of the United Nations have undertaken a commitment to act in accordance with Article 2 of the Charter,

1. *Affirms* that the fulfilment of Charter principles requires the establishment of a just and lasting peace in the Middle East which should include the application of both the following principles:

- (i) Withdrawal of Israel armed forces from territories occupied in the recent conflict;
- (ii) Termination of all claims or states of belligerency and respect for and acknowledgement of the sovereignty, territorial integrity and political independence of every State in the area and their right to live in peace within secure and recognized boundaries free from threats or acts of force;

2. *Affirms further* the necessity

- (a) For guaranteeing freedom of navigation through international waterways in the area;
- (b) For achieving a just settlement of the refugee problem;
- (c) For guaranteeing the territorial inviolability and political independence of every State in the area,

through measures including the establishment of demilitarized zones;

3. *Requests* the Secretary-General to designate a Special Representative to proceed to the Middle East to establish and maintain contacts with the States concerned in order to promote agreement and assist efforts to achieve a peaceful and accepted settlement in accordance with the provisions and principles in this resolution;

4. *Requests* the Secretary-General to report to the Security Council on the progress of the efforts of the Special Representative as soon as possible.

Adopted unanimously at the 1382nd meeting.

Decision

On 8 December 1967, the following statement which reflected the view of the members of the Council was circulated by the President as a Security Council document (S/8289):¹²

"As regards document S/8053/Add.3,¹² brought to the attention of the Security Council, the members, recalling the consensus reached at its 1366th meeting on 9 July 1967, recognize the necessity of the enlargement by the Secretary-General of the number of observers in the Suez Canal zone and the provision of additional technical material and means of transportation."

Kaynak: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-0>

8.2. EK 2: BMGK 338 NO'LU KARAR İNGİLİZCE METNİ

Resolution 338 (1973)

of 22 October 1973

The Security Council

1. *Calls upon* all parties to the present fighting to cease all firing and terminate all military activity immediately, no later than 12 hours after the moment of the adoption of this decision, in the positions they now occupy;

2. *Calls upon* the parties concerned to start immediately after the cease-fire the implementation of Security Council resolution 242 (1967) in all of its parts;

3. *Decides* that, immediately and concurrently with the cease-fire, negotiations shall start between the parties concerned under appropriate auspices aimed at establishing a just and durable peace in the Middle East.

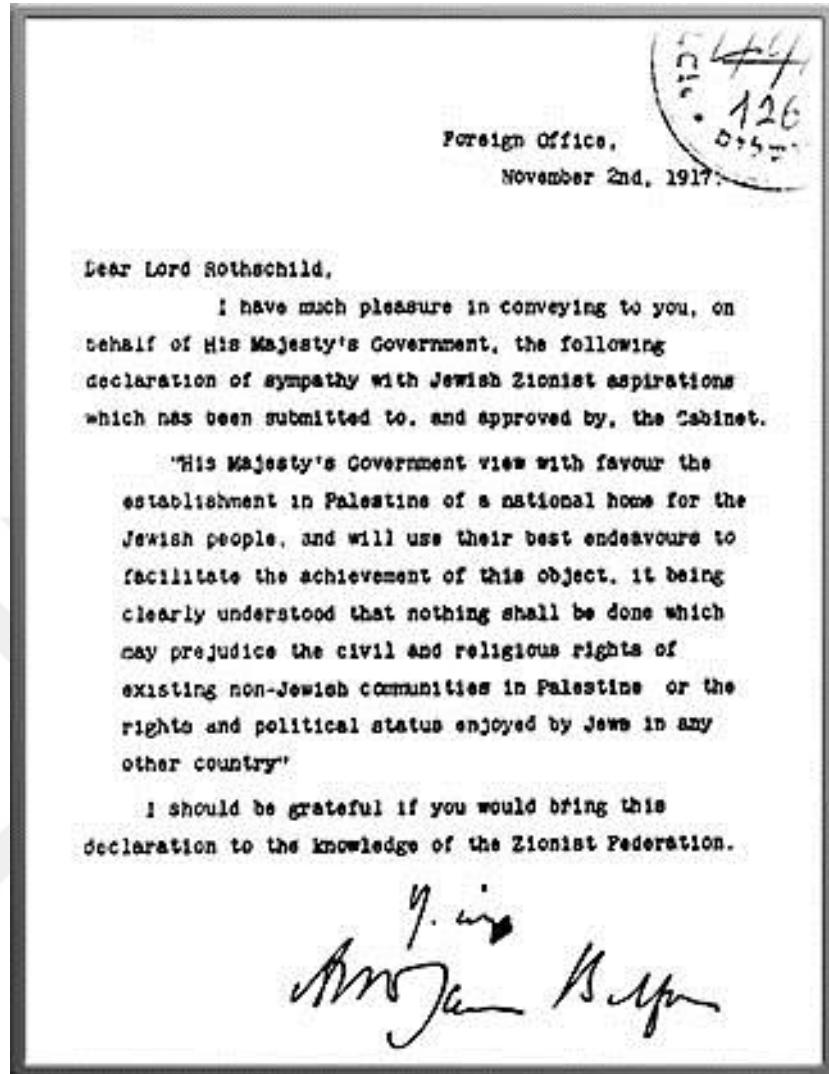
Adopted at the 1747th meeting by 14 votes to none²⁷

²⁶ *Ibid.*, Twenty-eighth Year, Supplement for October, November and December 1973.

²⁷ One member (China) did not participate in the voting.

Kaynak: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions-0>

8.3. EK 3: BALFOUR DEKLERASYONU METNİ

Kaynak: <https://embassies.gov.il/athens/NewsAndEvents/Pages/The-Balfour-Declaration-2016.aspx#p>

8.4. EK 4: OSLO II (TABA) ANTLAŞMASI

Kaynak: https://www.researchgate.net/figure/Land-distribution-according-to-Oslo-II_fig2_233026448

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ozan ÇELİK
Yabancı Dili : İngilizce

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Uluslararası İlişkiler	Düzce Üniversitesi	2023
Lisans	Uluslararası İlişkiler	Uludağ Üniversitesi	2015
Lise	Eşit Ağırlık	Şahinler Anadolu Lisesi	2011